

Statisztikai Szemle

A KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATAL
TUDOMÁNYOS FOLYÓIRATA

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG:

DR. BAGÓ ESZTER, DR. BELYÓ PÁL, DR. FAZEKAS KÁROLY, DR. HARCZA ISTVÁN,
DR. JÓZAN PÉTER, DR. KARSAI GÁBOR, DR. LAKATOS MIKLÓS (főszerkesztő), NYITRAI FERENCNÉ DR.,
DR. OBLATH GÁBOR, DR. PUKLI PÉTER (a Szerkesztőbizottság elnöke), DR. RAPPAI GÁBOR,
DR. ROÓZ JÓZSEF, DR. SPÉDER ZSOLT, DR. SZÉP KATALIN, DR. SZILÁGYI GYÖRGY

86. ÉVFOLYAM 2. SZÁM

2008. FEBRUÁR

*A Statisztikai Szemlében megjelenő tanulmányok
kutatói véleményeket tükröznek, amelyek nem esnek szükségképp egybe
a KSH vagy a szerzők által képviselt intézmények hivatalos álláspontjával.*

Utánnnyomás csak a forrás megjelölésével!

ISSN 0039 0690

Megjelenik havonta egyszer
Főszerkesztő: dr. Lakatos Miklós
Osztályvezető: Dobokayné Szabó Orsolya
Kiadja: a Központi Statisztikai Hivatal
A kiadásért felel: dr. Pukli Péter
2008.012 – Xerox Magyarország Kft.

Szakreferensek: Farkas János (társadalomstatistika),
dr. Hajdu Ottó (módszertan), Laczka Sándorné dr. (gazdaságstatistika)
Szerkesztők: Polyák Andrea, Visi Lakatos Mária
Tördelőszerkesztők: Bartha Éva, Simonné Káli Ágnes

Szerkesztőség: Budapest II., Keleti Károly utca 5–7. Postacím: Budapest, 1525. Postafiók 51.
Telefon: 345-6908, 345-6546 Telefax: 345-6594

Internet: www.ksh.hu/statszemle

E-mail: statszemle@ksh.hu

Kiadóhivatal: Központi Statisztikai Hivatal, Budapest II., Keleti Károly utca 5–7.

Postacím: Postafiók 51. Budapest, 1525. Telefon: 345-6000

Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt. Hírlap Üzletág (1008 Budapest, Orczy tér 1).

Előfizethető közvetlen a postai kézbesítőknél, az ország bármely postáján,
valamint e-mailen (hirlapelofizetes@posta.hu) és faxon (303-3440).

További információ: 06-80-444-444

Előfizetési díj: fél évre 3000 Ft, egy évre 5400 Ft

Beszerezhető a KSH Könyvesboltban. Budapest II., Fényes Elek u. 14-18. Telefon: 345-6789

Tartalom

Tanulmányok

A rejtett gazdaság nagysága és jellemzői – <i>Belyó Pál</i>	113
Környezeti jövőképek és előretekintések nemzetközi és hazai tapasztalatainak áttekintése – <i>Dr. Pomázi István – Szabó Elemér</i>	138
A statisztikus Móricz Miklós – <i>Kápolnai Iván</i>	165

Fórum

Az MST Gazdaságstatisztikai Szakosztályának tisztújító ülése és szakmai konferenciája – <i>Szép Katalin</i>	185
Hírek, események	187

Szakirodalom

Folyóiratszemle

Konigsberg, S: A foglalkoztatás területi megoszlása az Egyesült Államokban – (<i>Póka Orsolya</i>)	191
Yang, X. – Xia, G.: HIV-fetőzés Kínában. – (<i>Hajnal Béla</i>)	192
Bittman, M. – Rice, J. M. – Wajcman, J.: Kapcsolat a háztartás felszereltsége és a háztartási munkára fordított idő között – (<i>Náduvari Zoltán</i>)	195
Sellach, B. – Enders-Drägässer, U. – Libuda-Köster, A.: A nők és férfiak időfelhasználásának sajátosságai – (<i>Tűz Lászlóné</i>)	197
Kiadók ajánlata	200
Társfolyóiratok	202

A rejtett gazdaság nagysága és jellemzői

Belyó Pál
PhD, az ECOSTAT
Kormányzati Gazdaság-
és Társadalomstratégiai Kutató
Intézet igazgatója
E-mail: pal.belyo@ecostat.hu

A tanulmány a ECOSTAT Gazdaságelemző és Informatikai Intézet tíz évvel ezelőtt megkezdett kutatásainak összefoglaló eredményeit tartalmazza. (A kutatásokhoz segítséget nyújtott az OTKA I-032637 sz. „A rejtett gazdaság alakulásának gazdaságpolitikai befolyásolhatósága, átfogó, komplex számszerűsítése és prognosztizálhatósága) támogatása. Két körben végeztek empirikus vizsgálatokat. 2001-től a lakosság körében gyűjtöttek információkat (ennek eredményei az Időszaki Közlemények sorozat 19. kötetében jelentek meg), majd a vállalkozások körében vizsgálták a rejtett gazdaságról alkotott véleményeket, ismereteket. (Ennek eredményei a Kutatási jelentések 21. számában láttak napvilágot.) Mintegy félévtizeddel később megismételték a vizsgálatot, eredményeit (2007 májusában) a „Rejtett gazdaság a vállalkozások és a lakosság körében” című kötetben – ECOSTAT, Időszaki közlemények XXVI. számában – közzölték. Ezúttal áttekintést kívánunk adni ez utóbbi vizsgálat eredményeiről.

TÁRGYSZÓ:
Rejtett gazdaság. Informális gazdaság. Feketegazdaság.

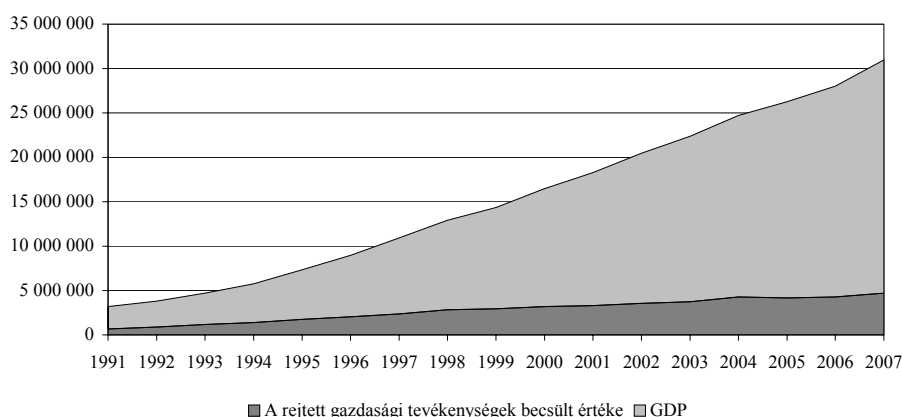
A nemzetgazdaságok termelő tevékenységének számottevő része a rejtett gazdaságban realizálódik, mérete és aránya nagyban függ az ország általános fejlettségétől, a jövedelmi viszonyoktól, a szabályozás szigorától és nem utolsósorban a társadalom általános szociális állapotától. A rejtett gazdaság az informális, a törvényesség határát súroló, azt átlépő cselekményekből, a bejegyzett vállalkozások tevékenységének szabályozatlan elemeiből, és az adóelkerülési céllal folytatott nyereségvágyból vagy kényszerűségből be nem jelentett tevékenységekből áll. E tevékenységek volumenének és változásának mérésére számos, elsősorban tevékenység-specifikus módszerrel próbálkoztak a kutatók, és a téma összetettsége ellenére figyelmet érdemlő eredményeket értek el.

Az informális gazdaság aránya az Egyesült Államokban a legalacsonyabb, a bruttó nemzeti terméknek hozzávetőleg 8-9 százalékát teszi ki.¹ A nyugat-európai országokban a szürke gazdaság aránya ennél magasabb, 15 százalékot is elérhet. Számítárok szerint Csehországban és Szlovákiában 20 százalék alatti az illegális gazdaság aránya, a többi közép-kelet-európai országban ennél 5-10 százalékponttal magasabb. Magyarországon az éves bruttó hazai termék negyede a szürke-fekete gazdaságban jön létre. Aránya a rendszerváltást követően ugrásszerűen emelkedett, majd az ezredforduló tájékán valamelyest csökkent, nemzetközi viszonylatban azonban még mindig magas, de 2007-ben már 20 százalék alá csökkent.

Néhány évtizeddel ezelőtt a rejtett gazdaság világméreteiben növekvő tendenciát mutatott, ezért arányának csökkentésére, a káros jelenségek visszaszorítására még a legfejlettebb országokban is kormányzati intézkedéseket hoztak. Magyarország sem volt ezen a téren kivétel, de az időközben lezajlott gazdasági és politikai szemléletben bekövetkezett fordulat következtében jelentős változások mentek végbe a rejtett gazdaságból származó jövedelmek struktúrájában. A gazdálkodásban a magánszféra térnyerése és az üzemméret csökkenése, az ezekhez igazított pénzügyi elszámolási rendszerek (például az önbevalláson alapuló adórendszer) lényegesen megnövelte a rejtett gazdasági mozgásteret a vállalkozásoknál. Az 1990-es évek elejére a GDP 23-24 százalékára lehetett az informális gazdaság mértékét becsülni, a későbbiekben pedig ennél magasabb arányokat valószínűsítettek a kutatók. A 90-es évek közepén a hazai rejtett gazdaság aránya már inkább 33 százalék körül mozgott. Ma azonban ismét kisebb, esetenként 20 százalék alatti mértékekről szólnak a becslések. Ez nem azt jelenti, hogy ennyivel alacsonyabb a publikált GDP, hiszen Magyarországon éppen úgy, mint Európa több más országában a rejtett gazdaságból származó jövedelmek egy részét belebecslik a GDP-be.

¹ *Schneider, F. (2004): The Size of Shadow Economies of 145 Countries all over the World: First Results over the Period 1999 to 2003. Discussion Paper Series. Institute for Study of Labor. IZA DP. 1432. sz. Bonn, Germany.*

1. ábra. A GDP és a rejtett gazdaság
(folyó áron, millió forint)

Míg a rejtett gazdaságon az 1980-as években elsősorban magánszemélyek regisztrálatlan pénzszerzési tevékenységét értették (borravalók, hálapénzek, fuszás stb.), addig az 1990-es évekre a vállalkozások adókikerülő magatartása vált uralkodóvá a rejtett szférában.

Mivel a rejtett gazdasági tevékenység csupán az árnyékban meghúzódó része a gazdaság egészének, ezért az itt folyó ügyletek, pénzmozgások ismerete nélkül nehéz képet alkotni és gazdaságpolitikai döntéseket hozni. A rejtett gazdaság feltérképezése nem könnyű, hiszen annak lételeme az eltitkolás. Ezért az esetek jelentős részében a hazai vizsgálatok még mindig inkább csak a korábban kidolgozott módszerek szerint a magánszemélyek jövedelemeltitkoló magatartást vizsgálják.

1. A rejtett gazdaság és a vállalatok

Az ECOSTAT-ban folyó kutatások során felméréseinkkel kísérletet tettünk arra, hogy a másik oldal, azaz a vállalati kör adókikerülő magatartásáról is szerezzünk valamiféle képet. Egyben arról is tudakozódtunk, hogy a vállalkozói szférának milyen elvárásai lennének a gazdasági környezettel, adózással szemben, illetve, hogy milyen eszközöket látnának hatásosnak a jelenlegi szabályszegő magatartás megváltoztatására. A vizsgálat nemcsak a rejtett, hanem az informális és a szürke gazdaságra is kiterjedt, hiszen vannak olyan adómérséklési eszközök is, amelyekre a jogszabályok módot adnak, csak éppen az alkalmazás módja etikai szempontból megkérdőjelezhető.

A vállalkozások és a lakosság rejtett gazdasággal kapcsolatos gyakorlatának megismerésére végzett felvételünk célja, hogy a korábbi² vizsgálataim után ismét feltérképezzük a magyar vállalkozásoknak és háztartásoknak a hivatalosan számszerűsített, gazdasági jellegű, a bevételeikhez-kiadásaihoz is kapcsolódó tevékenységeiken és kapcsolataikon kívüli működési szférákat, adókönyvítő-elkerülő lehetőségeket és megoldásokat.³ Különösen fontos lehet minden olyan nem legális tevékenység megismerése és számszerűsítése, amely a szabályosan gazdálkodó szervezetek működését lehetetleníti el, csökkenti versenyképességüket-versenyhelyzetüket. Úgy is fogalmazhatunk, hogy a törvényesen gazdálkodó szervezetek érdekében minél alaposabban meg kell ismernünk a rejtett gazdaság természetét, hogy a káros jelenségeken és a rossz irányba mutató tendenciákon változtatni lehessen.

1.1. A magyar bér-, adó- és járulékrendszer értékelése

A magyarországi vállalatok vezetői összességében negatívan vélekedtek a hatályos adórendszerrel: a vállalatvezetők mintegy hattizede fogalmazott meg negatív véleményt. A megkérdezettek háromtizede vegyes, köztes értékelést adott kérdésünkre. Mérsékeltlen kedvező véleményen jóval kevesebben vannak: minden tizedik vállalatvezető állítja, hogy jobbra megfelelő a magyar adórendszer. Olyan cégvezető viszont egyáltalán nem akadt, aki szerint teljes mértékben megfelel az ország makrogazdasági érdekeinek és a kért vállalatához hasonló cégek érdekeinek a magyar adórendszer. (2 százalék nem tudott érdemi választ adni a kérdésre). Egy ötfokú skálán adott válaszok alapján a vállalatvezetők átlagosan erős kettést adtak az adórendszernek. A válaszadók túlnyomó többsége (93%) többé-kevésbé kritikus véleményét alá is tudta támasztani. Arra a kérdésre válaszolva, hogy mi a magyar adórendszer leg súlyosabb hibája, a megkérdezettek általában a magas közterhekre hivatkoztak.

A túl magasnak tartott közterhekhez képest minden más problémát lényegesen kisebb arányban említettek a válaszadók. Elenyésző kisebbségben (4%) vannak azok a gazdasági vezetők, akik szerint a legnagyobb probléma a jelenlegi magyar adórendszerrel az, hogy kijátszható. A válaszadók 3 százaléka általában nem tartja vállalkozóbarátnak a közteherviselés aktuális formáját, és ugyancsak ennyien vannak, akik kimondottan a kisvállalkozások sérelmére hivatkoztak.

Általában elmondható, hogy a jelenlegi adóterheknél alacsonyabbakat tartanának reálisnak a magyarországi vállalatok gazdasági vezetői.

Mindenfajta adóterhet egybevéve a hazai vállalatvezetők átlagosan 19,2 százalékos adókulcsot tartanának elfogadhatónak általában, és 18,7 százalékos saját gazdasági ágazatukban. (Egynegyedük nem tudott érdemi választ adni a kérdésre.)

² A 032637 sz. OTKA támogatással, 2000 és 2002 között végzett kutatások.

³ A 2005. évi adatfelvétel a korábbihoz hasonló, standard kérdőívvel, telefonos lekérdezés révén történt. A megkérdezettek együttesen a magyarországi cégeket reprezentálják.

Válaszaik alapján a különböző adók közül legnagyobb arányban az iparüzési, a társasági és a személyi jövedelemadó mértékét változtatnák meg. Az iparüzési adó változtatását 65 százalékuk, az általános forgalmi adó és a személyi jövedelemadó mértékének korrigálását 54, illetve 55 százalékuk tartotta fontosnak kiemelni. Valamivel kevesebben, 46 százalékuk említette a társasági adót, míg a jövedéki adó mértékének módosításának szükségességét lényegesen kevesebben (18%) említették. Egyéb adók és járulékok összesen a megkérdezettek egynegyedének válaszaik között fordultak elő.

A vállalatvezetők adómódosítási javaslatai alapján a személyi jövedelemadó maradhatna a legmagasabb az összes adófajta közül, mintegy 20 százalék. Az általános forgalmi adó ideális mértéke a spontán válaszok alapján 16,7 százalék lenne, míg a társasági adó 11,7 százalék. A jövedéki adó megváltoztatásának szükségességét ugyancsak a válaszadók szűk egyötöde említette, de ők 9,6 százalékos szintet tartának elviselhetőnek. Az iparüzési adó ideális mértéke ebben a gazdasági vezetők által összeállított adórendszerben 4,6 százalék lenne.

Az áfa és a jövedéki adó ideális mértékére külön is rákérdeztünk. A megkérdezettek kilenczede nyilatkozott az általa reálisnak tartott áfakulcsról, melynek mértékét 16,5 százalékosnak tartották. Ez nem tér el lényegesen az áfaváltoztatás szükségességét spontán módon említők 16,7 százalékos átlagától. A jövedéki adó tekintetében már nagyobb az eltérés. Míg a kérdés általános megfogalmazásánál 9,6 százalékos átlagot mértünk, addig a konkrét rákérdezés után válaszadásra hajlandó 24 százalékos megkérdezett körében 13,4 százalék volt a válaszok átlaga.

A bérterhek nagyságát ugyancsak túlzottnak találják a gazdasági élet megkérdezett szereplői. Mindent (TB-, nyugdíjjárulékot stb.) egybevéve összesen a nettó munkabérhez viszonyított 24,8 százalékos munkáltatói bérterhet tartanak elfogadhatónak általában, és ennél alig valamivel kisebb, 23,8 százalékos bérterhet saját ágazatukban. (14-15 százalékuk nem tudott vagy nem akart válaszolni a kérdésre.)

Miközben a bérterheket túlzottnak, a béreket alacsonynak tartják a vállalatvezetők. E tekintetben sincs lényeges különbség az általános és a saját gazdasági ágazatra vonatkozó vélekedések között. A versenyszférában a cégvezetők általában a jelenleginél 53 százalékkal nagyobb béreket tartanának indokoltnak, míg saját ágazatukban 55 százalékos béremelkedést gondolnak reálisnak. (17 százalékuk nem tudott érdemi választ adni arra kérdésre, hogy a versenyszférában mekkora béreket tartana ideálisnak, míg saját ágazatát tekintve 13 százalék volt a bizonytalanok aránya.)

A jelenleg hatályos versenytörvények a vállalatvezetők szerint csak gyenge-közepes mértékben érvényesülnek. Csupán a gazdasági vezetők 2 százaléka látja úgy, hogy teljes mértékben érvényesül a verseny szabályozását szolgáló jogrend, és további 11 százalékuk gondolja, hogy többnyire érvényesülnek az ebbe a körbe tartozó jogszabályok. Ellenkező véleményen lényegesen többen vannak: 32 százalékuk vélekedik úgy, hogy többnyire nem érvényesül Magyarországon a versenyjog, és további 8 százalékuk lesújtóbb véleményt fogalmazott meg e tekintetben: szerintük

egyáltalán nem érvényesülnek a versenyszabályozás törvényi előírásai a Magyarországon működő vállalkozások körében. (A megkérdezett gazdasági vezetők 9 százaléka nem tudott, 1 százaléka pedig nem akart válaszolni a kérdésre. A válaszok átlaga 5-fokú skálára vetítve 2,6, ami egy gyenge közepes értékelésnek felel meg.)

A cégvezetők meglehetősen érthetőnek és általános megoldásnak tartják a vállalatok adócsökkentési, adóelkerülési igyekezetét. Az adórendszerrel adott inkább negatív vélemények ellenére a vállalatvezetők relatív többsége (46%) szerint semmilyen körülmények között nem hághatja át egy vállalat a gazdasági törvényeket, szabályokat. Összesen a válaszadók legfeljebb egynegyede tett bármiféle engedményt ez ügyben, vagyis tudott említeni olyan esetet, amikor megengedhetőnek tartja a gazdasági törvények megszegését. De valójában még kisebb arányról van szó, mivel a cégvezetők egy része nem pontosan válaszolt a kérdésre, illetve nem egészen a kérdésre válaszolt. Kevesen voltak azok, akik érdemi és pozitív választ adtak arra a kérdésre, hogy mikor hághatja át egy vállalat a gazdasági törvényeket. Más válaszadók nem annyira a gazdasági jog áthágásának megítélésére koncentráltak, hanem annak elvi lehetőségére, illetve megvalósítási formáira. Ennek megfelelően 2 százalék mondta azt, hogy „kikapukon” keresztül nyílik lehetőség erre, és ugyancsak 2 százaléknyan soroltak fel a fekete-munkával kapcsolatos „lehetőségeket”. 1-1 százalék mondta, hogy pályázatás során, számlaadás elmulasztásával, illetve szándékos félreértelmezéssel kerülhetők meg a gazdasági jogszabályok.

1.2. Vélemények a rejtett gazdaság súlyáról és formáiról

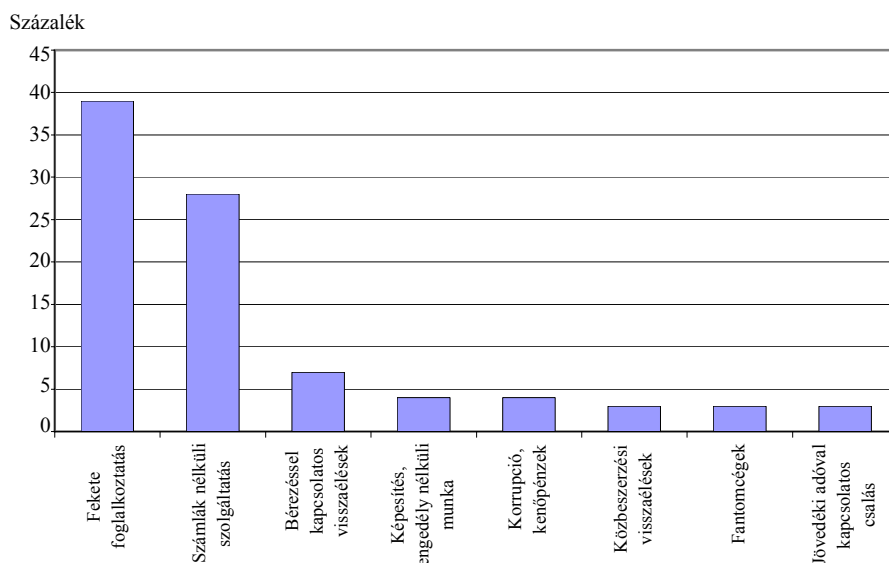
A vállalatvezetők csaknem fele (46%) úgy véli, a vállalatára jellemző gazdasági ágazatban működik a rejtett gazdaság. 44 százalékuk kizárja ezt a lehetőséget, míg egytizedük nem tudta megválaszolni a kérdést.

A saját ágazatukban a rejtett gazdaság jelenlétével számoló válaszadóktól azt is megkérdeztük, hogy ágazatukban a feketegazdaságnak milyen formái fordulnak elő leggyakrabban. A válaszok túlnyomó többsége két témakörbe sorolható: munkaerőköltségekkel kapcsolatos manipulációkba és a számlaadási kötelezettség kijátszásába. A rejtett gazdaság egyéb megjelenési formáit lényegesen kisebb arányban említették a válaszadók.

A saját ágazatukban rejtett gazdasági tevékenységet gyanítók szerint az összes gazdasági tevékenység bő egyötöde (22,2%) sorolható a rejtett gazdaságba. (20 százalékuk nem tudta megbecsülni ezt az arányt.) Az összes válaszoló vállalatvezető a magyar gazdaság esetében 31,8 százalékra teszi ezt az arányt. (29 százalékuk nem tudott érdemi választ adni a kérdésre.) A vállalatvezetők igen magasra, átlagosan 41,1 százalékra értékelik azon vállalatok arányát, amelyek részt vesznek a rejtett gazdaság valamilyen formájában. Fontos azonban megjegyezni, hogy a megkérdezettek kétötöde tartózkodott a becsléstől. Abban az esetben, ha a rejtett gazdaságban va-

ló részvételnek semmilyen negatív következményét nem éreznék a hazai vállalatok, a válaszadók becslése alapján négyötödük (79,6%) folytatna illegális tevékenységet is.

2. ábra. A rejtett gazdaság egyes formáinak előfordulási aránya a vállalkozások véleménye szerint, 2005

A vállalatvezetők szerint a rejtett gazdaság által legfertőzöttebb terület az építőipar, a gazdaság e szegmensét a válaszadók 62 százaléka említette. Az építőipar mellett a mezőgazdaságról (27%), a kereskedelemről (19%) és általában a szolgáltató szektorról (14%) gondolják azt legtöbbször, hogy jellemző a rejtett gazdaság jelenléte. A vendéglátó iparról a válaszadók egytizede (11%) gondolkodik hasonlóképpen.

1.3. Legális adóelkerülő eljárások – pénzügyi „trükkök”

A részvétel a rejtett gazdaságban sok esetben csak kiegészíti a vállalatok legális tevékenységét. A határ azonban nem mindig egyértelmű. A kutatás során igyekeztünk felmérni mind a legális, mint az illegális költségcsökkentő, haszonmaximalizáló eljárásokkal kapcsolatos véleményeket. (Ez esetben költségcsökkentésen, illetve haszonmaximalizáción elsősorban a vállalkozó nettó – „zsebre tehető” – nyereségét értjük.)

A legális költségcsökkentési, haszonmaximalizáló eljárások egy része különböző pénzügyi technikákkal kapcsolatos. Ezek a technikák a jogszerűen tevékenykedő vállalatok működésének részét képezik, ugyanakkor esetenként „kikapuk” a kibújáshoz a közterhek alól. A legelterjedtebbnek a *tulajdonosi költségkivétet* tartják a megkérdezettek. Egytizedük úgy látja, ez általános, szinte minden vállalatra jellemző. Csak a

válaszadók 7 százaléka gondolta, hogy egyáltalán nem jellemzi a magyar vállalkozásokat az adóköteles jövedelem csökkentése céljából végrehajtott tulajdonosi költségkivét. (További 13 százalékuk nem adott érdemi választ a kérdésre.) Ha a válaszok átlagát tekintjük, akkor a 3,3-as érték az 5 fokozatú skálán egyértelműen arról tanúskodik, hogy ha nem is általánosnak, de széles körben elterjedtnek tartják a megkérdezett gazdasági vezetők ezt a pénzügyi technikát.

Csaknem hasonlóan széles körben alkalmazottnak vélik a válaszadók a *pénzügyi átcsoportosítás* technikáját. Elterjedtsége öt fokozatú skálán átlagosan 3-as értéket kapott ez az adóköteles jövedelmet csökkentő technika, ami közepes mértékű elterjedtségnek felel meg. Ellenkező véleményen kevesebben vannak, de ők sarkosabban fogalmaztak: 6 százalékuk véli, hogy egyáltalán nem jellemző ez a magatartás a magyar vállalatokra, míg 12 százalékuk szerint többnyire nem jellemző. (20 százalék bizonytalan, 2 százalék pedig nem osztotta meg véleményét a kérdezőbiztossal.)

A *transzfer árak alkalmazása* már nem ennyire jellemző a hazai gazdasági életre a gazdasági vezetők szerint. Relatív többségük, háromtizedük úgy véli, ez a technika közepes mértékben jellemzi a magyarországi vállalatokat. A megkérdezettek szűk egynegyede szerint viszont kevésbé elterjedt ez a módszer. Ellenkező véleményen összesen a válaszadók 17 százaléka volt. A válaszok átlaga az 5 fokozatú skálán 2,8-as értéket mutat.

Hasonló mértékben látják elterjedtnek a válaszadók a *jövedelemcsökkentő célzatú alaptőke-emelést*. Ez esetben a válaszok átlaga 2,7, ami a közepesnél kisebb mértékű elterjedtségre utal. A cégvezetők egyharmada szerint ez inkább (28%), vagy egyáltalán nem (6%) jellemzi a hazai vállalkozásokat. Másként látja a hazai gazdasági életet 14 százalékuk: hiszen 1 százalék szerint teljesen általános, minden vállalatra jellemző ez a gyakorlat, míg 13 százalék szerint, ha nem is általános, de többnyire jellemző az alaptőke emelése a hazai vállalatok működésére. 28 százaléknál pedig közepes mértékben látják elterjedtnek ezt a potenciális jövedelemcsökkentő módszert. (A válaszadók közel egynegyede pedig nem tudott (21%) vagy nem akart (3%) választ adni a kérdésre.)

Még kevésbé jellemző a magyarországi cégek működésére az *adóköteles jövedelem csökkentése céljából kivitelezett alapítványi befizetés*. A gazdasági vezetők 4 százaléka látja teljesen általánosnak, 7 százaléka pedig többnyire jellemzőnek ezt a technikát. Ezzel szemben csaknem fele részük szerint többnyire nem jellemző a magyar vállalkozásokra ez az eljárás. A válaszadók 27 százaléka köztes véleményének adott hangot. (12 százalék nem tudott, 1 százalék pedig nem akart egyértelmű választ adni a kérdésre.) Az érdemi válaszok átlaga a szokásos, 5-fokú skálán 2,5-nek adódott.

A *vállalatok tevékenységének szétdarabolását* összességében nem tartják túl hatékony eszköznek a válaszadók. Az eljárás költségcsökkentő hatásáról a vállalatvezetők relatív többsége szkeptikusan nyilatkozott. Még kevésbé tartják hatékonyak a gazdasági vezetők ezt az eljárást az adók és járulékok elkerülésére. Egyötödük sze-

rint erre egyáltalán nem alkalmas a „tevékenység-szétarabolás”, és további 17 százalékuk is úgy véli, csak ritkán vagy kismértékben nyílik erre lehetőség. A válaszadók 23 százaléka úgy látja, közepes mértékben lehetséges adókat és járulékokat elkerülni a vállalkozások tevékenységének szétarabolásával. Öt megkérdezettből egy látja ennél jobbnak az esélyeket.

A *bérijárulékok csökkentésének* négy különböző módszerét soroltuk fel, amelyek az alkalmazottak státusával, illetve bérezési gyakorlatával kapcsolatosak. Arra kértük a válaszadókat, hogy becsüeljék meg az egyes módszerek súlyát a hazai gyakorlatban. Azaz mondják meg, hogy a bérijárulékok csökkentésére alkalmazott technikáknak mekkora részét teszik ki a felsorolt módszerek.

– *A vállalatvezetők leggyakoribbnak a minimálbéren alkalmazást tartották*, véleményük szerint a felsorolt módszerek közül ez 48,8 százalékban járul hozzá a bérijárulékok csökkentéséhez, azaz ennek csaknem akkora a súlya, mint a másik három módszernek együttesen.

– *Az alkalmazotti munkaviszony kiváltása vállalkozói munkavégzéssel* bizonyult a második legfontosabb bérijárulékos csökkentési eszköznek, ennek súlyát 21,1 százalékra becsülték a megkérdezett vállalatvezetők.

– *A részmunkaidőre* alkalmazást csaknem 17 százalékuk jelölte meg.

– *A mindig új próbaidős alkalmazottak felvétele* a korábban bemutatott technikáknál kisebb súlyú gyakorlat (13%).

Meglehetősen elterjedtnek tartják a vállalkozások ezeket a módszereket. A vezetők 55 százaléka a magyar gazdaság többé-kevésbé meghatározó jellemvonásának tartja, hogy a vállalatok ilyen technikákkal igyekeznek csökkenteni a munkaerőköltségekkel kapcsolatos terheiket. Saját ágazatukban kisebbnek gondolják az ilyesfajta költségcsökkentő eljárások súlyát a válaszadók: 35 százalékuk szerint meglehetősen általános, hogy ágazatuk vállalatai minimálbéren alkalmazással, az alkalmazotti tevékenységek vállalkozói munkával való kiváltásával, részmunkaidős vagy próbaidős alkalmazottak felvételével csökkentik bérterheiket.

A bérterhek csökkentésének egy másik gyakori módja a különböző, béren kívüli juttatások adása. Nyitott kérdés formájában tettünk fel kérdést a vállalatvezetőknek arról, milyen béren kívüli juttatásokat ismernek. A spontán válaszok kategorizálását megnehezíti, hogy sok esetben nem derül ki egyértelműen, természetbeni juttatásról vagy költségterítésről van szó. Az egyértelműnek látszott, hogy a listát a természetbeni juttatások, mindenekelőtt a különböző formákban nyújtott étkezési hozzájárulás (65%) és üdülési támogatás (37%) vezeti, és ide tartozik a viszonylag ritkán említett ruhapénz, illetve munkaruha-biztosítás is. Gyakori még a költségterítés, amely leggyakrabban utazási költségeket takar, ideértve az üzemanyagköltség-terítést is (32%).

A válaszolók 12 százaléka említette itt a beiskolázási segélyt, illetve általában az iskoláztatási támogatást. (Lényegesen kevesebben, 3 százalékuk utalt olyan oktatási támogatásra, amely nem a munkavállaló gyermekét, hanem a munkavállalót érinti.)

A nyugdíj- (10%) és egészségpénztári (7%) befizetések, továbbá a biztosítások (4%) említettségi aránya már alacsonyabb, legfeljebb 10 százalékos volt. A válaszadók 6 százaléka említette a különböző formájú lakhatási támogatásokat és hozzájárulásokat. Minden más béren kívüli juttatást legfeljebb a megkérdezett gazdasági vezetők 5-5 százaléka említett. A válaszadók 17 százalék nem adott érdemi választ a kérdésre, ami többnyire a megfelelő ismeretek hiányával magyarázható.

A béreken kívüli juttatások volumene egyáltalán nem elhanyagolható. A vállalatvezetők becslése alapján saját ágazatukban a bérekhez képest összesen 17,7 százaléknyi plusz juttatásról van szó, míg a magyar gazdaság egészét tekintve 18,3 százalékról. (17, illetve 13 százalékuk nem tudott érdemi választ adni a kérdésekre.)

A magyarországi vállalatok vezetőinek, gazdasági vezetőinek véleménye alapján közepes mértékben jellemző a magyar gazdaságra az *értékesítés-szolgáltatás „továbbszámlázása”* az adófizetés időbeni elcsúsztatása céljából, valamint a veszteséges vállalkozások fenntartása egészen a csődeljárásig, és így a kifizetések elodázása és végül elmaradása.

A *veszteséges cégek fenntartásának* gyakorlata valamivel elterjedtebb, amire az is utalhat, hogy a vállalatvezetők nagyobb része tud véleményt mondani gyakoriságáról. (Csak 6 százalék volt azok aránya, akik nem tudtak válaszolni a kérdésre.) A válaszadók egyharmada (34%) ezúttal is azon a véleményen volt, hogy ez a fajta gazdasági magatartás közepes mértékben jellemzi a magyar gazdaságot. De csaknem ennyien (32%), akik ennél jellemzőbbnek tartják. Valamivel kevesebben (26%) vannak, akik ezt viszonylag ritka jelenségnek tartják:

A vállalkozások gazdasági vezetői nemcsak saját találékonyaságukra támaszkodhatnak, ha szeretnék csökkenteni adóköteles nyereségüket. Ugyanakkor a megkérdezett vezetők nem tartják általánosnak a magyar vállalkozások körében *pénzügyi tanácsadók, adótanácsadók alkalmazását*. A válaszokat 5-fokú skálán értelmezve 2,8-es átlag adódik, amely jól mutatja, hogy a megkérdezett vállalatvezetők átlagosan a közepesnél kisebb mértékben látják elterjedtnak a vizsgált gyakorlatot.)

A *megrendelések megszerzése* sem történik minden esetben átlátható, törvényes és a tisztességes piaci versenynek megfelelő módon. A vállalatvezetők szerint meglehetősen elterjedt a *lobbizási tevékenység*, és egyáltalán nem ritka a tisztességtelenül nagy jutalék, ahogy egyéb gazdasági előnyök nyújtása sem. A vállalatvezetők válaszainak átlaga alapján a magyarországi vállalatok 55,2 százaléka lobbizik a megrendelések megszerzéséért és az ilyen irányú tevékenységek „díja” átlagosan a megrendelések értékének több mint 17,2 százaléka. A válaszadók 79 százaléka vállalkozott a megrendelések megszerzése során lobbizási tevékenységet folytató vállalatok árnyának becslésére, míg ennek – a megrendelés értékéhez viszonyított – „díját” már kevesebben, 61 százalékuk tippelte meg.

A megrendelések megszerzése során az esetek 31 százalékában fordul elő tisztességtelenül nagy jutalék – véli átlagosan a válaszadásra vállalkozó bő hattizednyi válaszadó, míg egyéb gazdasági előny nyújtása 34 százalékban jellemzi a megrendelés-szerzéseket. A piaci szereplők jelentős erőfölényre tehetnek szert, befolyásolhatják piaci partnereik magatartását. A piaci partnerek egymással kapcsolatos magatartásában megnyilvánuló erőfölény – a magyarországi vállalatok vezetői szerint – elsősorban a fizetési határidők, valamint az ár meghatározásában jelenik meg. Ennél valamivel kisebb, de a közepesnél még mindig gyakoribb megnyilvánulása a „túlerőnek” a megrendelés-bonyolítás és bizonyos kapcsolódó szolgáltatások kikényszerítése.

A fizetési határidők meghatározása szinte egyértelműen „erőkérdés” a magyar piacon. Ez derül ki a vállalatvezetők becsléséből, akiknek egynegyede (25%) teljesen általánosnak tartja ebben az esetben az erőfölénnyel való „visszaélést”, és további kétötödük (42%) is többnyire jellemzőnek véli azt.

Csaknem ennyire gyakori az árdiktálás is. A vállalatok mintegy hattizede meglehetősen, vagy teljesen általános jelenségként írja le ezt a gazdasági magatartást. 44 százalékuk szerint többnyire az erősebb vállalat határozza meg az árakat, míg további 13 százalékuk szerint ez mindig így történik. A vállalatvezetők 28 százaléka tartja közepes mértékben jellemzőnek ezt a magyar gazdaságra, míg összesen 7 százalékuk ennél kevésbé meghatározónak. (További 8 százalékuk bizonytalan volt.)

A vállalatvezetők szerint a megrendelés-bonyolítás esetében, valamivel kevésbé számít a cégek ereje. A jellemző válasz ez esetben a középső: a válaszadók relatív többsége, négytizede (39%) szerint közepes mértékben jellemző a magyar gazdaságra az erőfölénnyel történő visszaélés megrendelés-bonyolítás esetén.

A felsorolt négy terület közül legkevésbé a kapcsolódó *szolgáltatások kikényszerítése* jellemző az erősebb vállalat magatartására. Igaz, ezen a területen a bizonytalanság is valamivel nagyobb, mint az előző három esetben. A vállalatvezetők 36 százaléka gondolja, hogy a vásárló-vevő kapcsolatrendszerben meglehetősen gyakori vagy teljesen általános lenne különféle kapcsolódó szolgáltatások erőfölénnyel történő kikényszerítése.

1.4. Illegális költségcsökkentő eljárások

A *feketefoglalkoztatás* elterjedtségét a vállalatok másképpen ítélik meg a magyar gazdaság egésze és saját ágazatukat: míg általában csaknem közepes mértékben, addig saját ágazatukban kevésbé elterjedtnek tartják a bejelentés nélküli foglalkoztatást. Hasonló különbség érződik a „zsebből” *fizetés* általános és ágazati elterjedtségének megítélésében is. A vállalatvezetők csaknem egyharmada (32%) közepes mértékben tartja jellemzőnek a magyar gazdaságra a feketefoglalkoztatást. Valamivel több, 37 százalék azok aránya, akik ennél kevésbé tartják elterjedtnek. Saját ágazatukat ke-

vésbé tartják fertőzöttnek a válaszadók. 33 százalékuk szerint többnyire, 23 százalékuk szerint egyáltalán nem jellemző ott a fekete foglalkoztatás.

A vállalkozások 36 százaléka úgy látja, a magyar gazdasági életet közepes mértékben jellemzi a „zsebből” fizetés. Hasonló arányú azok súlya (38%), akik szerint ez a fajta gyakorlat kevésbé intézményesült. Ezzel szemben minden ötödik (19%) úgy véli, a közepesnél gyakoribb előfordulással számolhatunk. Szélsőséges állásponton mindkét oldalon viszonylag kevesen vannak: azok között, akik meglehetősen rendszeresnek ítélik ezt a fajta fizetési gyakorlatot 4 százalék azok aránya, akik teljesen általánosnak gondolják; míg a másik oldalról, a „zsebből” fizetést kevésbé elterjedt vélok között 6 százalék azok aránya, akik szerint nem csak kevésbé, de szinte egyáltalán nem jellemző ez a magyar vállalkozásokra. (A megkérdezettek 6 százalék „nem tudom” válasszal felelt a kérdésre, míg 2 százalékuk nem adott rá választ.) Saját ágazatában a válaszadók több mint fele egyáltalán nem vallja jellemzőnek ezt a fajta illegális költségcsökkentő eljárást. A „zsebből” fizetettnek gondolt tevékenységek között minden ötödik válaszadó említette általában a szolgáltatásokat, mint tipikusan „zsebből” fizetett tevékenységeket. Míg 15 százalékuk általában az építőipari tevékenységekre hivatkozott ebben a kontextusban. 9 százalékuk úgy vélte, elsősorban a fizikai munkák esetében lehet szó ilyen költségcsökkentő eljárásról, míg 5 százalékuk konkrétan a javítási-szerelési tevékenységeket említette. Ugyancsak 5-5 százalékuk emelte ki a kereskedelem és a mezőgazdaság szféráját, de szintén 5 százalékuk volt azon a véleményen, hogy „mindent” így fizetnek. A „zsebből” fizetés szükséges feltétele, hogy legyen egy ún. „titkos” vagy „második kassza”, aminek segítségével lehetőség nyílik ilyen típusú pénzmozgások megvalósítására (is). Ennek meglétét is jellemzőbbnek látják a megkérdezettek a magyar gazdaság egészére, mint saját ágazatuk vállalataira. Igaz, mindkét esetben meglehetősen nagy a bizonytalanok aránya, akik nem vállalkoztak a második kasszák elterjedtségének becslésére.

A vállalkozások szűk hattizede vállalkozott arra, hogy megbecsülje, milyen gyakori lehet a *második kassza alkalmazása* a magyarországi vállalatok körében. A becsléseik átlaga alapján a cégek 40 százaléka rendelkezhet ilyen kasszával.

Saját ágazatukról valamivel nagyobb arányban nyilatkoztak a válaszadók, ugyanakkor átlagosan kisebbre becsülték a rejtett kasszák arányát. A megkérdezettek azonban több hattizede, aki saját ágazatában vállalkozott a becslésre átlagosan 31,4 százalékra tette a titkos házipénztárt használó vállalatok arányát.

A sajátosan értelmezett rejtett házipénztáraknál kevésbé elterjedtnek tartják a válaszadók a *számla nélküli forgalmazás* gyakorlatát. E tekintetben ráadásul lényegesen kisebb a bizonytalanság is a válaszadók körében, ötből négyen vállalkoztak a becslésre.

A számla nélküli forgalmazás arányát az összforgalom egynegyedére teszik országos szinten a vállalkozások (20 százalékuk nem tudta megbecsülni), míg saját ágazatukban ennél lényegesen alacsonyabbra, 17,4 százalékosra becsülik azt. (A vállalatvezetők 23 százaléka nem vállalkozott a saját ágazatán belüli számla nélküli forgalmazás arányának becslésére.)

Mivel a vállalkozások időnként törvényes *kötelezettségeik teljesítésének késleltetésével*, vagy akár elmulasztásával igyekeznek saját gazdasági helyzetüket javítani, a kutatás során kitértünk az ilyen jellegű késések és mulasztások észlelt gyakoriságának vizsgálatára is.

Legnagyobb mértékben az iparüzési adó és a TB-járulékok befizetésében jelentkezhetnek késések, mulasztások. Minden ötödik válaszadó a közepesnél jellemzőbbnek tartja az ilyen típusú késéseket a magyar vállalatok életére. Valamivel kevésbé jellemző, de viszonylag gyakori az általános forgalmi adó befizetésének elmulasztása, illetve a késés ezekben az esetekben. A társasági adó megfizetésének elmulasztását vagy késleltetését már csak a megkérdezettek szűk egytizede tartotta a közepesnél jellemzőbbnek a magyar vállalatok életére. A válaszadók 9 százaléka vélekedik úgy, hogy a hiteltartozások visszafizetése esetében többnyire jellemző a késlekedés vagy mulasztás, és további 1 százaléuk gondolja, hogy minden vállalat működésére jellemző ez.

A *foglalkoztatottak illetményének visszatartása* a válaszadók csaknem hattizede szerint egyáltalán nem (22%), illetve többnyire nem (36%) jellemző a magyar vállalatokra. Csak a cégek 23 százaléka állította, hogy ez a fajta magatartás közepes mértékben jellemző a magyar gazdasági élet szereplőire.

A *vámok befizetése során fellépő késések* és mulasztások elterjedtségének megítélése okozta a legnagyobb nehézséget a megkérdezetteknek, egynegyedük nem is vállalkozott a válaszadásra. A többiek azonban túlnyomórészt nem tartják jellemzőnek ezt a magatartást a magyar vállalatokra.

A vállalkozások nemcsak a különféle hatóságokkal szembeni fizetési kötelezettségeik teljesítése során késhetnek, hanem egymás közti tranzakcióikban is. A megkérdezettek szerint saját ágazatukban átlagosan hat és fél, országos átlagban pedig hét hetes is lehet a vállalkozások egymással szembeni fizetési elmaradásának mértéke.

Az adók- és járulékok késedelmes megfizetése tehát a válaszadók szerint nem általános a magyar gazdaságban, de ez nem jelenti azt, hogy a köztartozások ne lennének jelen a cégek egy részének életében. A cégek több mint fele nem vállalkozott arra, hogy becslést adjon arról, saját ágazatában milyen arányban érintettek a cégek a köztartozásokban. A magyar gazdasági élet egészét, a vállalatvezetők csak 27 százaléka volt bizonytalan abban, hogy általában a cégek hány százalékának van valamilyen köztartozása. Az értékelésre vállalkozó megkérdezettek viszont átlagosan ki-sebbnek, 19,3 százalékosnak látják a köztartozást felhalmozó vállalkozások arányát saját ágazatukban, mint a magyar gazdaság egészében, ahol becslések alapján a vállalatok 26,9 százalékának van köztartozása.

1.5. A vállalatok véleménye a rejtett gazdaság visszaszorításáról

A vállalkozások héttizede (70%) úgy tartotta, van lehetőség a rejtett gazdaság visszaszorítására, egynegyedük (26%) viszont éppen ellenkezően vélekedik. (Továb-

bi 4 százalék a válaszmegtagadók és a bizonytalanok együttes aránya.) Azok, akik látnak lehetőséget a rejtett gazdaság visszaszorítására, elsősorban a vállalkozások terheinek csökkentésével, és csak másodsorban az ellenőrzések, illetve a szankciók szigorításával tartják csökkenthetőnek az illegális gazdasági tevékenységek arányát. Egyéb megoldási javaslatokat csak lényegesen kisebb arányban említettek válaszaik között a megkérdezettek.

A rejtett gazdaság arányának csökkentésre lehetőséget látók legnagyobb, csoportja (40%) megoldási javaslatként az *adókulcsok, adók csökkentését* említette, míg 14 százalékuk a *járadékok csökkentését* tartotta fontosnak kiemelni. (A két válasz nem különül el élesen egymástól, sokan mindkettőt említették, és feltehetően voltak, akik az adóterhek közé értették a járadékokat is.) További 14 százalékuk általában a terhek csökkentését említette. A válaszadók egy része azonban nem vagy nemcsak a terhek csökkentését tartotta fontosnak, hanem általában az adó- és járadékrendszer átalakítását (11%), avagy az egyértelműbb, igazságosabb, ritkábban változtatott és következetesen alkalmazott szabályozástól remélik a rejtett gazdaság visszaszorulását. További 6 százalék az adminisztráció csökkentése és az adózás egyszerűsítése mellett érvelt. Szigorúbb ellenőrzésektől és szankcióktól a cégek 23 százaléka várja a rejtett gazdaság visszaszorulását (azok között, akik ezt lehetségesnek tartják). Minden más választípust lényegesen kisebb, legfeljebb 3 százalékos arányban említettek a rejtett gazdaság visszaszoríthatóságában bízó vállalkozások.

A vállalatvezetők azon egynegyedét, *akik nem látnak lehetőséget* a rejtett gazdaság visszaszorítására, megkérdeztük, miért tartják ezt lehetetlennek. A válaszokat többféleképpen tipizálhatjuk. Az egyik lehetséges kategória szerint strukturális okok, a jelenlegi gazdasági környezet intézményesült feltételrendszere akadályozza a rejtett gazdaság visszaszorítását. A borúlátók egynegyede szólt arról, hogy a magas adó- és járadékterhek miatt nem szorítható vissza a rejtett gazdaság, míg 15 százalékuk általánosságban hivatkozott a törvényi szabályozásra, a jelenlegi gazdasági környezetre. 5 százalék ennél konkrétabb problémát említett, az adórendszer túlzott bonyolultságát és életidegenségét. További 12 százalék a szigor hiányát, az alacsony büntetési tételeket említette fő akadályként.

Voltak, akik nem a gazdaság szerkezetében, intézményi kereteiben, hanem a gazdasági élet szereplőinek magatartásában vélték felfedezni azt a tényezőt, amely megakadályozza a rejtett gazdaság visszaszorítását. A pesszimisták egytizede szerint az illegális tevékenységeket elfogadó jelenlegi gazdasági normák, a rossz gazdasági morál miatt nem lehet visszaszorítani a fekete gazdaságot. A gazdasági élet szereplői között kell megemlítenünk az államot is: a válaszadók 2 százaléka szerint nincs meg az állami szándék a változtatásra. Vannak (12%), akik szerint annyira általános jelenségről van szó, hogy egyáltalán nem lehet kiküszöbölni, olyan szükséges rossz, amivel együtt kell élnünk, mert „így működik a világ”. A cégek 7 százaléka pedig valójában nem a rejtett gazdaság fennmaradásának okát, hanem annak egyik megjelenési forrását, a *korrupciót* említette, amit értelmezhetünk úgy, mint a gazdaság egy in-

tézményét, és ebben az értelemben a szereplőkhöz képest külső kényszerítő erőként, de értelmezhetjük úgy is, mint a gazdasági morál félrecsúszását, a gazdasági normák elhajlását.

A rejtett gazdaság megszűnésétől a vállalatok 46 százaléka nem várna változást saját nyeresége szempontjából. Azok, akik azonban úgy gondolják, hogy az illegális gazdasági tevékenységek ellehetetlenülése kihatna saját vállalatukra is, inkább pozitív változásokra gondolnak. A vállalatvezetők 36 százaléka véli úgy, hogy ebben az esetben vállalata nyereségesebb lehetne, míg 8 százalék éppen ellenkezőleg, nyeresége csökkenésétől tartana. A vállalatok azon egyharmada, amelyik a rejtett gazdaság eltűnésétől nyereséget remél, átlagosan 27,3 százalékos nyereségnövekedést prognosztizál, míg az ez esetben veszteségtől tartók 25,3 százalékos nyereségcsökkenéssel kalkulálnak. Ha egyaránt figyelembe vesszük a nyereségre számítókat, a veszteségtől tartók, és azok véleményét, akik nem számítanak semmilyen változásra, akkor a rejtett gazdaság eltűnésével a vállalatvezetők prognózisa alapján átlagosan 7,1 százalékkal nőhetne a vállalatok nyeresége.

A rejtett gazdaság megítélésekor a jelenlegi gazdasági környezetben két vélemény típus olvasható ki, amely sok esetben együtt jelenik meg a válaszok között: a megkérdezett többsége elítéli, károsnak tartja a rejtett gazdaságot, ugyanakkor egy – igaz, kisebb – részük a jelenlegi körülmények között megérti, elfogadja létét, és adott esetben alkalmazkodik is hozzá.

A vállalkozások legnagyobb csoportja általában tartja rossznak, károsnak, helytelennek a rejtett gazdaságot. Ezek fele részben negatív véleményüket azzal fejezi ki, hogy visszaszorításának, megszüntetésének szükségességéről beszél. Csaknem ugyanennyien vannak, akik szükséges rossznak tartják, amiben már keveredik az elítélés a megértéssel, illetve elfogadással.

Elfogadó, megértő véleményüket azok hangoztatják, akik szerint a cégek rá vannak kényszerítve arra, hogy részt vegyenek a rejtett gazdaságban. Ugyancsak ennyien vannak akik megértik és alkalmazkodnak hozzá. Egyértelmű támogatója a rejtett gazdaságnak azonban alig van: a megkérdezetteknek csak 2 százaléka támogatja meglétét.

2. A lakosság részvétele a rejtett gazdaságban

A lakosság körében az ECOSTAT kérdőíves közvélemény-kutatása segítségével a korábbi kutatást megismételve, megvizsgáltuk a magyarországi háztartások körében a rejtett gazdasággal kapcsolatos változásokat.⁴ Az elsődleges cél ezúttal is a magyar lakosság rejtett gazdaságba való bekapcsolódásának, ennek mértékének és formáinak

⁴ A kutatás ezer fős lakossági mintán készült, telefonos lekérdezéssel 2005-ben. A megkérdezettek együttesen a magyarországi, vezetékes telefonnal rendelkező háztartásokat reprezentálják.

vizsgálata volt. A téma kényes jellege miatt erre közvetlenül nem vagy csak kevés esetben kérdezhettünk rá. Ezért a kutatás során elsősorban a megkérdezettek rejtett gazdasággal kapcsolatos észleléseit, és azzal összefüggő magatartását, passzív érintettségét mértük, és jóval kevésbé az aktív szerepvállalását. Ennek köszönhetően sikerült a nyílt válaszmegtagadások arányát elenyészően alacsonyra szorítanunk.

2.1. A lakosság direkt jövedelemnövelési lehetőségei

A *be nem jelentett munkavégzés* meglehetősen elterjedt Magyarországon. A megkérdezett háztartások 16 százaléka említette a rendszeres, nem bejelentett alkalmi munkavégzés konkrét eseteit, négytizede pedig a *be nem jelentett*, „zsebből fizetett” plusz munkát. Még nagyobb (45%) azon válaszolók aránya, akik előtt nem ismeretlen az a helyzet sem, amikor a munkaadó csak minimálbéren jelenti be többet kereső alkalmazottját. (Az adatok értelmezése során fontos figyelembe venni, hogy ebből nem vonhatunk le következtetéseket a „feketemunka” tényleges arányaira vonatkozóan, csak azt állapíthatjuk meg, hogy meglehetősen elterjedt, hiszen a lakosság jelentős része – bár semmiképpen sem a többsége – közvetlenül környezetében észleli különböző előfordulásait.)

A megkérdezettek 16 százaléka ismer környezetében olyan személyt, aki az elmúlt fél évben rendszeresen *be nem jelentett* alkalmi munkákat végzett. 71 százalékuk ugyanakkor tagadólag válaszolt erre a kérdésre, 12 százalékuk pedig nem tudta. (A válaszmegtagadás esetére 1 százalékban volt példa.) Olyan konkrét esetről, amikor valamilyen plusz munkáért esetenként, vagy rendszeresen külön juttatást kap valaki és ez nincs bejelentve, így adó nélkül mindkét fél „jól jár” a megkérdezettek négytizede hallott. Ezzel szemben 54 százaléka nem tudott ilyenről, míg 6 százaléknál a válaszadó nem adott érdemi választ a kérdésre.

A reprezentációban szereplő magyar háztartások mintegy fele tud olyan helyzetről, amelyben a munkaadó csak minimálbéren jelent be valakit, miközben annál nagyobb fizetést kap az illető. A megkérdezettek 45 százalékának van tudomása ilyen esetről saját környezetében, 50 százalékuk nem hallott ilyenről, míg 6 százalékuk nem tudott vagy nem akart válaszolni a kérdésre.

A különböző „feketemunkák” törvénytelen jellegének ismertsége, tudatosultsága feltehetően eltérő mértékű. Valószínűleg az egyik legkevésbé törvénytelennek tartott ilyen jellegű tevékenység a bejárónő, takarítónő foglalkoztatása. A tevékenység sajátossága, hogy ez esetben mindkét fél, a munkaadó és a munkavállaló is magánemberként vesz részt a tranzakcióban. A megkérdezettek 15 százaléka tud a környezetében olyanokról, akik bejárónőt, takarítónőt tartanak bejelentés nélkül.

A lakosság egyharmada (35%) ismeri azt az *adócsökkentő módot*, mikor az adásvételi szerződésre a valóságosnál alacsonyabb összeget írnak be. Csaknem ennyi megkérdezett ismerte a fiktív számlák adásvételét (34%). Olyan esetről, amikor más

személlyel vagy céggel állítottak ki számlát már kevesebben hallottak, csak minden ötödik válaszadó (20%) nyilatkozott így. A vállalkozók, vállalatok adócsökkentésének egyik módja a költségek növelése – legalábbis „papíron”. Ez történhet úgy, hogy a vállalkozó saját, magáncélú kiadásait számolja el költségekként, de úgy is, hogy további – nemcsak, hogy nem céges, de még csak nem is saját – költségekről szerez igazolást, azaz számlát. Ez utóbbi esetben olyanokra is szükség van, akik rendelkezésére bocsátják ezeket, a sok esetben saját kiadásaik révén szerzett, számlákat. Ez ismét a lakosság részvételének egyik formája a rejtett gazdaságban, noha sok esetben célja nem feltétlenül a haszonszerzés.

A személyes kiadások *cégeköltségeként történő elszámolása* szintén ismert a magyar lakosság körében. Majdnem minden második megkérdezett szerint ennek bizonyos formái elterjedt gyakorlatnak számítanak a vállalkozók körében.

A kérdezettek négyötödének környezetében nincs *munkacélra bejelentett gépjármű*, és további 6 százalék is bizonytalan abban, hogy van-e ilyen, vagy hogy miként használják azt. Akik tudnak munkacélra bejelentett autóról, azok nagyobb részt (10%) úgy látják, az ilyen járművek tulajdonosai, használói pontosan számon tartják az üzleti utakat.

Egyéb jellegű magánkiadásokat (például telefonköltségeket, könyveket, írószert, bútorokat, taxit stb.) a háztartások 45 százaléka szerint szoktak cégeköltségeként elszámolni a vállalkozók. Minden negyedik-ötödik megkérdezett (22%) ismer olyan esetet, amikor áfás számlát adtak egymásnak ismerősök vállalati költségszámolás céljából. Ennél jóval kevesebben, 5 százalék azok aránya, akik – saját bevallásuk szerint – maguk is szoktak számlákat gyűjteni barátaik, ismerőseik számára. Ugyancsak kevesen tudtak arról, hogy van a környezetükben vállalkozásnak bérbe adva olyan ingatlan, amely feltehetően a bérleti díj és egyéb költségek elszámolására szolgálhat és hasonló célzatú gépjármű-bérbeadásról is csak 3 százalékuk tud.

2.2. Az indirekt jövedelembővítés lehetőségei és módjai

A számla nélküli adás-vételről a válaszadók 22 százaléka végez, illetve végezne olyan szolgáltatást, amely után nem ad(na) számlát. Túlnyomó többségük, 73 százalékuk viszont nem (lenne) hajlandó erre, míg 5 százalékuk bizonytalan, illetve megtagadta a választást.

A *számlaadási kötelezettség elmulasztásánál* sokkal szélesebb kört érinthet az abban való „cinkosság”, vagyis a számla nélküli vásárlás. A megkérdezettek 26 százalékaival fordult elő az elmúlt időszakban (néhány hónapban), hogy a kereskedő, szolgáltató, akivel kapcsolatba került, utalt arra, jobb lenne számla nélkül intézni az aktuális gazdasági tranzakciót. 73 százalékuk nem találkozott ilyen esettel, míg 1 százalékuk nem tudja, hogy előfordult-e vele ilyesmi a közelmúltban.

A háztartások egyharmada (35%) vásárolt a közelmúltban olyan helyen, ahol nem adtak számlát a vásárlásról (például kínai piacon, lengyel piacon stb.) 64 százalék nem vásárolt ilyen helyen, míg 1 százalék nem emlékezett elég pontosan ahhoz, hogy egyértelmű választ adjon. Az elmúlt 3-4 év tendenciái a lakossági véleményekre alapozva nehezen ítékelhetők meg, mivel csaknem annyian, 27 százalék azok aránya, akik szerint csökkent azon alkalmak száma, amikor nem kaptak számlát a vásárláskor, mint azok, akik szerint nőtt az ilyen alkalmak száma (28%). Rendkívül magas, 43 százalékos a bizonytalanok aránya is, míg 2 százalékuk elzárkózott a válaszadástól.

Ugyancsak közvetett jövedelembővítési lehetőség a piaci árnál olcsóbban vásárlás. A válaszadók 27 százaléka említette, hogy vásárolt a piaci árnál olcsóbban valamilyen terméket utcán, piacon vagy éppen aluljáróban. A vásárlók túlnyomó többsége (71%) ruházati terméket vásárolt. Minden más terméket jóval kevesebben vásároltak ilyen körülmények között. 14 százalékuk említett élelmiszereket, 8 százalékuk műszaki cikkeket, míg 7 százalékuk piperét és háztartási vegyi árut. Más termékekre legfeljebb 2 százalékuk hivatkozott.

A megkérdezettek 12 százaléka számolt be arról, hogy *barátaitól, ismerőseitől vett* olyan terméket, amiről nem kapott számlát. A barátaitól, ismerőseitől számla nélkül vásárlók legnagyobb hányada, egyharmada ruhaneműt, ruházati cikkeket vett. 14 százalékuk számolt be közülük arról, hogy műszaki, elektronikai cikket, vagy éppen szerszámot vásárolt, míg 10 százalékuk piperére, háztartási vegyi árura költött ismerősénél.

A vélt vagy valós plusz teljesítmény elismerésére szolgáló jövedelemátengedés, azaz a *hálapénz és borraivaladás* rendkívül elterjedt a magyar társadalomban. A megkérdezettek magukról és személyes ismeretségi körükről (családtagok, ismerősök) szólva 41 százalékban nyilatkoztak úgy, hogy az elmúlt félév során adtak hálapénzt. 56 százaléknyian mondták, hogy nem, míg 3 százaléknyian nem emlékeztek erre.

Borraivalót a legtöbben étteremben (58%), valamint fodrásznál, kozmetikusnál adnak (52%): vagyis ezekben az esetekben a megkérdezettek több, mint fele ad több pénzt az igénybe vett szolgáltatásért, mint amennyi a szolgáltatás értéke alapján „kötelező” lenne.

A megkérdezettek 41 százaléka szokott borraivalót adni a számlakézből, postásnak, 29 százalék pedig a benzinkutasnak. Viszonylag számottevő, 21 százalék még azok aránya is, akik a taxisnak szoktak többet adni a viteldíjnál. Szállodában a megkérdezettek 12 százaléka nyúl mélyebben a pénztárcájába, mint amennyire a hivatalos árak alapján kellene.

A *borraivaló mértéke* átlagosan 6–10 százalék, legalacsonyabb a számlakézből, postás (6,6%) valamint idegenvezetés (7,3%) esetén, minden más esetben átlagosan 8,5 százalék vagy e fölött van. A szolgáltatás értékéhez viszonyítva a legnagyobb borraivalót a fodrászok, manikűrösök, kozmetikusok kapják (9,8%), de alig marad el ettől az éttermi borraivaló átlagos mértéke (9,7%). Ha nem a borraivalónak a szolgál-

tatás árához viszonyított arányát vizsgáljuk, hanem nominális, forintban kifejezett értékét, akkor egészen más képet kapunk. Legtöbbet idegenvezetésért és szállodákban adnak borraavalóként.

A *házimunka* nem tartozik az állam által ellenőrzött munkaterületek közé, de összességében a gazdaság nem elhanyagolható részét teszi ki, amit a családtagok otthon fizetség nélkül végeznek. Ennek értékéről is megkérdeztük a válaszadókat, akik sok esetben teljesen bizonytalannak mutatkoztak e tekintetben. A bizonytalanság oka feltehetően az, hogy a legtöbb esetben fel sem merül, hogy ezek a munkák másokkal is elvégezethetők és kifizethetők lennének, annyira magától értetődőnek tűnik a háztartás valamely tagjához kötöttségük. Ennek megfelelően a legnagyobb bizonytalanság a minden háztartásban szükséges, és másokkal csak nagyon ritkán végeztetett tevékenységek értékelésekor mutatkozott. A megkérdezettek több, mint háromnegyede nem tudta megbecsülni, vajon mennyi pénzt takarít meg a háztartása egy hónapban azzal, hogy például maga végzi a mosást, de alig 30 százalékuk vállalkozott annak becslésére is, hogy az otthon megoldott gyermekfelügyeletnek mennyi lehet az értéke. A főzés, takarítás, varrás esetében is megkérdezettek több, mint hattizedére volt jellemző, hogy fogalma sincs arról, mennyit takaríthat meg háztartása e tevékenységek elvégzésével. A felsorolt tevékenységek közül a fodrászat, kozmetika bizonyult a legnagyobb mértékben olyannak, amelynek árával tisztában vannak a megkérdezettek, vagy legalábbis képesek azt megbecsülni (50%).

Azok véleménye alapján, akik vállalkoztak a becslésre, legnagyobb megtakarítás az otthoni főzéssel érhető el, aminek értékét átlagosan közel 20 ezer forintra tették. A második legnagyobb megtakarítási lehetőséget a takarítás jelenti. A takarítás elvégzésével átlagosan, saját becslésük alapján az érintett családok havi 13 ezer forintot takarítanak meg. A lakáskarbantartás munkáinak elvégzésével pedig csaknem 12 ezer forintot takarítanak meg. A minden háztartásban szükséges mosás otthoni elvégzésével körülbelül havi 9500 forintot lehet „nyerni”. A kölcsönös szolgáltatásnyújtás révén havonta átlag 8500 forinttal több maradhat a családi kasszában – bár ez a lehetőség nem feltétlenül elérhető mindenki számára, hiszen élő rokoni, baráti kapcsolatokat feltételez. Csak a családok egy részét érinti, de ők azzal, hogy maguk foglalkoznak iskolás gyerekeikkel, és nem hívnak hozzájuk magántanárt, korrepetitort, több mint 5 ezer forintot takarítanak meg a maguk számára. Ennél is többre kerülne a gyerekfelügyelet: amivel átlagosan 8 ezer forint takarítható meg havonta. Az otthoni hajvágás és szépitészet, vagyis a fodrász és a kozmetikus elhanyagolása a családi költségvetés kiadási oldalát csaknem 4 ezer forinttal csökkentheti. A szükséges varrás otthoni megoldásával pedig mintegy 3 és fél ezer forintot takarítanak meg a családok.

Az *ún. kalákában* történő építkezés széles körű rokoni és baráti összefogást jelent, amelyben a résztvevő felek többnyire ingyen, legfeljebb a segítség viszonzásában bízva végeznek egymás számára munkát. De nem csak házépítésre gondolunk, a lakásfelújítást is sokan rokoni-baráti segítséggel oldják meg.

A megkérdezettek 35 százalékával előfordult a megkérdezést megelőző évben, hogy segített rokonának, barátjának lakása felújításában vagy éppen építésében. A segítség értéke természetesen sok mindentől függhet, jelen kutatásban ezt két módon számszerűsítettük: a „baráti alapon” ledolgozott napok számával, valamint az elvégzett munka becsült értékével, forintban kifejezett piaci becsült árával. A kalákában töltött munka becsült ideje nyilvánvalóan függ a munka időigényességétől, illetve a munkát végző szabadidejétől. E két tényező eredményeként születhetett meg a közel kéthetes átlag: 12,7 nap. A kalákában építkezők, építkezésben, lakásfelújításban segédkezők túlnyomó többsége (86%) legfeljebb 30 napot segített rokonainak, barátainak. Ezen belül viszont 21 százalék csak egy-két napot és ugyanennyien dolgoznak 10 napnál is többet. Egy hónapnál hosszabb ideig – természetesen nem folyamatosan – 8 százalékuk segített. Az egymást kölcsönösen segítő ház- és lakásépítők, -felújítók hattizede vállalkozott arra, hogy megbecsülje, mennyit ért a segítsége. Az értékelések átlaga mintegy 82 ezer forint, ami a segítség csaknem kéthetes átlagos hosszát figyelembe véve nem tűnik irreálisnak – még akkor sem, ha az emberek hajlamosak lehetnek túlbecsülni saját munkájuk értékét. Az érintettek 11 százaléka gondolta, hogy munkája 100 ezer forintnál is többet ért.

A *befolyás érvényesítése* sem ritka a jövedelemszerzés céljára. A megkérdezettek négytizede (39%) hallott olyan esetről, amikor egyes cégeknél, szervezeteknél saját célokra használták a vállalat eszközeit. Ennél kevesebben említettek olyan alkalmat, amikor saját célra vásároltak a cégen, szervezeten keresztül valamilyen terméket (20%) vagy éppen szolgáltatást (18%). A megkérdezettek egynegyede pedig ismert olyan esetet a környezetében, amikor valaki beosztása, pozíciója révén ingyen vette igénybe mások munkaerőjét, például a ház körüli teendők elvégzésére, mindenféle ügyintézésre a magáncélú sofőri szolgálatra, 7 százalékuk egyéb szolgáltatásokra hivatkozott.

2.3. Az adórendszer lakossági megítélése

A rejtett gazdaság lakossági megítéléséhez hozzátartozik a legális gazdaság, és annak egyik fő szabályozó elemének, az adórendszernek a megítélése. Előjáróban felállíthatjuk azt az ésszerű összefüggést, hogy amennyiben a legális gazdaság szabályozásának értékelése rossz, akkor növekszik a hajlam az illegális gazdasági tevékenységek elfogadására. Az adórendszert a megkérdezettek többsége, héttizede nem tartja megfelelőnek. Ellenkező, azaz pozitív véleményt csak egytizedük nyilvánított. További 17 százalékuk nem tudta megítélni, 2 százalékuk pedig nem akarta elárulni a véleményét a hatályos adórendszerről.

Akik egyértelmű véleményt tudtak formálni a magyar adórendszerről, azokat megkértük arra is, hogy indokolják kedvező vagy kedvezőtlen véleményüket. A magyar adórendszert megfelelőnek tartó, kisebbség nagyobb része azzal indokolta vé-

leményét, hogy a jelenlegi rendszer igazságos, mivel a szegények kevesebbet, a gazdagok többet fizetnek. De csaknem ennyien voltak azok is (10%), akiknek a pozitív véleményét az alapozta meg, hogy nem adóznak, mert nyugdíjasok, minimálbért kapnak stb.

Akik szerint nem megfelelő a jelenlegi adórendszer, legnagyobbbrészt (45) azzal indokolták véleményüket, hogy túl magasak a jelenlegi adók – legalábbis a keresetekhez képest. Minden más választípust lényegesen kevesebben említettek. A sorban második helyen álló válasszal is már csak 14 százalékuk indokolta kedvezőtlen értékelésüket: szerintük azért rossz a magyar adórendszer, mert igazságtalan, a kisembert sújtja, míg a gazdagoknak kedvez. Egyéb válaszokat legfeljebb a megkérdezettek 4 százaléka említett. Az adórendszerrel való viszonylagos elégedetlenség ellenére a megkérdezettek háromnegyede egyetértett azzal a kijelentéssel, hogy mindenkinek be kell tartani minden gazdasági előírást.

2.4. A rejtett gazdaság személyes megítélése

A válaszadók 74 százaléka elítéli a rejtett gazdaság egészét, vagy legalábbis egyes formáit. Az elvi állásfoglalásoknak némiképp ellentmond, hogy a megkérdezettek egynegyede részt venne a rejtett gazdaság valamely formájában, ha ennek semmilyen negatív következményét nem érezné, és „csak” kétharmaduk utasítja el egyértelműen ezt a lehetőséget.

Akik úgy vélték, hogy mindenkinek be kell tartani minden gazdasági előírást, sokféle módon indokolták véleményüket. Csupán három választípust említettek közülük több mint 10 százalékban. A legtöbben (12%) azt mondták, hogy azért kell a törvényeket mindenkinek betartaniuk, mert a törvények és szabályok mindenkire vonatkoznak, mindenki egyenlő előttük.

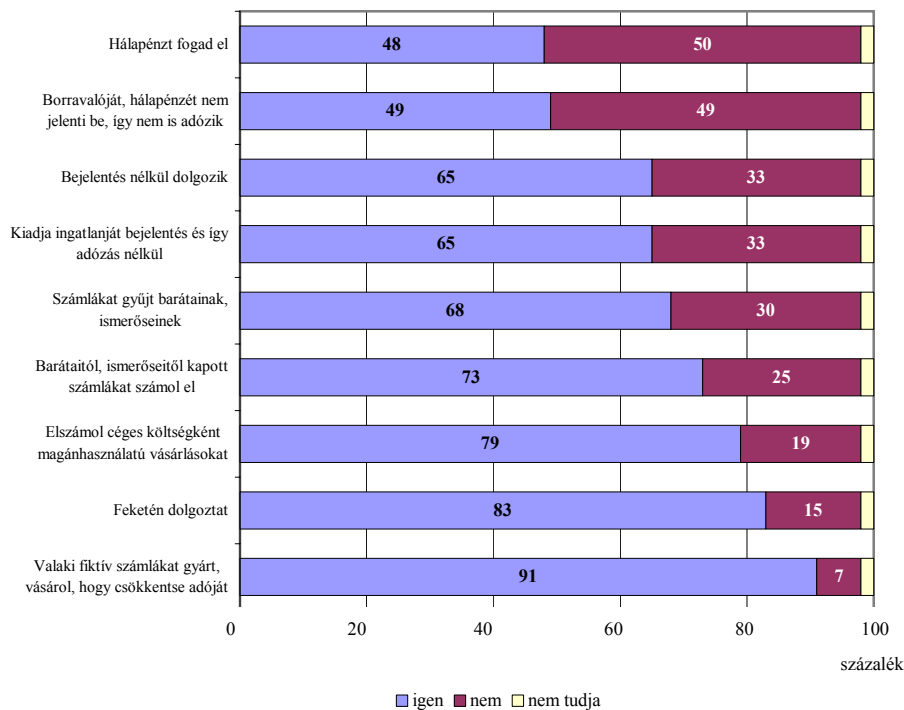
Csaknem ennyien voltak azok is (11%), akik egyszerűen a törvények törvényjellegét emelték ki, miszerint arra való, hogy betartsák őket. Voltak, akik ugyanezt a sajátosságot a másik oldalról, az individuum oldaláról ragadták meg, és a törvénytisztelettel magyarázták véleményüket. Ugyancsak a gazdasági törvények betartását szorgalmazók 11 százaléka indokolta véleményét azzal, hogy ha mindenki betartaná a törvényeket, akkor az jobb lenne a magyar gazdaságnak, társadalomnak, az egész országnak.

Akik szerint áthághatók a gazdasági előírások, ha ezzel nem okozunk kárt másoknak, véleményük indoklásaként legnagyobbbrészt csak megismételték az állítás első felét, miszerint ezzel nem okozunk kárt senkinek (34%). A megkérdezett lakosság 13 százaléka viszont a kényszerrel érvelt, úgy vélvén, hogy a jelenlegi törvények, az adórendszer rákényszeríti az embereket a törvénytiszteletre. Ennél valamivel konkrétabban, végső soron hasonlóan indokolta véleményét az a 8 százalékos válaszoló, aki szerint, ha valakinek nincs más lehetősége, és nem okoz kárt másoknak, akkor

áthághatja a gazdasági előírásokat. A háztartásoknak ugyancsak 8 százaléka – az előző választípusokkal összhangban – állította, hogy a gyakorlatban így működik a rendszer, mindenki ezt csinálja. A válaszadók egy csekély hányada (2%) szerint bárki áthághatja a gazdasági szabályokat, ha előnye származik belőle és képes is rá. Közülük a legtöbben vagy azzal indokolták a válaszukat, hogy a megélhetés, a családfenntartás szükségletére hivatkoztak vagy arra, hogy ez így „szokás”.

A bemutatott véleményeknek megfelelően, arra a kérdésre, hogy áthághatja-e valaki és milyen esetben a gazdaságra vonatkozó törvényi előírásokat, a megkérdezettek többsége egyértelmű elutasítással válaszolt: 49 százalék szerint soha – további 1 százalékuk szerint „elvileg soha” választ adta. A második leggyakrabban említett választ már csak 7 százalék érzi a sajátjának, szerintük, ha „vészhelyzet” van, ha nincs más megoldás, akkor szegheti meg valaki a gazdasági törvényeket.

3. ábra. Ön szerint erkölcsileg elítélhető-e a következő tevékenységek?

A rejtett gazdaságban való részvétel különböző lehetőségeit felsorolva arra kértük a válaszadókat, hogy minden módról mondják meg, szerintük azok erkölcsileg elítélhetőek-e vagy sem. A bizonytalanok aránya alacsony (2%) volt, és szinte minden

esetben többen voltak azok, akik elítélték az adott tevékenységet, mint akik szerint az erkölcsileg nem ítélnélhető el. Ugyanakkor jelentős különbségek adódtak az egyes tevékenységek elítélésének, illetve elfogadásának mértékében. A sor egyik végén azok a tevékenységek vannak, amelyeket a társadalom szinte egyöntetűen elítél, míg a másik végén azok, amelyek erősen megosztják a megkérdezetteket.

A listán szereplő tevékenységek értékelésének összehasonlítása alapján úgy tűnik, hogy a lakosság egyrészt nagyobb mértékben ítéli el a vállalkozók, mint az alkalmazottak ügyeskedéseit, másrészt sokkal inkább elítéli azon illegális tevékenységeket, amelyek mögött nem áll valós teljesítmény, munka, mint amelyek mögött áll ilyen, és „csak” a dolgozók illegális adócsökkentésének módjai.

A megkérdezettek közül 80 százalék hasonlóan vélekedik a magánjellegű kiadások céges „elköltségeléséről” is, és nem sokkal esik jobb megítélés alá az ismerősöktől, barátoktól kapott számlák költségsökkentő célzatú felhasználása sem – ezt a megkérdezettek mintegy háromnegyede ítéli el. Az ábrát alulról felfelé tekintve látható, hogy mind a négy eddig felsorolt tevékenység a vállalkozói szférához kapcsolódik, haszonélvezői a vállalkozók.

A lakosság több, mint hattizede elítéli a következő három tevékenységet is, de ezekben az esetekben már legalább háromtizedük toleránsabb véleményen van: a barátok részére történő számlagyűjtést a lakosság valamivel több, mint kétharmada tartja erkölcsileg aggályosnak; a bejelentés – és így adózás nélküli – ingatlan kiadást 66 százaléknyan tartják elítélhetőnek-elítélendőnek, de gyakorlatilag ugyanennyien (65%-nyian) vélekednek így a „fekete” munkavállalásról is.

A tényleges vagy vélt, illetve megszokáson alapuló plusz teljesítmények elismerésére szolgáló jövedelmek (hálapénz, borralaló) eltitkolása még erősebben megosztja a lakosságot. Csak minden második (49%) megkérdezett ítéli el egyértelműen az ilyen jellegű tevékenységet, de ugyanennyien vannak azok is, akik megengedhetőnek tartják (49%). Önmagában a hálapénz elfogadását még kevesebben tartják elítélhetőnek (48%), és ebben az esetben már kicsivel többen vannak azok, akik elfogadhatónak gondolják (50%) (igaz, a különbség a statisztikai hibahatár alatt van).

Az ún. *szívességi kapcsolatrendszer* szerepét Magyarországon általában a közepesnél jelentősebbnek ítélik a megkérdezettek. 22 százalékuk szerint nagyon fontosak, és további 21 százalékuk szerint is meglehetősen fontosak az informális kapcsolatok. Közepes fontosságot 32 százalékuk tulajdonít nekik, míg ennél kevésbé, vagy egyáltalán nem fontosnak csak 7, illetve 6 százalékuk tartja az ilyen kapcsolatokat. (11 százalék pedig bizonytalan, 1 százalék nem válaszol. A szokásos 5-fokú skálán az értékelések átlaga 3,5 – ami a közepesnél erősebb, de nem kizárólagos jelentőségre utal.)

Az informális kapcsolatrendszer jelentőségéről kialakított lakossági véleményeket az is alátámasztja, hogy a megkérdezettek jelentős része szerint mind az adózással, mind a rendőrséggel kapcsolatos enyhébb ügyek elintézhetőek ismeretségek révén.

A kapcsolati tőke egyes formáinak jelenléte, aránya a magyar gazdaságban?
(érdemi válaszok átlaga)

A kapcsolati tőke formái	Jelenség mértéke, aránya (átlag)	Nem tudja	Nem válaszol
	százalék		
„Csak baráti” szívességeként végzett jelentéktlenebb segítségek aránya	35,8	36	1
Már erkölcsileg is kifogásolható ún. korrupciós (kor- rupció közeli) esetek	44,9	36	1
Kölcsönös segítségért végzett információs szolgáltató- sok	40,5	51	2
Anyagi haszon céljából nyújtott felvilágosítások	41,6	50	1

A válaszadók mintegy fele (48%) szerint személyes kapcsolatok révén elintézhető, hogy ne kelljen megfizetni egy APEH-határozattal kirótt bírságot. Kisebbségben vannak azok, akik feltétel nélkül bíznak abban, hogy nem lehet ismerősök révén kibújni az APEH-határozatok alól: 37 százalékuk gondolja ezt. Meglehetősen magas, 14 százalékos a bizonytalanok aránya is. Az APEH-határozatokhoz képest – a megkérdezettek szerint – könnyebb kibújni a (rendőrségi) szabálysértési intézkedések alól. (Fontos hangsúlyozni, hogy a kérdés nem bűncselekményekre, hanem szabálysértésekre vonatkozott.) A megkérdezettek kétharmada gondolja, hogy személyes ismeretségek révén befolyásolható egy szabálysértési ügy kimenetele, míg ellenkező véleményen csak 24 százaléknyan vannak. A megkérdezettek egytizede nem tudott egyértelmű választ adni a kérdésre.

A lakossági véleményeken alapuló becslések szerint a korrupciónak jelentősebb szerepe van Magyarországon, mint a „baráti szívességeként” is értelmezhető kisebb segítségeknek. Az utóbbiak arányát körülbelül 36 százalékosnak becsülték a megkérdezettek, míg az a korrupciós, korrupció közeli esetekét 45 százaléknak. (Igaz, mindkét esetben csak a megkérdezettek hattizede vállalkozott a válaszadásra.)

A kölcsönös segítségért végzett információs szolgáltatások mértékének becslésére már csak a megkérdezettek kevesebb, mint fele vállalkozott: értékeléseik átlaga 40,5 százalék. Nagyon hasonlóan alakult az anyagi haszon céljából nyújtott felvilágosítások mértékére vonatkozó lakossági becslés is: 41,6 százalék. Ez esetben is csak megkérdezettek alig fele vállalkozott az értékelésre.

*

A rejtett gazdaság változó mértékben nyer teret a világ országaiban. Általánosságban elmondható, hogy azokban az országokban alacsonyabb, ahol a társadalmi-politikai rend stabil, nincsenek súlyos szociális problémák. Ott, ahol a törvények be-

tartathatók, a vállalkozások és a munkavállalók adó- és bürokratikus terhei elviselhetőek, és a rejtett gazdaság, a politika és a közigazgatás szereplői között nincs összefonódás. Minden intézkedés, amely a fentiek valamelyikét segíti, felhasználható a rejtett gazdaság elleni harcban.

Hazai viszonylatban a szürke, fekete gazdaság kifehéritésének kényszere napjaink megkerülhetetlen problémája és feladata. Megoldására az utóbbi időben számos intézkedés született, változó eredménnyel. Nemzetközi tapasztalatok alapján az adó- és járulékbeszédési-rendszer szervezetének megerősítését, a szankciók jelentős mértékű szigorítását és a korrupció elleni harc hatékonyságának javítását emelnénk ki első helyen a rejtett gazdaság legalább részbeni lefékezésére. Ezzel párhuzamosan a lehetőségek mérlegelésével csökkenteni szükséges az adókat és a járulékokat, valamint a cégeket sújtó adminisztrációs terheket.

Summary

Based on two representative surveys of the ECOSTAT Government Institute for Strategic Research of Economy and Society the author offers an outlook about the situation of informal economy in Hungary in the last 10 years. The surveys approached the subject in two ways. At first researches were made among households monitoring their opinion on appearances, forms, methods and spreading of hidden economy. Then executives were surveyed. The author reviews the results of this latter representative research.

Környezeti jövőképek és előretekintések nemzetközi és hazai tapasztalatainak áttekintése

Dr. Pomázi István,
a Környezetvédelmi és Vízügyi
Minisztérium főtanácsadója
E-mail: pomazi@mail.kvvm.hu

Szabó Elemér,
a Környezetvédelmi és Vízügyi
Minisztérium főtanácsosa
E-mail: szabo@mail.kvvm.hu

A modern társadalmak vezetői mind inkább felismerik, hogy a közpolitikák, a vállalati stratégiák és az egyéni választások megvalósítása egyre összetettebbé válik. Ezért a gyors változások és növekvő bizonytalanság közepette elengedhetetlen a jövő és az azt alakító hatóerők jobb és sokrétűbb megértése. A szerzők áttekintést adnak az elmúlt évtizedekben elkészült környezeti jövőképek és előretekintések nemzetközi és hazai tapasztalatairól. A tanulmány összefoglalja a Római Klub, az ENSZ Környezetvédelmi Program, az OECD és az Európai Környezetvédelmi Ügynökség ez irányú tevékenységeit, valamint a hazai kísérletek fő jellemzőit. A szerzők hangsúlyozzák a környezeti haladás mérésének fontosságát jól megtervezett mutatók alkalmazásával. Végezetül a szerzők az éghajlatváltozás, légszennyezés, erdősültség, természetvédelem és ökológiai gazdálkodás példáján mutatják be az elérendő céltól való távolság mérési lehetőségeit és nehézségeit.

TÁRGYSZÓ:
Környezetstatisztika.
Nemzetközi összehasonlítás.

A modern társadalmak irányítói egyre inkább tudatára ébrednek annak, hogy a közpolitikák, a vállalati stratégiák és az egyéni választások megvalósítása mind összetettebbé válik. Ezért a gyors változások és növekvő bizonytalanság közepette megkerülhetetlen a jövő és az azt alakító hatóerők jobb és sokrétűbb megértése. Ez segíthet a különböző közpolitikák kialakításában és a döntéshozatalban a kormányzás valamennyi szintjén. A hatékony hazai környezetpolitikának összhangban kell lennie a nemzetközi kötelezettségvállalásokkal és hazai célkitűzésekkel, amelyeket „a céltól való távolság” mérésével folyamatosan nyomon kell követni, és – szükség esetén – jelezni kell a cél megvalósításához vezető útról való letérést a döntéshozók felé. E tanulmány a környezeti jövőképek nemzetközi és hazai tapasztalatainak bemutatásával a jövőbeni környezetpolitika megalapozásához kíván hozzájárulni.

A modern értelemben vett jövőkutatás mintegy ötven évre tekint vissza. Az 1960-as évek új jelenségei, mint például a népesség rohamos növekedése, a meg nem újuló erőforrások kimerülésének jelei, a fokozódó környezetszennyezés, az oktatás világválsága, és sok egyéb változás iránya mind azt mutatták, hogy a gazdaság növekedése a korábbi keretek mellett nem fenntartható, a növekedés-fejlődés új útjait kell keresni. Világszerte mind nagyobb figyelem fordul a jövő felé: hogyan tovább? Meddig nőhet a Föld lakossága, mikorra várható a nyersanyag- és energiaforrások kimerülése, meddig viseljük el környezetünk szennyeződésének növekedését?

A jövőkutatók tudományos eszközökkel vizsgálják, miként ismerhető meg a jövő, hogyan állíthatók elő ismeretek a még nem létező folyamatokról, eseményekről, kapcsolatokról és állapotokról. Feltárják a fejlődés nagy tendenciáit, és a társadalmi-gazdasági jövő lehetséges változatait. Ezek között katasztrófa jellegű feltételezések éppúgy megtalálhatók, mint a jövő kedvező irányú elmozdulását valószínűsítő változatok. A katasztrófát előrejelzők értelemszerűen nagyobb hatást váltanak ki a társadalomban, mint azok, amelyek a jövő zökkenők nélküli átmenetét, kialakulását valószínűsítik.

Instabil világunkban nemcsak a hivatásszerűen jövőt kutató szakemberek azok, akik a jövő aspektusait vizsgálják, hanem a legkülönbözőbb területeken tevékenykedő, tervezésben-jövőkutatásban laikus egyének, társadalmi és gazdasági csoportok is tudatosan fordulnak a jövő felé. A jövő iránti érdeklődéssel együtt megerősödött a jövő egyéni és csoportszintű befolyásolásának igénye, és megnőtt az egyes emberek mint gondolkodó, döntéshozatalra képes, cselekvő egyének felelőssége is. Mind többen szeretnék tudni, mennyire formálható a jövő.

A jövő mint válasz kifejezi az eddigi tevékenységünkre adott következményeket és reakciókat, és mint a múlt ítélete jutalom és büntetés jelleggel egyaránt utalhat ed-

digi munkánkra. A jövőt tehát differenciáltan kell értelmeznünk: egyszerre jelenik meg mint a lehetőségek tere, mint a céljainkat, vágyainkat tartalmazó és valósággá formáló idősík, és mint az eddigi tevékenységünket jutalmazó vagy büntető világ (Nováky [2005]).

Napjaink jövőkutatását nemcsak a más tudományterületek képviselőivel való együttműködés jellemzi, hanem a *részvétel* és a *cselekvésorientáltság* is. Újabb keletű az a felismerés, hogy a jövőalternatívák megfogalmazásába be kell vonni az érintetteket is, akik jövőorientált és felelős gondolkozásukkal segíthetik a megalapozottabb forgatókönyvek kidolgozását, ugyanis a közösen elfogadható jövő megvalósításában is szívesebben vesznek részt azok, akik az előkészítő szakaszban is tevékenyen kifejtették véleményüket.

1. Rövid történeti visszapillantás a Római Klub számára készített jelentésektől napjainkig

Az 1970-es éveket – némi túlzással – nevezhetnénk akár a világmodellek évtizedének is, hiszen a különféle szervezetek megbízásából egyre-másra születtek a világ jövőjét felvázoló, a globális problémákat sorra vevő és megoldásukra javaslatot is tevő jelentések. Noha az ezekben az időkben keletkezett világmodellek megközelítésmódjuk és céljaik következtében jelentősen eltértek egymástól, mégis elég jól kirajzolódnak általuk a legsürgősebb beavatkozást igénylő területek és problémakörök. Valamennyi globális jelentés szinte egyöntetűen érzékelteti, hogy milyen meghatározó a környezet állapota a jövő szempontjából, ezért a környezeti folyamatok nem hagyhatók figyelmen kívül a jövő forgatókönyveinek előállításánál.

Meadows et al. [1972] „A növekedés határai” című, a Római Klub számára írt – akkoriban nagy vihart kavart –, ma már klasszikusnak számító könyvükben végső megoldásként a nulla növekedést javasolták, világmodelljükben – melyben a környezet alapvető szerepet játszik – a különféle visszacsatolások révén a környezet változása is vizsgálható volt. Ennek alapján jutottak arra a végkövetkeztetésre, hogy a környezet romlásának elsődleges oka az öncélú növekedést előidéző tőkeberuházás, amely a szennyezés végső, ha úgy tetszik kiindulási pontja. A világmodell készítői nem törekedtek pontos előrejelzések készítésére, csupán a csatolt rendszerek viselkedését figyelték, és megállapították, hogy gyakorlatilag minden szennyező anyag mennyisége exponenciálisan növekszik (a későbbi kritikák alapvetően ezt a megállapítást érintették).

A Római Klub számára készített második jelentés (*Mesarovic–Pestel* [1974]) világmodellje alapelveit tekintve Meadowsék modelljéhez hasonló, de sok mindenben

mégis eltért attól. A modell egyik legfontosabb jellemzője térségi szemlélete, amely azt jelenti, hogy a rendszer különböző módon csatolt részei különböző határaikkal különböző időpontokban kerülnek kapcsolatba. A térségi fejlődési folyamatok különféle hierarchikus szinteken, ún. rétegekben (környezeti, technológiai, népesedési, gazdasági, csoport, egyén) mennek végbe. Például a környezeti réteghez tartoznak a geofizikai állapotok és folyamatok, az ökológiai folyamatok, valamint a növény- és állatvilág. E világmodell alapján tett legfőbb megállapítás az, hogy a világ kölcsönösen egymásra ható térségek rendszere, amelyekben globális kihatású regionális katasztrófák és összeomlások alakulhatnak ki. Ezek az események a globális összefüggések figyelembevételével globális intézkedésekkel háríthatók el. Egy ilyen megoldási lehetőség a differenciálatlan növekedés meghaladása és a szerves növekedés kialakulása.

A Római Klub számára készített harmadik jelentés (*Tinbergen* [1979]) az előző kettőtől eltérően nem világmodellen alapult, hanem szakértők bevonásával tárta fel a világ égető problémáit, főként a fejlődő országok nehézségeire és Észak–Dél ellentétére helyezve a hangsúlyt. Megoldási javaslatai az előző két jelentésénél konkrétabb, de kicsit utópisztikus formát öltenek, amennyiben például mind az iparilag fejlett, mind a fejletlenebb országok elfogadják a *Kenneth Boulding* által 1966-ban alkotott „Föld-ürhajó” fogalmát. Olyan fejlesztési módokat kell találni, amelyek úgy képesek kielégíteni az alapvető emberi szükségletek belső határait, hogy közben nem veszélyeztetik az erőforrások és a környezet külső határait. Ennek érdekében tudomásul kell venni, hogy a gazdasági növekedés üteme kevésbé fontos, mint a természet kizsákmányolásáé.

A magyar származású Nobel-díjas fizikus, *Gábor Dénes* vezette kutatócsoport Római Klub számára készült jelentése (*Gabor et al.* [1978]) valamennyi világmodell közül a legrészletesebben kidolgozott, ám a fő hangsúlyt a világ készletei, termelési lehetőségei és erőforrásai kapták (energia, nyersanyagok, élelmiszerek, éghajlat).

Az ENSZ megbízásából készült tanulmány (*Leontieff et al.* [1978]) kiemelten foglalkozott a fejlődés és a környezet közötti kapcsolat tanulmányozásával. A regionális input–output modell hipotetikus alternatívákat vázol fel, amelyek mindegyike figyelembe vette a környezetszennyezés problémáját mint a társadalmi-gazdasági tevékenységek velejáróját. Végeredményben a környezetszennyezés súlyos probléma, de ésszerű határok között kezelhető, költségei magasak, de elviselhetők, így leküzdésük nem jelenthet elháríthatatlan akadályt a gyors ütemű fejlődés számára.

Az OECD számára készített Interfutures-jelentés (*Lesourne et al.* [1979]) a világ-gazdaság hosszú távú növekedésének alternatíváit vázolta fel. A jelentés – amely kellemő súllyal számol a környezettel is – a lehetséges jövőképek körvonalazásával az OECD-tagországok kormányainak gondolkodását kívánta elősegíteni. A jelentés szerint a legnagyobb figyelmet a termőtalaj csökkenése, az éghajlatra gyakorolt emberi hatás, a víz állapota és a mérgező anyagok követelik.

Meadows–Meadows–Randers [1993] húsz év elteltével felülvizsgálták korábbi előrejelzéseiket. Könyvükben kiemelték a „túllövésre” utaló, egyre erősebb jelzéseket, például a gabonatermelés és a népesség viszonya, az éghajlat változása, az ózonylyuk kialakulása. Ugyanakkor a rendelkezésre álló készletek újabb becsléseinek és a környezetvédelmi intézkedések hatásának figyelembevételével lassúbb lecsengéssel számoltak.

Meadows–Randers–Meadows [2004] harminc év elteltével újra elemezték a folyamatokat a magyarul „A növekedés határai: 30 év múltán” címen megjelent művükben, amelyben megállapították, hogy a „túllövés” megtörtént (például a globális ökológiai lábnyom 1,2 Föld volt), és a „túllövés” összeomlás fogja követni. Azonban az emberiségnek lehetősége van a Földnek okozott károkból – ha nem is mindent, de – valamennyit helyreállítani, amennyiben hatékonyságot növelő intézkedéseket vezet be és korlátozza a hulladékképződést.

2. Környezetvédelemmel (is) foglalkozó nemzetközi szervezetek környezeti jövőképei és előretekingései

Az elmúlt másfél évtizedben a nemzetközi és nemzeti környezetpolitika készítői felismerték, hogy a közép- és hosszú távú stratégiák kidolgozásához nélkülözhetetlen a tudományosan megalapozott előretekingések készítése. A nemzetközi szervezetek közül az ENSZ Környezetvédelmi Programja (UNEP) úttörő szerepet játszott ezen a területen.

2.1. Egyesült Nemzetek Szervezete

A UNEP Globális Környezeti Előretekingés (Global Environmental Outlook – GEO) projektjét az Agenda 21-ben megfogalmazott környezeti jelentéstételi kötelezettségek alapján kezdeményezte 1995-ben. A GEO projektnek két alapvető vonulata van:

- 1. ágazatokat átívelő globális, részvételen alapuló értékelés:* a részvétel itt azt jelenti, hogy az értékelési folyamatba bevonják a regionális elképzeléseket és szempontokat, egyetértésre törekcszenek a prioritások meghatározásával kapcsolatban, a döntéshozók és a tudományos élet képviselői közötti párbeszéd alapján folyik a tevékenység;
- 2. környezetértékelési jelentés:* a jelentés áttekinti a világ környezetének állapotát a környezeti gondok, trendek és új jelenségek bemuta-

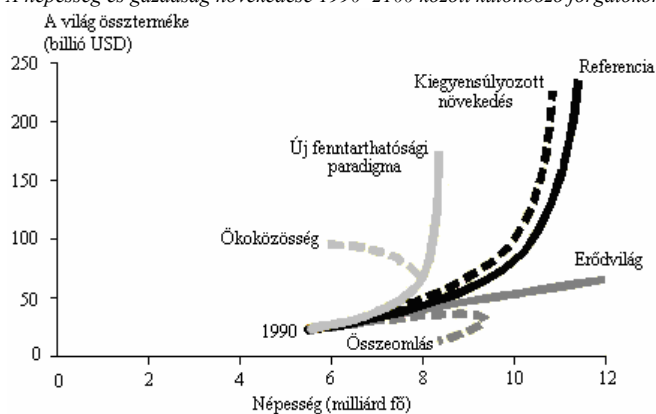
tásával a terhelés–állapot–válasz ok-okozati láncolat felvázolásával együtt (részletesebb áttekintés található *Pomázi–Szabó* [2006] munkájában), ezzel útmutatóul szolgál a nemzetközi környezetpolitikák alakításához, tervezéshez és erőforrás-feltáráshoz.

A GEO-jelentések talán a legfontosabb UNEP-kiadványok. Eddig négy GEO-jelentés látott napvilágot: GEO-1, GEO-2, GEO-3 és GEO-4. A sorozat jelentései integrált értékelési módszerek segítségével rendszeresen áttekintik a világ környezeti állapotát és az alkalmazott környezetpolitikákat, továbbá előretekintéseket is tartalmaznak. Az egyes jelentésekből a továbbiakban azokra a részekre összpontosítjuk figyelmünket, amelyek a folyamatok jövőbeli lehetséges irányával foglalkozik. A GEO-jelentések hét nagy régióra – Afrika, Ázsia és Csendes-óceáni térség, Európa, Latin-Amerika és Karib-térség, Észak-Amerika, Nyugat-Ázsia, sarkvidékek – bontva vizsgálják a trendeket. A négy eddig megjelent GEO-jelentésben alkalmazott előrejelzési megközelítés kiadványról-kiadványra jelentős fejlődésen ment át.

A GEO-1 (*UNEP* [1997]) jelentésben egyetlen „szokásos üzletmenet” forgatókönyvet elemeztek, amely az egyes térségek nyugati életvitelhez (termelés, fogyasztás, erőforrás-gazdálkodás) való közeledését vázolta. Az elemzéshez a környezeti témák viszonylag széles körét vették alapul, de a nehezen modellezhető témakörök, például a halászat vagy ipari kockázatok sem itt, sem a következő két kötetben nem szerepeltek. A GEO-1 hatáselemzése a kölcsönkapcsolatban álló térségek rendszerén alapult. A számításokhoz használt eszközök: a Stockholmi Környezeti Intézet által kifejlesztett PoleStar (fantáziánév: globális és regionális társadalmi-gazdasági forgatókönyvek) és a holland Környezetértékelési Ügynökség által fejlesztett IMAGE-modell egy-egy korábbi változata a regionális modellezéshez és a közvetlen térségi hatások becslésére. A beruházások esetében – fokozatosan kiterjesztve valamennyi térségre – a rendelkezésre álló legjobb technikák alkalmazásának hatását szakértői becslések segítségével vették figyelembe, de magába a modellbe és a forgatókönyv-elemzésbe ezt nem építették be. (Lásd az 1. ábrát.)

A GEO-1 modellezésen alapuló előretekintése 2015-ig szól (egy esetben azon túl is egészen 2100-ig). Néhány kiválasztott témakörben megkísérelte a környezeti és társadalmi-gazdasági tényezők és összefüggések mennyiségi elemzését, amely a múlt trendjeiből és a jelentés készítésének idején tapasztalt helyzetből indult ki. Noha a jelentés hangsúlyozza, hogy nem szándékozik „előrejelezni” a jövőt, ez az érzés joggal merülhet fel az olvasóban, hiszen csak egyetlen forgatókönyvet mutat be, amelyet a Stockholmi Környezeti Intézet által irányított csoport (Globális Forgatókönyv Csoport – Global Scenario Group) dolgozott ki. A hagyományos forgatókönyv-fejlesztés módszerét követve úgy számoltak, hogy nagyobb politikai vagy intézményi változások nem fognak történni.

1. ábra. A népesség és gazdaság növekedése 1990–2100 között különböző forgatókönyvekben

Forrás: UNEP [1997].

1. táblázat

A múlt és a jövő egyes trendjei a GEO-1 jelentésben

Megnevezés	Térség						
	Afrika	Ázsia és Csendes-óceáni térség	Európa	Latin-Amerika	Észak-Amerika	Nyugat-Ázsia	Világ
	Népesség						
Összesen (millió fő)							
1950	218	1 321	572	164	166	69	2 510
1990	639	2 926	790	446	277	202	5 280
2015	1 256	4 070	862	639	320	411	7 560
2050	2 198	5 161	894	820	330	726	10 129
Átlagos évi változás (százalék)							
1950–1990	27	20	8	25	13	27	19
1990–2015	27	13	4	15	6	29	14
2015–2050	16	0,7	1	7	1	16	8
	GDP						
Összesen (milliárd dollár*)							
1950	102	395	1719	184	1 722	73	4 195
1990	413	4 661	8143	1145	6 031	570	20 964
2015	1 009	11 990	15 063	2 431	13 075	1 572	45 140
2050	4 300	30 753	27 274	6 905	21 625	6 905	95 954
Átlagos évi változás (százalék)							
1950–1990	36	64	40	47	32	53	41
1990–2015	36	39	25	31	31	41	31
2015–2050	42	27	17	30	14	43	22

(A táblázat folytatása a következő oldalon.)

(Folytatás.)

Megnevezés	Térség						
	Afrika	Ázsia és Csendes- óceáni térség	Európa	Latin- Amerika	Észak- Amerika	Nyugat- Ázsia	Világ
	Energiaigényesség						
Összesen (MJ/dollár*)							
1950	12	12	18	11	22	5	18
1990	15	15	16	13	15	20	15
2015	16	15	12	10	10	17	13
2050	14	11	8	8	6	9	9
Átlagos évi változás (százalék)							
1950–1990	10	5	–3	4	–10	34	–4
1990–2015	–4	2	–10	–8	–15	–7	–8
2015–2050	–0,5	–1	–1,4	–7	–1,7	–1,9	–1,1
	Víz kivétel						
Összesen (km ³ /év)							
1950
1990	145	1 298	715	179	511	130	2 978
2015	199	1 654	871	241	582	168	3 715
2050	280	2 048	912	302	574	211	4 327
Átlagos évi változás (százalék)							
1950–1990
1990–2015	13	10	8	12	5	11	0
2015–2050	10	6	1	7	0,0	7	4

* 1990. évi dollárban számolva.

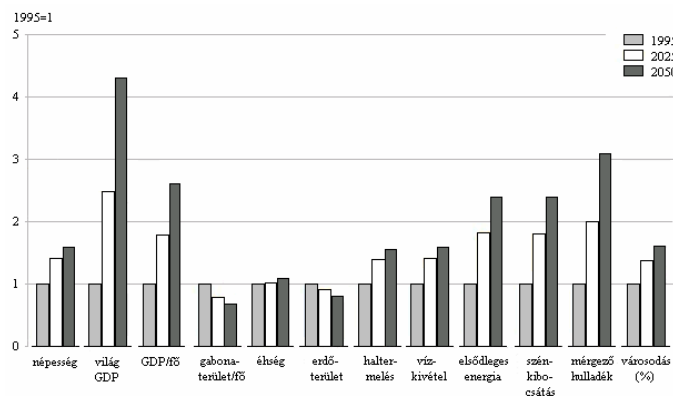
Forrás: UNEP [1997].

A GEO-2 (UNEP [1999]) – amely az ezredfordulóra tekintettel GEO-2000 néven vált ismertté – nagyrészt megerősíti a GEO-1 jelentésben előrevetített folyamatokat. A GEO-2 előretekintésének fókuszja az alternatív politikák térségi sajátosságokon alapuló elemzése felé mozdult el, amelyek időhorizontja 2015. Mindegyik térség egy-egy sajátos témakörét elemezték az alapforgatókönyvvel összefüggésben, például édesvízkészletek Nyugat-Ázsiában, városi levegőtisztaság Ázsiában és a Csendes-óceáni térségben, erdők Latin-Amerikában és a Karib-tengeri térségben. Az elemzésekhez egységesen egy hatlépcsős módszertant követtek, amely a politikai kérdéseket, az alapforgatókönyvet, a környezetpolitikák teljes megvalósításának környezeti hatásait, járulékos intézkedéseket, továbbá azok környezeti hatásait és a következtetéseket tartalmazta (UNEP/RIVM [1999]). A globális forgatókönyveket számos regionális forgatókönyv alapján dolgozták ki, amelyek témájukban és részletzettségük tekintve eltérő mélységűek voltak, azonban kivétel nélkül rámutattak a jelenkori politikák hiányosságaira és csapdáira, továbbá arra, hogy mit lehet tenni a regionális szinten kulcsfontosságú problémák kezelése érdekében.

A GEO-1 jelentést követő időszakban a Stockholmi Környezeti Intézet a globális forgatókönyvek újabb mennyiségi elemzésével részleteiben is feltárta a jelenlegi fejlődési pálya következményeit („visszaesés” forgatókönyve). A „visszaesés” forgatókönyve szerint 2050-ig a jelenlegi folyamatok menete fenntartható, de ez a lényegében nem fenntartható fejlődés a XXI. század második felében rendkívül kockázatos hagyaték lenne utódainknak. A következtetések azon alapulnak, hogy sem lényeges gazdasági, politikai, műszaki vagy környezetvédelmi fejlődés, sem válság nem történik, és a nyugati értékrend az uralkodó. A megállapítások néhány érdekesebb elemét mutatjuk be a következőkben.

A világ népessége 2050-ig 65 százalékkal nő (9,3 milliárd fő), a gazdasági kibocsátás több mint négyszeresére emelkedik. Ezzel párhuzamosan az energia- és víz-igény rendre 140 és 60 százalékkal növekedik. Elegendő élelem áll rendelkezésre, de az éhezés jelensége nem tűnik el, ahogy a szegénységé sem. 6,7 milliárd ember (a világnépesség közel háromnegyede) városokban él. Az OECD-országok gazdasági kibocsátásának részesedése a világtermelésben az 1995. évi 55 százalékról 2050-re 40 százalékra csökken, ami az egy főre jutó GDP-értékek közeledését jelzi, de abszolút értékben a különbség fokozódik (1995: 17000 dollár, 2050: 47000 dollár). Az erőforrások használata a hatékonyság javulása miatt kevésbé gyorsan bővül, de így is hatalmas terhelést jelent a megújuló és nem megújuló erőforrásokra egyaránt. Például a tengeri állományok már most is túlhalászottak, és az igények előrevetített növekedése (70%) az akvakultúrák lényeges kibővítését eredményezhetik. 2050-ben több mint 2 milliárd ember vízben szegény területen fog élni. A mezőgazdasági területek 37-ről 42 százalékra növekednek, ezzel párhuzamosan további 17 százalék erdőterület tűnik el. A fosszilis tüzelőanyag égetéséből származó szén-dioxid-kibocsátás 2,4-szeresére, a mérgező anyagok kibocsátása háromszorosára nő (UNEP [1999]).

2. ábra. Egyes trendek 2050-ig a GEO-2000 „visszaesés” forgatókönyve szerint

Forrás: UNEP [1999].

Noha a forgatókönyveket óvatosan kell kezelni, keretet nyújtanak a hosszabb időtávú tanulmányokhoz, és segítenek megérteni, hogy mit lehet, és mit nem lehet tenni. Például egy átfogó politikai reform lényegesen megváltoztathatja az előbb említett értékeket. A politikai reformforgatókönyv elemzése arra kereste a választ, vajon a jelenlegi globális fogyasztói szokások és termelési formák átmehetnek-e egy fenntarthatóbb formába, ha a korábban javasolt politikákat széleskörűen elfogadják és megvalósítják. Amennyiben ez lehetségesnek mutatkozott, akkor ennek alapján fogalmazták meg a nagyra törő társadalmi és környezeti célokat 2050-re.

2. táblázat

Forgatókönyvek az energiatermeléshez kapcsolódó nitrogénkibocsátásra a GEO-3 jelentésben (1000 kilotonna)

Térség	2002	2032			
		Piac elsőbbsége	Politika elsőbbsége	Biztonság elsőbbsége	Fenntarthatóság elsőbbsége
Észak-Amerika	8,38	5,95	3,96	8,55	2,49
Közép-Amerika és Karib térség	0,52	1,08	0,89	1,26	0,53
Dél-Amerika	0,91	2,50	1,98	2,74	1,16
Észak-Afrika (Szudán nélkül)	0,27	0,91	1,06	1,00	0,56
Nyugat- és Közép-Afrika	0,12	0,42	0,52	0,36	0,26
Kelet-Afrika, Nyugat-Indiai-óceán (Szudánnal)	0,04	0,17	0,23	0,15	0,12
Dél-Afrika	0,47	1,17	0,90	1,16	0,46
Nyugat-Európa	3,13	2,39	1,79	2,56	0,89
Közép-Európa	0,56	1,13	0,81	0,92	0,41
Kelet-Európa	1,48	2,33	1,84	1,98	0,84
Nyugat-Ázsia	1,03	2,11	2,00	2,38	1,28
Dél-Ázsia	1,44	6,59	4,05	3,98	1,37
Északnyugat-csendes-óceáni térség	3,82	8,14	4,31	6,71	1,87
Dél-Kelet-Ázsia	0,69	1,82	1,55	1,26	0,64
Ausztrália, Új-Zéland és Dél-csendes-óceáni térség	0,41	0,31	0,22	0,40	0,11
Világ	23,24	37,03	26,12	35,41	12,97

Forrás: UNEP [2002].

A GEO-3 (UNEP [2002]) jelentésben egy stratégiaibb megközelítést alkalmaztak a GEO-2000 jelentésben vizsgált politikaoptimalizáláson túlmenően. Ennek

megfelelően a GEO-3 távolabbra tekint előre, mint a megelőző jelentések tették. A jelentés feltárta az alternatívák következményeit és hatásait, továbbá átfogóan meghatározta a jövő irányait. A négy mereven elkülönülő – a társadalom számára azonban egyaránt elképzelhető – forgatókönyv (1. piac elsőbbsége, 2. politika elsőbbsége, 3. biztonság elsőbbsége, 4. fenntarthatóság elsőbbsége) kifejezetten elbeszélő (narratív) leírás, kiegészítve számszerű elemekkel, amelyek 2032-ig, 30 évre tekintenek előre. (Érdekes, hogy a GEO-3 megjelentetésének évében éppen harminc év telt el az 1972. évi Stockholmi Konferencia óta.) A mennyiségi hatáselemzés témakörét a GEO-1 stílusában kiszélesítették. A GEO-3 jelentés egyik forgatókönyve sem kíván előrejelzés lenni a klasszikus értelemben, de az alternatív jövőképek bepillantást engednek abba, hogy az események milyen irányban haladhatnak az elkövetkező három évtizedben. Az alternatív forgatókönyvek kidolgozása és elemzése a Stockholmi Környezeti Intézet (PoleStar modell), a holland Országos Közegészségügyi és Környezeti Intézet (RIVM – Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu) (IMAGE-modell), a japán Környezeti Kutatások Országos Intézete (AIM – Asian Pacific Integrated Model – Integrált környezeti-gazdasági modell), a német Kassel Egyetem Környezeti Rendszerek Kutatásának Központja (WaterGAP – Water – Global Assessment and Prognosis, Víz Globális Értékelés és Előrejelzés), a norvég Természetkutató Intézet GLOBIO- (Global Methodology for Mapping Human Impacts on the Biosphere – Globális Módszertan a Bioszférára gyakorolt Emberi Hatások Térképezésére) projektje együttműködésében valósult meg. (Lásd a 2. táblázatot.)

A legfrissebb, 2007 októberében közreadott GEO-4 jelentésben (UNEP [2007b]) a GEO-3 jelentéshez hasonlóan – konzultációk eredménye alapján – ugyanazt a négy jól elkülönülő forgatókönyvet használták 2050-ig terjedő kitekintéssel. A forgatókönyvek kidolgozásának háttérét elsősorban a Global Scenario Group képezte, ám jelentős hatást gyakoroltak az Éghajlat-változási Kormányközi Testület (International Panel on Climate Change – IPCC) a Víz Világforum (World Water Forum) és az Üzleti Világtanács a Fenntartható Fejlődésért (World Business Council on Sustainable Development) eredményei is. Figyelembe vették még a Millenniumi Ökoszisztéma Értékelés (Millennium Ecosystem Assessment – MEA) keretében kidolgozott globális és szubglobális forgatókönyveket. A forgatókönyvek modellezési háttérét a GEO-3 jelentésnél használták képezték kiegészülve a MEA keretében használt IMPACT (International Model for Policy Analysis of Agricultural Commodities and Trade – Mezőgazdasági áruk és kereskedelem politikai elemzésének nemzetközi modellje), EcoOceans (fantázianév: tengeri halászat modellezése) és más modellekkel. Mind a hét régióban négy-négy narratív forgatókönyv készült, amelyek alapján végül kialakították a globális forgatókönyveket.

A UNEP 2007 októberében jelentette meg a GEO-jelentések módszertanával és tapasztalatainak felhasználásával egyik szubregionális jövőképét, a „Kárpátok kör-

nyezeti előretekintést” (UNEP [2007a]), amely három különböző forgatókönyvet vázol fel minőségi alapokon a Kárpátok térségének 2020-ig elképzelhető jövőképeire.

2.2. Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet

A Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet (Organisation for Economic Co-operation and Development – OECD), amely 1961-ben alakult és jelenleg 30 tagországot tömörít, világszerte elismert kormányközi elemző központ. Számos közpolitikai területen végez rendszeres elemzéseket és fogalmaz meg ajánlásokat a tagállamok kormányai számára. A különböző közpolitikák jobb megalapozását szolgálják az adott szakterületre készülő rendszeres előretekintések. Ezek közül csak néhányat tekintünk át, amelyek fontos információkat szolgáltatnak a jövő környezetpolitikáinak kidolgozásához.

Az OECD 2001-ben jelentette meg az első „Környezeti előretekintést”, amely 2020-ig próbál képet adni a gazdaságban lezajló legfontosabb trendekről és azok környezetre gyakorolt hatásairól (OECD [2001]). Az előretekintés alapozta meg az OECD „Környezeti stratégia a XXI. század első évtizedére” című dokumentumot, amelyet az OECD-tagállamok környezetvédelmi miniszterei fogadtak el (Pomázi–Szabó [2001]). Az előretekintés fogalmi keretét a „terhelés–állapot–válasz” modell biztosítja. A jelentés a múltbéli és jövőbeni környezetállapotot vizsgálja meg 12 régióban és 26 különböző ágazatban. A 2020-ra szóló gazdasági előrejelzések kidolgozásához a globális, dinamikus általános egyensúlyi modellt (JOBS), a feltételezhető környezeti hatások értékeléséhez pedig a már korábban említett PoleStar modellt használták. A politikai szimulációk eredményeit egy referencia-forgatókönyvvel hasonlították össze.

A múltbéli trendek és jövőbeni kilátások elemzése alapján a jelentés azonosította a legsúlyosabb környezeti gondokat, amelyekkel az OECD-országoknak szembe kell nézniük a következő évtizedben, valamint azokat a környezeti terheléseket, amelyeket viszonylag jól sikerült kezelni. A szakértői elemzések átfogó eredményeit az ún. „forgalmi jelzőlámpa” módszerrel jelenítették meg a könnyebb érthetőség kedvéért. (A lámpák jelentése a következő: *zöld lámpa*: azok a környezeti kérdések, amelyeket jól kezelnek, vagy amelyeket tekintve jelentős javulásokat értek el az elmúlt években, de az országoknak továbbra is körültekintőknek kell lenniük. *Sárga lámpa*: azok a környezeti kérdések, amelyek továbbra is kihívásokat jelentenek, de kezelésük javul, vagy amelyeknek az állapota bizonytalan, vagy amelyeket a múltban jól kezeltek, de ez jelenleg nincs így. *Piros lámpa*: azok a környezeti ügyek, amelyeket nem kezelnek jól, vagy rossz, vagy rosszabbodó állapotban vannak, és sürgős figyelmet kívánnak.)

Az OECD 2006-ban kezdte meg a második, 2030-ig szóló Környezeti Előrettekintés kidolgozását, amely megújítja és kiterjeszti a 2001-ben közzétett jelentés előrevezetéseit. A 2008 tavaszán megjelenő előrettekintés az ENV-LINKAGES általános egyensúlyi modellt alkalmazza, társítva azt egy integrált környezeti hatásmodellel (IMAGE). Az eredeti IMAGE-modellt az OECD továbbfejlesztette, és saját modelljéhez illesztette. Az általános egyensúlyi modellt 26 ágazatra és 34 régióra alkalmazták a hosszú távú (2030-ig, egyes esetekben 2050-ig) gazdasági előrevezetések kidolgozásakor.

Az OECD [2007b] „Környezeti Előrettekintés 2030” című dokumentuma a gazdasági és környezeti trendek előrevezetéseiről és a politikai cselekvések szimulációjáról nyugszik annak érdekében, hogy azonosítani lehessen a jövő fő környezeti kihívásait. Ezeket a kihívásokat – az első előrettekintéshez hasonlóan – jelzőlámpával tették szemléletessé a döntéshozók számára. Az előrettekintés fő megállapításait érdemes röviden áttekinteni. A következő évtizedekben az emberiség visszafordíthatatlanul kockáztatja a tartós gazdasági prosperitáshoz szükséges környezeti alapot. Sürgősen cselekedni kell, különösen a „piros lámpával” jelzett területeken (ilyenek például az éghajlatváltozás, a biológiai sokféleség csökkenése és a növekvő vízhiány). További politikai erőfeszítések nélkül az üvegházhatású gázok kibocsátása 37 százalékkal növekszik, amely a globális hőmérséklet 1,5–3,4°C-os emelkedéséhez vezethet 2050-ig. A hőmérséklet emelkedésének következményeiként gyakoribbá válhatnak a hőhullámok, aszályos időszakok, viharok és árvizek. A ma ismert növény- és állatfajok mintegy 10 százaléka halhat ki, főként a földhasználatban bekövetkező változások miatt. A vízhiány tovább rosszabbodik, a súlyos vízhiánnyal küzdő területeken élő emberek száma a jelenlegi 2,6 milliárról 3,6 milliárdra nőhet. A politikai tétlenség és a késlekedő intézkedések a környezetvédelem területén már most is jelentős közvetlen (például egészségügyi kiadások) és közvetett (például a munkaerő termelékenységének csökkenése) gazdasági és társadalmi költségekkel járnak. Ugyanez vonatkozik a biológiai sokféleség csökkenésére (például halállomány pusztulása) és az éghajlatváltozás elleni küzdelemre. (Lásd a 3. táblázatot.)

Az OECD évente két ízben jelenteti meg a gazdasági előrettekintését, amely általában egy évre előre elemzi a fő gazdasági trendeket, és vizsgálja azokat a gazdaságpolitikákat, amelyek a magas és fenntartható gazdasági növekedéshez szükségesek az OECD-tagállamokban (OECD [2007a]). A nem OECD országokban várható fejlődést is részletesen értékelik a kötetekben. Ezeket a gazdasági előrejelzéseket mindig nagy figyelem övezi más fontos nemzetközi pénzügyi szervezetek (Nemzetközi Valutaalap, Világbank stb.) és a nemzeti kormányok részéről egyaránt.

A Nemzetközi Energia Ügynökség (International Energy Agency – IEA) 1993 óta készít közép- és hosszú távú energiapiaci előrejelzéseket az Energia Világmodell felhasználásával. A modell hat fő modult tartalmaz: végső energiaigény, energiatermelés, olajfinomítás és más átalakítások, fosszilisenergia-ellátás, szén-dioxid-

kibocsátás és beruházások. A legutóbbi Energia Világmodell 21 régiót fed le. A 2007-ben megjelent és 2030-ig szóló energia-előretekintés (IEA [2007]) a következő területeket tekinti át: globális energiakilátások; az energiafelhasználás környezeti hatásai, különös tekintettel a tüzelőanyagok elégetéséből származó szén-dioxid-kibocsátásokra; a politikai intézkedések és technológiai változások hatásai és az energiaágazat beruházási igényei. Az energia-jövőkép három forgatókönyvet vizsgál, és külön figyelmet fordít India és Kína, a világ két leggyorsabban növekvő energia-piacának elemzésére.

3. táblázat

Az OECD Környezeti előretekintés fő jelzései 2030-ig

Terület	Zöld lámpa	Sárga lámpa	Piros lámpa
Éghajlatváltozás		– Az energiatermelésből származó üvegházhatásúgáz-kibocsátások csökkentésének hatékonysága GDP-egységre vetítve	– Globális üvegházhatásúgáz-kibocsátás – Nem OECD-országok üvegházhatásúgáz-kibocsátásai (különösen a BRIC*-országokban) – A már változó éghajlat növekvő bizonyossága
Biológiai sokféleség és megújuló természeti erőforrások	– Védett természeti területek – A világ erdőterületei	– Erdőgazdálkodás	– Ökoszisztémák minősége – Tengeri védett területek – Fajok számának csökkenése – Özönnövények – Trópusi erdők – Illegális fakitermelés – Ökoszisztémák feldarabolódása
Víz	– Pontforrások vízszennyezése (ipar, települések)	– Felszíni vizek minősége	– Vízihiány – Felszín alatti vizek minősége – Mezőgazdasági vízhasználat és -szennyezés
Levegőminőség	– OECD-országok SO ₂ -és NO _x -kibocsátásai		– Városi levegőminőség a fejlődő országokban
Hulladék és veszélyes vegyi anyagok	– Hulladékgazdálkodás az OECD-országokban – OECD-országok CFC-kibocsátásai	– Településhulladék-keletkezés – Fejlődő országok CFC-kibocsátásai	– Veszélyeshulladék-keletkezés – Hulladékgazdálkodás a fejlődő országokban – Vegyi anyagok a környezetben

* BRIC-országok: Brazília, Oroszország, India, Kína.

Megjegyzés. Valamennyi trend globális, ha másként nincs jelezve.

Forrás: OECD [2007b].

Az OECD az ENSZ Élelmezésügyi és Mezőgazdasági Szervezetével (Food and Agriculture Organization – FAO) közösen jelenteti meg mezőgazdasági előretekintését. A legutóbbi, sorrendben a 13. ilyen dokumentum a 2007–2016 közötti időszakra vetíti előre a mezőgazdasági termelés és piac fő trendjeit (*OECD/FAO* [2007]) A piaci előrejelzések 39 országot és 19 régiót ölelnek fel, nemcsak az OECD-országokra terjednek ki, hanem magukban foglalják Argentínát, Brazíliát, Indiát, Kínát és Oroszországot. A jövőbeni trendek kidolgozásakor figyelembe veszik a világgazdasági körülményeket, a népesség növekedését, a nemzeti mezőgazdasági és kereskedelmi politikákat, a termelési technológiákat és a természeti viszonyok alakulását. A meghatározó feltételezések alapján a mezőgazdasági előretekintés átfogó képet nyújt arról, hogyan fejlődhetnek az elkövetkező évtizedben a mezőgazdasági piacok.

2.3. Európai Unió

Az Európai Környezetvédelmi Ügynökséget (European Environment Agency – EEA) az Európai Közösség rendelettel hozta létre 1990-ben, de – hosszas előkészületek után – csak 1994-ben kezdte meg ténylegesen működését. Legfőbb küldetése a döntéshozók és az európai lakosság számára időszerű, megbízható, összehasonlítható és tárgyilagos információk összegyűjtése és jelentések közzététele a jelen és az előrelátható környezeti folyamatokról. Az információk elemzését integrált értékelési módszerekkel folytatja, vagyis a környezeti folyamatokat a gazdasági és társadalmi folyamatok figyelembevételével vizsgálja. Az EEA nyitott bármely EU-n kívüli ország előtt a csatlakozásra, amelyik céljaival egyetért. A jelenleg 32 EEA-tag mellett 6 együttműködő ország vesz részt a szervezet munkájában.

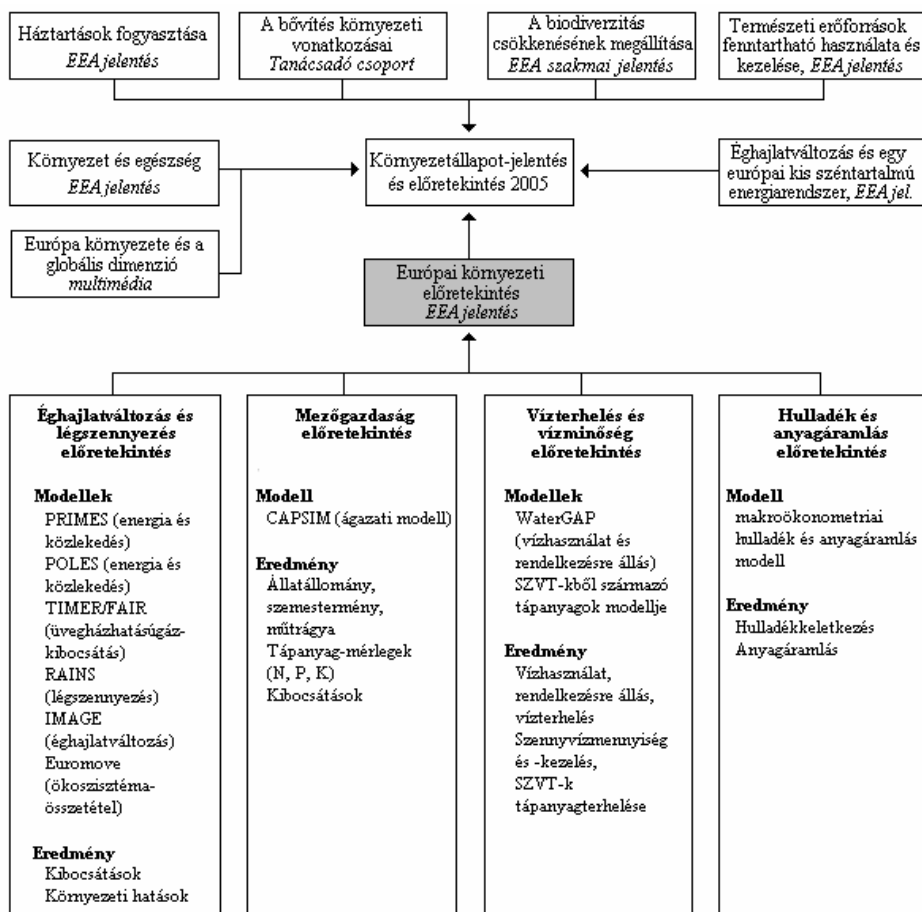
Az 1992. évi környezetállapot-jelentésben (*CEC* [1992]) az EU 12 tagországra vonatkozóan néhány esetben szerepelt a trendek előrejelzése az ezredfordulóig, de ezekről részletesebb háttérismertetet nem közöltek. Az Ötödik Környezetvédelmi Cselekvési Program haladásához kapcsolódó jelentés (*EEA* [1995]) az EU 15 országokra vonatkozóan tárta fel a környezeti trendeket, de az előretekintés továbbra is nagyvonalú és csak az ágazati trendek narratív leírására szorítkozott a múltbéli folyamatok továbbvezetésével.

1998-ban a Maastrichti Egyetem Integrált Értékelés és Fenntartható Fejlődés Nemzetközi Központja (International Centre for Integrated Assessment and Sustainable Development – ICIS) irányításával a VISIONS-projekt keretében áttekintették az azt megelőző évtized során készített európai forgatókönyvtanulmányokat. Mintegy 40 dokumentumot értékelték, amelyek közül kilencet részletesebb vizsgálatok alá vontak (*van Asselt et al.* [1998]). Az EEA kérésére ezt kibővítették azon globális forgatókönyvek vizsgálatával, amelyek fontos eredmé-

nyeket mutatnak Európa tekintetében. Az EEA ennek a vizsgálatnak az eredményeit már közvetlenül hasznosította az 1999-ben közzétett jelentésben (EEA [1999]). Az előretekintés időtávja néhány kivételes témától (például éghajlatváltozás) eltekintve általában 2010. A környezeti trendeket a „szokásos üzletmenet” forgatókönyvből vezették le, amely összefüggő társadalmi-gazdasági feltételezéseken, az akkori környezet állapotán és a már létező vagy javasolt politikákon alapult. Csak egyetlen, viszonylag nagy növekedési forgatókönyvet dolgoztak ki az Európai Bizottság Környezetvédelmi Főigazgatóságával (akkoriban XI. Főigazgatóság) egyetértésben, és ezt alapforgatókönyvnek nevezték el. A forgatókönyv az EU 15 országaira készült, az akkor csatlakozásra váró országokra ez nem terjedt ki, azonban „mi történik akkor, ha...” típusú megközelítésben vizsgálták ezeket az országokat is. A forgatókönyvet, amely szintén az integrált környezetértékelés módszerével készült, az Európai Bizottság és a UNEP is felhasználta további vizsgálataihoz. A kiterjedt modellrendszer néhány főbb eleme a következő volt: WorldScan és GEM-E3 a gazdasági fejlődésre, MIDAS/PRIMES az energiafelhasználás és szén-dioxid-kibocsátás alakulására, az RIVM által fejlesztett IMAGE és CARMEN a légszennyezőanyagok koncentrációjára és a vizek tápanyag-koncentrációjára, az Alkalmazott Rendszerelemzések Nemzetközi Intézete (International Institute for Applied Systems Analysis – IIASA) által fejlesztett RAINS-modell (Regional Air Pollution Information and Simulation – Regionális Légszennyezés Információ és Szimuláció) a légszennyezőanyagok terjedésére.

Az EEA 2005-ben jelentette meg legutóbbi átfogó értékelését az EU-tagállamok környezeti állapotáról (EEA [2005a]), és ehhez kapcsolódón adták közre önálló dokumentum formájában a környezeti előretekintést (EEA [2005b]). Ez utóbbi jelentés a kulcsfontosságú társadalmi-gazdasági folyamatokat értékeli az EU Fenntartható Fejlődés Stratégiája, valamint a Hatodik Környezetvédelmi Cselekvési Program tükrében, különös hangsúlyt helyezve az éghajlatváltozásra, a levegőtisztaságra és a vízzel kapcsolatos kérdésekre. A jelentés több dokumentumra támaszkodik, amelyek segítségével feltárja a valószínűsíthető jövőképeket egész Európa és régiói számára. Az elemzések időtávja 2020, az éghajlatváltozás esetében 2100, és – ahol lehetséges volt modellek segítségével – új mennyiségi információkat vagy minőségi elemeket vettek figyelembe az EEA egyes jelentéseiből és más tanulmányokból. Az alapforgatókönyv az Európai Bizottság Közlekedés és Energia Főigazgatóságának (DG TREN) „Európai energia és közlekedési trendek 2030-ig” című dokumentumán alapul, amelyet a Környezetvédelmi Főigazgatóság CAFE (Clean Air for Europe – Tiszta levegőt Európának) programjában is felhasználtak. További feltevésekkel is éltek annak érdekében, hogy szélesebb környezeti előretekintéshez jussanak: például szerkezeti változások és műszaki fejlődés, árak alakulása, az EU-politikák (Közös Agrárpolitika stb.) megvalósítása. (Lásd a 4. táblázatot.)

3. ábra. Az EEA „Környezetállapot-értékelés és előrettekintés 2005” című jelentését támogató dokumentumok és modellek

Megjegyzés. SZVT: szennyvíztisztító telep.
 Forrás: EEA [2005b] alapján saját szerkesztés.

A 3. ábra mutatja be, hogy az Európai Környezetvédelmi Ügynökségben a környezeti előrettekintés kidolgozása alulról felfelé építkező, összegző folyamat, amelyben a tényfeltáró jelentések mellett meghatározó szerepet játszanak a jövőképalkotás megalapozásához szükséges ágazati és tematikus modellek és forgatókönyvek.

– PRIMES: az EU tagállamaira vonatkozóan az energiapiac keresleti és kínalmi oldalának egyensúlyát szimuláló modellrendszer,

amelyhez több matematikai modell is kapcsolódik (például MIDAS, GEM-E3).

– POLES (Prospective Outlook on Long-term Energy Systems): Energiarendszerek hosszú távú kilátásai.

– TIMER (Targets Image Energy Regional Model): Regionális energiamodell célképei.

– Euromove: fajsztintú valószínűségi modell.

– FAIR (Framework to Assess International Regimes for the differentiation of commitments).

– RAINS (Regional Air Pollution Information and Simulation): Regionális Légszennyezés Információ és Szimuláció.

– IMAGE (Integrated Model to Assess the Global Environment): Globális Környezeti Értékelés Integrált Modellje).

– CAPSIM (Common Agricultural Policy Simulation Model): Közös Agrárpolitika Szimulációs Modell.

– WaterGAP (Water: Global Assessment and Prognosis): Víz: Globális Értékelés és Előrejelzés.

4. táblázat

Egyes globális és Európa-skálájú előretekintések összehasonlítása

Szervezet	Célterület	Forgatókönyv	Időtáv
Európai Környezetvédelmi Ügynökség (EEA) (1999)	Európa környezete	Előretekintés (tematikus előrevetítések)	2010 és tovább
Globális Forgatókönyv Csoport, Stockholmi Környezeti Intézet (SEI) (1997, 1998)	Környezet, emberi értékek	„Szokásos üzletmenet” világ-forgatókönyvek (beleértve a piaci tényezők és politikai reformok változásait) „Barbarizációs” forgatókönyvek (beleértve az „összeomlás” és „erőd” változatokat) Nagy átalakulások forgatókönyvei (beleértve az ökoközösség és új fenntarthatósági paradigma változatokat)	2050
Éghajlat-változási Kormányközi Testület (IPCC) (2000)	Éghajlat, üvegházhatású gázok kibocsátása	A1 forgatókönyvcsalád (globális gazdaságirányultságú világ) A2 forgatókönyvcsalád (regionális gazdaságirányultságú világ) B1 forgatókönyvcsalád (globális környezetirányultságú világ) B2 forgatókönyvcsalád (regionális környezetirányultságú világ)	2100

(A táblázat folytatása a következő oldalon.)

(Folytatás.)

Szervezet	Célterület	Forgatókönyv	Időtáv
Millenniumi Ökoszisztéma Értékelés (MEA) (2005)	Biológiai sokféleség, ökoszisztémák	„Globális összehangolás” forgatókönyv (globális gazdasági növekedés és közjavak) „Az erő rendje” forgatókönyv (regionális biztonság és gazdasági növekedés) „Mozaikos” forgatókönyv (regionális, helyi alkalmazkodás/rugalmas irányítás) „Technokert forgatókönyv” (globális zöld technológia)	2050
OECD Környezeti Előretekintés (2001)	Gazdaság és környezet	OECD „referencia-előretekintés”	2020
GEO-3 (UNEP) (2002)	Környezet	„Piac elsőbbsége” forgatókönyv „Politika elsőbbsége” forgatókönyv „Biztonság elsőbbsége” forgatókönyv „Fenntarthatóság elsőbbsége” forgatókönyv	2032
Üzleti Világtanács a Fenntartható Fejlődésért (WBCSD) (1997)	Üzlet és fenntarthatóság	„Frog!” forgatókönyv (piacvezérelt növekedés és gazdasági globalizáció) „GEOPolity” forgatókönyv (a fenntarthatóság felülről lefelé való közelítése) „Jazz” forgatókönyv (a fenntarthatóság alultól felfelé való közelítése)	2050
Világ Víz Jövőkép (WWV) (2000)	Víz	„Szokásos üzletmenet” forgatókönyv „Technológia, gazdaság és magánszféra” forgatókönyv „Értékek és életmód” forgatókönyv	2025

Forrás: EEA [2005b] alapján saját összeállítás.

3. Környezeti jövőkép-készítési törekvések Magyarországon

A magyar jövőkutatás mint szakterület első kezdeményei az 1960-as évek közepén jelentkeztek, szinte egy időben az 1968-ban megalakult Római Klubbal és az új gazdasági mechanizmus elindulásával. Tudományterületi elismertségét jelzi, hogy alig egy évtized után az MTA Jövőkutatási Bizottságot hozott létre a művelésére. E bizottság vizsgálta a Római Klub által kezdeményezett világmodelleket, kiemelte az ezekben tárgyalt témakörök jelentőségét, és felismerte az emberi tényező jövőalakító szerepét.

Az 1980-as években a Környezetvédelmi és Vízgazdálkodási Minisztérium (és jogelődje: az Országos Környezet- és Természetvédelmi Hivatal) előrejelzéseket készített a hosszú távú környezeti (és gazdasági-társadalmi) folyamatok alakulására. A környezetvédelem hosszú távú tervezése szempontjából meghatározó elméleti-módszertani kérdések és problémakörök feltárása mellett a környezeti modellezés módszertani szempontjainak figyelembevételével – és kapcsolódva a világmodellekhez, továbbá a KGST-szintű (Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsa) modellezéshez – egy hazai hosszú távú komplex környezetvédelmi modellt dolgoztak ki (Nováky [1990]). Ettől az időtől kezdve a társadalmi-gazdasági folyamatok jövőbeli alakulása – és a jövőkutatás módszertani kérdései mellett – mindjobban előtérbe kerültek a környezet és a régiók, valamint az ember jövőalkotó ereje (Nováky [2007]).

Az MTA Társadalmi Konfliktusok Kutató Központja gondozásában, a „Környezet és Fejlődés” különszámaként jelent meg az MTA és a Környezetvédelmi és Területfejlesztési Minisztérium megbízásából készült „Magyarország környezeti jövőképe” című dokumentum (Beliczay–Bulla–Vári [1994]). Ez a jövőkép a természeti környezet egyes elemeit tartalmazta, kiegészítve a gazdasági és társadalmi folyamatok elemzésével. A 2010-ig célokat is kitűző jövőkép három lehetséges fejlesztési forgatókönyvet fogalmazott meg: „környezetkímélő struktúraváltás”; „környezetkímélő technológiaváltás”; „jelenlegi struktúrák tovább élnek” („szokásos üzletmenet” forgatókönyv). Bulla–Vári [2003] azt vizsgálták, hogy az 1994-ben kitűzött fő célok az eltelt közel tíz év során hogyan teljesültek, ha pedig nem teljesültek, mik voltak azok közvetlen és mélyebb szerkezeti okai. Kitértek a korábban még nem érzékelhető, így a forgatókönyvekben figyelembe nem vett, úgynevezett gyenge jelekre, amelyek az idők folyamán felerősödtek, és valós problémává váltak (például városok és vidék komplex környezetminősége).

Az Országos Műszaki Fejlesztési Bizottság (OMFB, jelenleg Nemzeti Kutatási Technológiai Hivatal) 1997-ben döntött a Technológiai Előtekintési Program (TEP) elindításáról és megjelentetéséről (OMFB [1999]). A TEP arra vállalkozott, hogy új eszközökkel, több ezer szakértő bevonásával támogassa a sikeres felzárkózási stratégia kidolgozását a következő 15–20 évre. Egy itthon újnak számító módszer, a Delphi-típusú közvélemény-kutatás, valamint további tudományos eszközök alkalmazásával kutatók, gazdasági és államigazgatási szakemberek elemezték az életminőség és a versenyképesség javításához legfontosabbnak tartott területek helyzetét. A TEP során nyolc területre összpontosítottak: emberi erőforrások; egészség- és élettudományok; informatika, távközlés, média; a természeti és épített környezet védelme és fejlesztése; termelési és üzleti folyamatok; agrárgazdaság és élelmiszeripar; közlekedés, szállítás; energetika. A helyzetelemzés, a konzultációk, a viták és a két fordulóban elvégzett szakmai közvélemény-kutatás eredményei alapján a munkacsoportok több, egymástól minőségileg eltérő jövőképet vázoltak fel, és a legkedvezőbbnek ítélt jövőkép megvalósításához ajánlásokat fogalmaztak meg. Környezeti szempontból három forgatókönyvet fogalmaztak meg: 1. az optimista

„fenntartható esély”, 2. az „Édentől keletre” (környezeti szempontok nem érvényesülnek Magyarországon) és 3. a pesszimista „parlagfű és beton” forgatókönyv.

Az elmúlt évtizedek tapasztalatainak áttekintése után megállapítható, hogy módszertani megfontolásból valamennyi jövőalternatíva – így a környezeti jövőképek megfogalmazása is – alapvetően négy nagy csoportba osztható, amelyek a várakozások (változás-változatlanság) és a lehetőségek (stabil-instabil) kettős tagolódás megfelelői kombinációi. E kombinációk *Nováky* [2005] nyomán következőképpen összegezhethők:

– *Az I. jövőalternatíva – a pató pálos gondolkodással jellemezhető alternatíva* – azt mutatja, hogy a lehetőségek és a várakozások összhangban vannak, mindegyikre a változatlanság a jellemző: a világgazdasági helyzet és a magyar gazdaságpolitika, valamint az általános politikai helyzet változatlanságával számol. A várakozások is a meglevőt, a változatlanságot preferálják. E jövőalternatíva veszélye, hogy ha valamelyik oldal kibillen ebből a helyzetből, a jövő nem tartható kézben, mert nem vagyunk erre felkészülve.

– *A II. jövőalternatíva – az 1848-as forradalmi ifjúság és gondolkodók világához hasonlítható alternatíva* – azt mutatja, hogy a lehetőségek és a várakozások nincsenek összhangban. A folyamatok és a helyzetek nem változnak, és nem is változtathatóak, jóllehet a társadalom változtatni szeretne ezeken. A társadalom képes lenne a változtatásra, de az objektív helyzet ezt nem teszi lehetővé. A szubjektum előreszalad az objektív folyamatokhoz képest. Ez az alternatíva azzal a veszéllyel járhat, hogy a társadalom széttöri a kereteket, és forradalmi helyzetet idéz elő.

– *A III. jövőalternatíva – az elmegy a hajó alternatíva* – esetében sincs összhang a lehetőségek és a várakozások között: a folyamatok változnának, a helyzetek megújulnának, de nincs olyan társadalmi erő, amely ennek élére állna. A társadalom vagy éretlen arra, hogy észrevegye a megújulási lehetőségek megjelenését, vagy megfélemlített, és azért nem mer változtatni. Ennek az alternatívának az a veszélye, hogy mivel a társadalom nem ismeri fel az instabil, a változtatási lehetőséget magában hordó helyzetet, ezért az kihasználatlan marad.

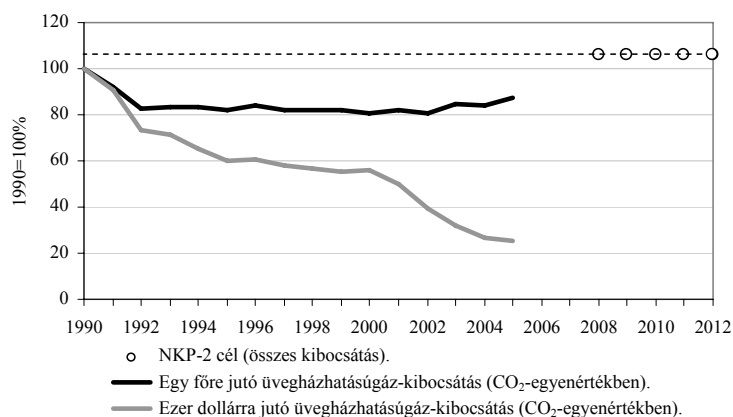
– *A IV. jövőalternatíva – a mindent vagy semmit alternatíva* – a lehetőségek és a várakozások között összhangot mutat: egyaránt előrevivő elemet tartalmaz a lehetőség és a szándék oldal; az akarati oldal szerencsésen találkozik a folyamatokban, szituációkban levő lehetőségekkel. Mind a két oldal változtatható, illetve változni akar. Ennek a jövőalternatívának az a veszélye, hogy nem lehetünk biztosak abban,

hogy jól ismertük-e fel, hogy merre kell menni, hiszen a sok lehetséges jövő közül esetleg rosszul választunk, nem kellő perspektívában, nem kellő komplexitással gondolkodunk, és ezért esetleg a kialakuló jövőváltozatot nem tudjuk kézben tartani.

3.1. A haladás mérése – céltól való távolság

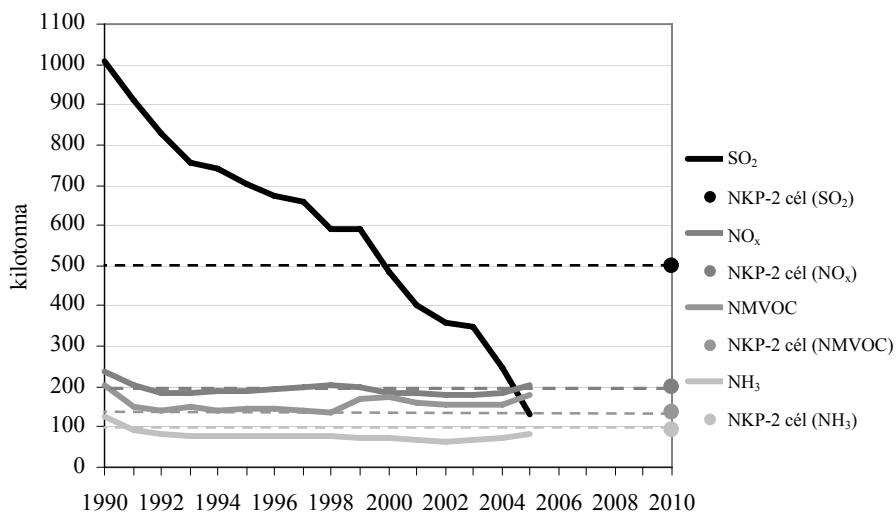
A környezeti mutatók nemcsak a múlt trendjeinek feltárására és bemutatására alkalmasak, hanem gyakran alkalmazzák azokat a jövő lehetséges vagy kívánatos célállapotának leírására is. Ugyanis a jelenből a jövőbe vezető utat is mérni kell, különben nem látjuk világosan, hogy előre vagy visszafelé haladunk-e vagy egy helyben állunk. A kitűzött jövőbeli célok eléréséhez vezető út bemutatására alkalmas a céltól való távolság mérésének eszköze. A mérés hatékonyságát és időszerűségét mindazonáltal jelentősen befolyásolja az adatgyűjtés gyakorisága, az adatfeldolgozás gyorsasága és minősége, valamint hozzáférhetősége is. Az előrehaladás pontos, folyamatos és rendszeres mérése és közzététele nemcsak a társadalom tájékoztatását szolgálhatja, hanem fontos szerepet játszhat a kormányzati (és önkormányzati) stratégiák kidolgozásában és esetleges felülvizsgálatában, továbbá a szükséges beavatkozások és korrekciók megtételében. A céltól való távolság bemutatását is jól szolgálják az úgynevezett vezérmutatók. A 4., 5., 6., 7. és 8. ábrán a „Magyarország környezeti vezérmutatói 2004” kiadvány (Pomázi–Szabó [2005]) egyes mutatóinak felújított változata látható, amelyek nagyon jól jelzik, hogy a számszerűsített célkitűzések teljesülése – a stratégia végrehajtása – miképp halad.

4. ábra. Üvegházhatásúgáz-kibocsátás Magyarországon, 1990–2005 és a szakterületi célkitűzés

Megjegyzés. Itt és a következő ábrákban NKP-2: 2. Nemzeti Környezetvédelmi Program (2003–2008).
Forrás: Környezetvédelmi és Vízügyi Minisztérium adatai alapján saját szerkesztés.

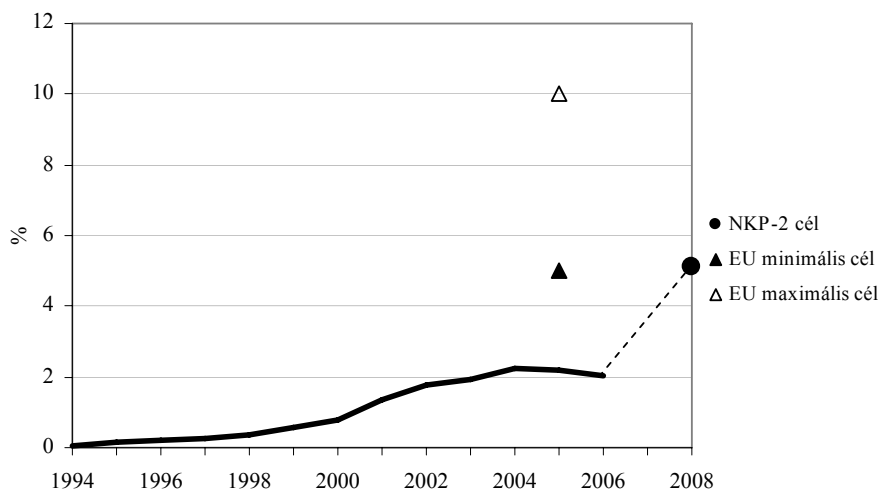
5. ábra. Légszennyezőanyag-kibocsátás Magyarországon, 1990–2005 és a szakterületi célkitűzések

Megjegyzés. NMVOC: nem metán illékony szerves vegyületek.

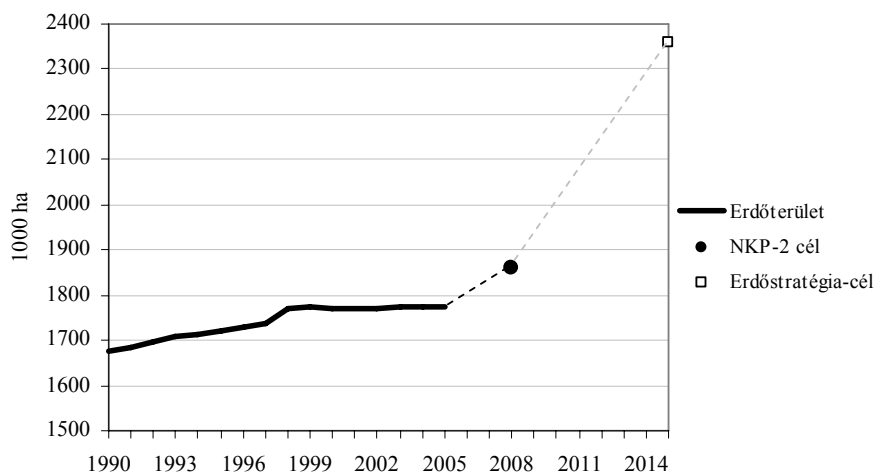
Forrás: Környezetvédelmi és Vízügyi Minisztérium adatai alapján saját szerkesztés.

6. ábra. Ökológiai gazdálkodásba vont mezőgazdasági terület aránya Magyarországon, 1994–2006 és a szakterületi célkitűzések

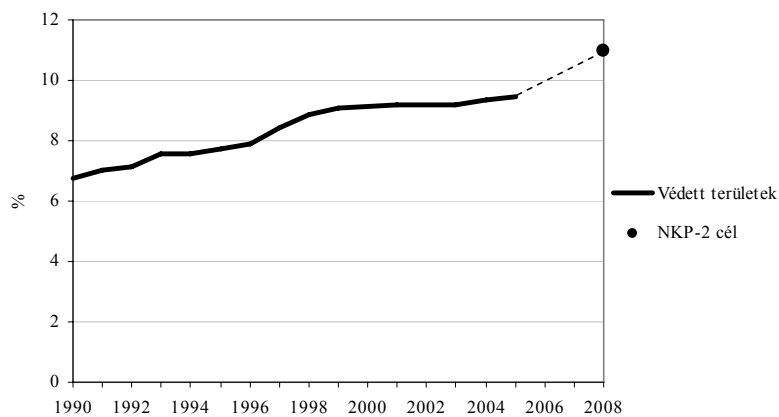
Forrás: Biokontroll Hungária Kht, Környezetvédelmi és Vízügyi Minisztérium adatai alapján saját szerkesztés.

7. ábra. Erdőterület változása Magyarországon, 1990–2005 és a szakterületi célkitűzések

Forrás: Központi Statisztikai Hivatal, Környezetvédelmi és Vízügyi Minisztérium adatai alapján saját szerkesztés.

8. ábra. Védett területek, 1990–2005 és a szakterületi célkitűzés

Forrás: Környezetvédelmi és Vízügyi Minisztérium adatai alapján saját szerkesztés.

Az ábrák elemzése nyomán megállapítható, hogy egyes környezeti célok elérése túlzottan egyszerű, úgy is mondhatnánk, az eredeti célkitűzés nem jelent igazi kihívást erőfeszítések megtételére, hanem eleve „garantálja” a biztos megvalósulást (az üvegházhatásúgáz-kibocsátás és a légszennyező anyagok közül a kén-dioxid-kibocsátás). A másik tipikus hiba – amit a tervezés során el lehet követni – a túl

nagyra vágyó célok kitűzése a hozzá vezető utak körültekintő elemzése hiányában (ökológiai gazdálkodás, erdőterület és védett területek).

Végezetül mindenkor szem előtt kell tartani, hogy a kitűzött célok felé haladás, stagnálás vagy céltól való távolodás pontos mérését sokszor az is nehezítheti, hogy statisztikai-módszertani változások miatt gyakran nem lehetséges konzisztens idősorillesztés, legfeljebb áthidaló szakértői becslések felhasználásával hozható az idősor önmagában összefüggővé. Más szavakkal, csak a hosszabb távon stabil (környezet-) statisztikai adatgyűjtések és részletes elemzések rendszere képes kellő támogatást nyújtani a környezetpolitikai teljesítmények nyomon követéséhez, és – ehhez szorosan kapcsolódóan – az előrehaladás megbízható mérésére lehet csak megfelelően alapozni a környezeti jövőképek kialakításának módszereit.

Irodalom

- BELICZAY E. – BULLA M. – VÁRI A. (szerk.) [1994]: Magyarország környezeti jövőképe. *Környezet és Fejlődés*. 5. évf. 3. sz.
- BULLA M. – VÁRI A. [2003]: Magyarország környezeti jövőképe – egy évtized távlatából. In: *Bulla M. – Tamás P. (szerk.): Magyarország környezeti jövőképe*. Országos Környezetvédelmi Tanács, MTA Szociológiai Kutatóintézet. Budapest.
- CEC [1992]: *The State of the environment in the European Community – Overview*. COM(92)23 final vol. III. Commission of the European Communities. Brussels.
- EEA [1995]: *Environment in the European Union 1995. Report for the review of the Fifth Environmental Action Programme*. Copenhagen.
- EEA [1999]: *Environment in the European Union at the turn of the century*. Environmental Assessment Report No. 2. European Environment Agency. Copenhagen.
- EEA [2005a]: *European environment outlook*. EEA Report No4/2005. European Environment Agency. Copenhagen.
- EEA [2005b]: *The European environment. State and outlook 2005*. European Environment Agency. Copenhagen.
- GABOR, D. ET AL. [1978]: *Beyond the age of waste*. Pergamon. Oxford.
- IEA [2007]: *World energy outlook*. International Energy Agency. Paris.
- LEONTIEFF, E. ET AL. [1978]: *A világgazdaság jövője*. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest.
- LESOURNE, J. ET AL. [1979]: *Facing the future: Mastering the probable and managing the unpredictable*. OECD: Paris.
- MEADOWS, D. H. ET AL. [1972]: *The limits to growth*. Universe Books. New York.
- MEADOWS, D. H. – MEADOWS, D. – RANDERS, J. [1993]: *Beyond the limits*. Chelsea Green Publishing Company. White River Junction, Vermont.
- MEADOWS, D. – RANDERS, J. – MEADOWS, D. H. [2004]: *The limits to growth: The 30 year global update*. Chelsea Green Publishing Company. White River Junction, Vermont. Magyarul: *A növekedés határai. Harminc év múltán*. 2005. Kossuth Könyvkiadó. Budapest.

- MESAROVIC, M. – PESTEL, E. [1974]: *Mankind at the turning point*. Second report to the Club of Rome. E. P. Dutton and Co., Inc. New York.
- NOVÁKY E. [2007]: A magyar jövőkutatás kialakulásáról, fejlődéséről és új feladatairól. *Magyar Tudomány*. 168. évf. 9. sz. 1114–1117. old.
- NOVÁKY E. [2005]: Oktatási-szakképzési jövőalternatívák új szemléletben. *Szakképzési Szemle*. 21. évf. 3. sz. 290–316. old.
- NOVÁKY E. (szerk.) [1990]: *Prognosztizálás, tervezés, modellezés a környezetvédelemben*. Környezetvédelmi és Vízgazdálkodási Minisztérium. Budapest.
- OMFB [1999]: *Technológiai Előretekintési Program*. Budapest.
- OECD [2001]: *Environmental outlook*. OECD. Paris.
- OECD [2007a]: *Economic outlook* No. 81. May. OECD. Paris.
- OECD [2007b]: *Environmental outlook to 2030*. Draft, September. OECD. Paris.
- OECD/FAO [2007]: *Agricultural outlook – 2007–2016*. OECD/FAO. Paris.
- POMÁZI I. – SZABÓ E. [2005]: *Magyarország környezeti vezérmutatói 2004*. Környezetvédelmi és Vízügyi minisztérium. Budapest.
- POMÁZI I. – SZABÓ E. [2006]: A környezeti mutatók alkalmazásának nemzetközi és hazai tapasztalatai. *Statisztikai Szemle* 84. évf. 10–11. sz. 996–1017. old.
- POMÁZI I. – SZABÓ E. [2001]: *Környezeti, előretekintés, stratégia és kulcsmutatók az OECD-ben*. Környezetvédelmi Minisztérium. Budapest.
- TINBERGEN, J. [1979]: *A RIO-jelentés. A nemzetközi gazdasági rend átalakítása*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest.
- UNEP [1997]: *Global environment outlook 1*. Earthscan Publications Ltd. London.
- UNEP [1999]: *Global environment outlook 2*. Earthscan Publications Ltd. London.
- UNEP [2002]: *Global environment outlook 3*. Earthscan Publications Ltd. London.
- UNEP [2007a]: *Carpathian environment outlook*. UNEP/DEWA. Geneva.
- UNEP [2007b]: *Global environment outlook 4*. Earthscan Publications Ltd. London.
- UNEP/RIVM [1999]: *GEO-2000 Alternative policy study for Europe and Central Asia: Energy-related environmental impacts of policy scenarios 1990–2010*. Nairobi: United Nations Environment Programme. Bilthoven: RIVM.
- VAN ASSELT, M. B. A. ET AL. [1998]: *Towards visions for a sustainable Europe: An overview and assessment of the last decade of European scenario studies*. ICIS Report Nr. I98-E001. University of Maastricht. Maastricht.

Summary

Developing environmental outlooks and visions can help in designing better, accountable and measurable environmental policies and plans. The authors give an overview of the international and Hungarian experiences on environmental outlooks carried out in the last decades. The article summarises the pioneer work of the Club of Rome in the field of world future scenarios focusing on resource depletion and environmental problems. In addition authors focus on environmental outlooks developed by the United Nations Environment Programme, the Organisation for Economic Cooperation and Development and the European Environment Agency, and the Hungarian attempts.

Finally, the authors emphasise the importance of measuring environmental progress using well-designed indicators, and show how the distance-to-target can be measured on the Hungarian examples of climate change, air pollution, forested area, nature protection and organic farming.

A statisztikus Móricz Miklós

Hápolnai Iván,
KSH Könyvtár ny. tudományos
főmunkatársa

A tanulmány célja, hogy felhívja a figyelmet a XX. századi magyar szellemi élet egy méltatlanul elfeledett, sokoldalú közgazdász-statisztikus egyéniségére, *Móricz Miklósr*a, aki szerteágazó munkásságában a statisztika területén is maradandót alkotott, többek között ő alapította és szerkesztette évekig sikerrel az első statisztikai napilapot, a *Statisztikai Tudósítót* (STUD). A szerző szükségesnek látta Móricz életrajzi adatainak nyomon követését is, mert az életmű szorosan kapcsolódik a politikai-gazdasági, illetve a gyakran emiatt bekövetkező magánéleti fordulatokhoz, változásokhoz. Noha Móricz életében sokat publikált, külső okok miatt jelentős a kéziratok hagyatéka is. Ennek megismerését célozta a Központi Statisztikai Hivatal Levéltárának 2003 és 2004-ben megjelent kiadványa Móricz Miklós válogatott tanulmányaival (KSH Levéltár [2003], [2004]). Jelen tanulmány elsősorban Móricz statisztikusi munkásságát elemzi, de kitér gazdag tevékenységének egyéb területeire is, hogy kellően láttassa sokoldalúságát, átfogó műveltségét, és gondolkodását, és a hivatalos és tudományos statisztika történetében elfoglalt helyét.

TÁRGYSZÓ:
Statisztikatörténet, élettörténet, életrajz, biográfia.

A következőkben elsősorban *Móricz Miklós* (1886–1966) statisztikai munkásságát mutatjuk be túlnyomórészt életében megjelent publikációi, néhány fiatalkori kézirat munkája és későbbi tanulmánytervei alapján, de hogy közelebb hozzuk az olvasóhoz alakját, néhány életrajzi adatot is felelevenítünk. Önmagát elsősorban statisztikusnak tartotta. A Magyar Életrajzi Lexikon is mint újságíróról és statisztikusról emlékezik meg róla. Az ő életében is – bátyjéhez hasonlóan – erősen meghatározó az apai ház, illetve a szülők adottságai.

1. Az életút első szakasza

A minden mezőgazdasági és ipari munkára kész, vállalkozó kedvű (Amerikát is megjárt) 4-5 holdas kisparaszt családapa négy elemi iskolai osztályt járt ki, de gyermekeivel összesen száz iskolaévet végeztetett el. Nagy reményeket táplált Miklós fia jövője iránt, aki eleven érdeklődésű és jó gyakorlati érzékű, szorgalmasan tanuló jó fiú volt, ellentétben több testvérével, így Zsigmonddal is, aki nem szeretett tanulni, és már 12 éves korában kijelentette édesanyjának, hogy író lesz. Felismerve magában a gyakorlatias érzéket, Miklós ipari iskolába szeretett volna beiratkozni, de igazgatója rábeszélte, hogy maradjon a gimnáziumban. Érettségi után a gépészmérnöki pálya felé vonzódott, de végül is a budapesti tudományegyetem jog- és államtudományi karára iratkozott be. Így lehetősége nyílt arra, hogy mint ún. „mezei jogász” az előadások rendszeres hallgatása nélkül is letegyze az előírt vizsgákat, és közben kereshetett is, hogy folytathassa egyetemi tanulmányait. „Bojtárkodott” ügyvédi irodákban, de nem akart ügyvéd lenni, sem más jogi pályán működni. Inkább az államtudományok (statisztika, közjog, közgazdaság- és pénzügytan) és más társadalomtudományok érdekeltek.

Jogi egyetemi tanulmányai közben Móricz Miklós 1908-tól újságírógyakornokként munkatársa volt több fővárosi napilapnak is. Hírlapi közleményein, apróbb cikkein kívül a legrangosabb irodalmi és társadalomtudományi folyóiratokban, szaklapokban jelentek meg az 1910-es években hosszabb-rövidebb tudományos igényű írásai. Tanulmány méretű dolgozattal jelentkezik a korszak reprezentatív irodalmi és kritikai folyóiratában a *Nyugatban* a budapesti lakosok amerikai kivándorlásáról, melyben a század elején indult és 1907-ig erőteljesen növekvő jelenség hátterét kutatja (*Móricz* [1911]). (A *Nyugat* folyóirat indulása egybeesett Zsigmond bátyja írói pályafutásának kezdetével is: itt jelent meg hosszas kísérletezés és érlelődés után

a kéthetenkénti folyóirat 1908. évi 20. számában, októberben a „Hét krajcár” c. elbeszélése, melyet a kritika első jelentős irodalmi értékű alkotásának tart.)

Móricz Miklós elmélyült többek között a tudományos statisztika megalapítójának tartott belga csillagász, *Lambert Quetelet* munkásságának tanulmányozásában, és másodéves joghallgató korában kidolgozta „Quetelet élete és munkássága a statisztika tudomány fejlődésére nézve” című pályatételt, amiért dicséretet kapott. Kéziratban fennmaradt „Községek és városok a felsőbb közigazgatásban” című munkája, melyben méltatja a községek és városok háztartási viszonyairól szóló, 1910-es években megjelentetett statisztikai kiadványokat. Kiemeli a városok mint természetes települési központok szervező szerepét a környező községek életében, majd rámutat a történelmi vagy tisztán jogi szerveződésű vármegyék határain túllépő nagyobb szervezeti egységek célszerűségére – így elsősorban az objektív gazdasági alapon, a Bach-korszakban és a későbbiekben létrehozott kereskedelmi és iparkamarák fontosságára. Szembeállítja azokat a földrajzi (hegy- és vízrajzi) szempontok szerinti regionális tagolással (mint például a Duna és a Tisza bal- és jobbspártja stb.), melyek a korabeli statisztikai kiadványokban szerepeltek. (Mintha a napjainkban formálódó gazdasági régiók gondolati csiráit ismernénk fel Móricz Miklós század eleji megjegyzéseiben.)

A gazdaságstatisztika körébe vágnak azok az írások, melyek a Társadalomtudományi Társulat polgári radikális szellemiségű havi folyóiratában, a *Huszádik Században* jelentek meg. Ismerteti a Központi Statisztikai Hivatalnak a *Statisztikai Közlemények* új sorozatában közreadott közel félezer oldalas árstatisztikai adatgyűjteményét, amely bemutatja az 1867 utáni magyarországi árak alakulását, és áttekinti a világ árstatisztikájának fontosabb eredményeit is (*Móricz* [1913], [1914a]). Bírálatában hiányolja a bevezető tanulmány elméleti megalapozását és az adatok elemzését, a szélesebb közönség számára pedig nehezen használhatónak tartja a kiadványt az áradatok átlagolása miatt. Egy másik írásában, 1917-ben, a nemzetközi hírű statisztikus-közgazdának, *Fellner Frigyesnek* Ausztria és Magyarország nemzeti jövedelmére vonatkozó számítási eredményeit tartalmazó munkáját ismerteti (*Móricz* [1917a]). A nemzeti jövedelem számítása, mint látni fogjuk, visszatérő témája Móricz Miklósnak a későbbiekben is.

Minthogy ezekben az években még nem volt önálló statisztikai folyóirat, a *Tisza István* által alapított *Magyar Figyelőben* tette közzé több népességstatisztikai írását. A gyenge termés miatt kedvezőtlen *1913. évi népesedési helyzetet* elemzi a későbbi írásaira is jellemző földrajzi szemlélettel (*Móricz* [1915]). A Nagy Magyar Alföld munkajéről végez számításokat az életkörülmények és a keresők számának figyelembe vételével, s mindezt munkaévekben kifejezve (*Móricz* [1916]). Adatokat gyűjtött a Nagyalföld iparáról is. Móricz Miklós másik demográfiai cikke Magyarország 1914. évi népesedését (*Móricz* [1917b]) mutatja be, egy nagyobb terjedelmű tanulmány pedig Magyarország háború utáni népesedésének kérdéseit taglalja (*Móricz* [1917c]).

Népszegstatistikai s egyben gazdasádemográfiai munkái közé tartozik a *Közgazdasági Szemlében* közzétett tanulmánya, melyben Magyarország ipari népességének alakulását mutatja be (Móricz [1912]). Egy gazdasástatistikai tanulmányában feltárja külkereskedelmi mérlegünk passzivitását (Móricz [1914b]). Nemzetközi összehasonlító vizsgálataiban pedig a háború kitörésének évében rámutat az európai egyensúly gazdasági alapjaira (Móricz [1914c]) „*Büdzsénk realitása*” címmel kéziratban fennmaradt tanulmányában az 1912. évi állami költségvetés szerkezetét bírálja, és külföldi példákat is figyelembe véve javasolja az államgazdasági rész elválasztását a magángazdaságtól.

E munkák nagyobb része azokból az évekből származott, amikor 1912-15-ben a Kassai Kereskedelmi és Iparkamara alkalmazásában állt. 1912-ben a kolozsvári egyetemen megszerezte az államtudományi doktorátust is, és véglegesítették állásában segédtitkári beosztásban. Munkaköréhez tartozott a kereskedelem és ipar helyzetével kapcsolatos sérelmek, panaszok összegyűjtése, s azoknak orvoslás céljából, a kívánságokkal együtt, a megfelelő hatósági és kormányzati szervek, végső fokon az országgyűlés elé terjesztése.

Hivatali munkáján kívül szakított időt szerteágazó szakirodalmi tevékenységre is, s azon kívül rendszeres előadások tartására egy felsőfokú tanintézményben. A Kassán 1777 óta működő Jogakadémián 1912-ben betöltetlen volt a statisztika tanszék, s az alig 26 éves Móricz Miklós megbízást kapott a statisztika tantárgy oktatására. Akadémiai oktatói tevékenysége adhatta az indítást hogy egy nagyszabású statisztikai kutató munkába kezdjen: hozzáfogott az ország népsűrűségi térképének megszerkesztéséhez községi adatok alapján. Véleménye szerint ugyanis a járási átlagokra épülő térkép „elmosza a sűrűsödések vonulatait”. A Magyar Földrajzi Társaság 1915. decemberi szakülésén az 1910. évi népszámlálási adatok alapján bemutatta a községenként kimunkált népsűrűségi viszonyokat egy 1 : 400 000 arányú közigazgatási térképre rajzolva, öt sűrűségi fokozatban. Az *izodens* térképhez kapcsolódó tanulmány annak okait is kutatja, miért alacsonyabb a magyarországi népsűrűség a nyugat-európai országokénál.

Megtervezte Magyarország „néprajzi”, vagyis nemzetiségi megoszlási térképét is, amely a többségi és kisebbségi lakosságot a népsűrűséggel egybevetve mutatja be, s ennyiben gazdagabb tartalmú *Teleki Pál* közismert nemzetiségi térképénél (Carte Rouge) (Móricz [1919a]). Tervezete nyomán *Kogutovicz Károly*, a későbbi szegedi egyetemi tanár megszerkesztette Magyarország 1 : 1 000 000 méretarányos „néprajzi” térképét, mely a Földrajzi Intézet kiadásában, 1919-ben kapott szélesebb nyilvánosságot (Móricz [1919b]). Ezekhez a nagyméretű kartográfiai alkotásokhoz csatlakozott Móricz Miklósnak két kisebb térképe, az egyik Magyarország népsűrűségét mutatja be három népsűrűségi kategóriában, a másik pedig a 15 ezer lakosnál nagyobb települések, városok eloszlását szemlélteti tengerszint feletti magasságuk szerint.

1916-ban Móricz Miklós már a Fővárosi Kereskedelmi és Iparkamara kötelékében folytatta hivatali munkáját: egymás után készítette statisztikai adatokkal megalapozott, olykor tanulmány igényű és terjedelmű nyomtatásban is közre adott előterjesztéseit. Munkájának elismertségét jelzi, hogy ő kapott megbízást annak a tanulmánynak az összeállítására, melyet a magyarországi kereskedelmi és iparkamarák közösen terjesztettek a Duna gazdasági jelentőségének növelése érdekében Budapesten, a Tudományos Akadémia épületében tartott nemzetközi értekezlet elé. A mintegy félszáz oldalas előterjesztés nagy statisztikai adatanyag felhasználásával vázolja a dunai államok népességi, gazdasági, kulturális viszonyait, bemutatja a hajózási forgalom számszerű alakulását, elemzi a hajózás jövedelmezőségét a vasúttal összevetve, vizsgálja a hajópark nagyságát a forgalomhoz képest. Nemzetközi keretbe ágyazva táralja a behajózás jogi kereteit, Európai történelmi perspektívában vizsgálja a fejlődés útjait a tengeri és belvízi hajózás, valamint a vasutak versengő együttműködésével (Móricz [1917d]).

Móricz Miklós 1917 őszén már a Gyáriparosok Országos Szövetségének (GYOSZ), a legnagyobb ipari munkáltatók szervezetének a titkára, az 1918. évi őszi rózsás forradalom után pedig a szociáldemokrata vezetés alatt álló kereskedelemügyi minisztériumban osztálytanácsos. Ismerve a statisztika iránti vonzódását és a számszerű adatok iránti fogékonyságát, az ipari statisztikai munka megszervezésével bízták meg teljesen önálló hatáskörben, rendelkezésre bocsátva a Tőzsdeépület nagytérmet. Móricz javasolja a minisztérium kebelében a különböző szerveknél szétszórt statisztikai anyag begyűjtését, egységbe foglalását. Elképzelése szerint ez a kiépítendő állami jellegű szerv, állandó érintkezésben az egyes gazdasági tényezőkkel, álljon a kormányzat rendelkezésére, fontos kérdésekben a statisztikára támaszkodva formáljon véleményt, tegyen javaslatot. A munkát abbahagyni nem szabad, a változásokat szakadatlanul figyelni kell, és mint a gazdasági élet figyelő állomása, a nagyközönség tájékoztatására is hozza nyilvánosságra az eredményeket.

1919 márciusában, a proletárdiktatúra időszakában, Móricz Miklós a Szociális Termelés népbiztosságának üzemstatisztikai szakosztályán kapott beosztást, melynek feladatai közé tartozott a gazdaságpolitika ellenőrzése, továbbá a napilap- és folyóirat-archívummal kapcsolatos teendők ellátása. Móricz Miklós azonban lemondott állásáról, miután előbb igazoló eljárást kért maga ellen. Erre azonban nem láttak alapot, és a lemondást tudomásul vették. (Zsigmond bátyja ugyanakkor főmunkatársa lett a *Vörös Újság*, és a *Világszabadság* napilapoknak.)

Mind e közben Móricz Miklós politológiai, gazdaságföldrajzi tanulmányok írásán kívül bejelentést tesz technikai találmányötleteiből a Találmányi Hivatalnál, törvény- és rendelettárat ad ki 1922-vel bezárólag, könyvészeti, üzemgazdasági időszaki kiadványok indításával próbálkozik, de az inflációs viszonyok megnehezítik ezek sikeres folytatását, inkább pénzügyi nehézségeket eredményeztek. 1923 nyarán Erdélybe költözik, ahol a *Brassói Lapok* munkatársa, majd hamarosan szerkesztője, és a vidéki

lapból a határokon túl is figyelmet keltő sajtóterméket teremtett. Elmélyült a filozófiai irodalom tanulmányozásában is. Ismeretelméleti előadásokat tart, vallásos jellegű kiadványokban jelennek meg írásai, többek között az erőszakmentes forradalmárról, „Gandhi, a nagy lélek” címmel. Azon kívül, hogy – mint a nemzetközi PEN Klub tagja – regényt ír, kidolgozza többek között egy új Társadalomtudományi Könyvtár elnevezésű kiadványsorozat részletes tervét, valamint egy politikai napilap programját. Saját bevallása szerint feleségével együtt Erdélyben töltötte élete „legnyugalmasabb és belső fejlődésben leggazdagabb öt évét”, de Budapest mellett szót „a szélesebb horizont, a könyvtárak”, – s minthogy úgy érzi, szükség van rá, 1928 őszén visszatértek a fővárosba.

2. A statisztikai szervezet keretei között

Az erdélyi fizikai és szellemi újjászületés után, az 1920-as évek végétől, fokozottan előtérbe kerül Móricz Miklósnak a számszerű adatokra alapozott statisztikai tudományos tevékenysége a társadalomtudományok különböző ágazataiban különösen azután, hogy 1931-ben a Központi Statisztikai Hivatal szervezeti keretei közé került mint sajtóreferens, majd tagja lett a Magyar Statisztikai Társaságnak is.

Visszatérése után első nagyobb munkája 1929-ben „Adatok a magyar kartellkérdéshez” címmel megjelent 64 oldalas kiadványa, amely négy jelentős ipari termék: a szén, a vas, a cement és téglá áralakulását vizsgálja gazdag termelési és külkereskedelmi adatanyagra támaszkodva (Móricz [1929a]). Előadásokat tart különböző fővárosi és vidéki szervezetekben az erdélyi és romániai gazdasági-társadalmi viszonyokról, folytatja hírlapírói tevékenységét nagyjából gazdasági cikkekkel. Publikációs fórumul szolgál számára újból a *Nyugat* is, ahol az aktuális gazdasági eseményekhez fűz kritikai megjegyzéseket, és megjelennek rövid statisztikai írásai is, például a gazdasági káoszban tájékoztatásul szolgáló indexszámokról, vagy olyan alapvető közgazdasági fogalmak, mint a nemzetijövedelem-számítás módszereibe avat be. Egy hosszabb, 1930-ban a *Nyugatban* megjelent cikkben („Agrárország vagyunk-e?”) kimutatja azt is, hogy az össznépeség 56 százalékos mezőgazdasági foglalkozású többsége ellenére, Magyarország már nem agrárország, ha a „munkabíró” lakosságot tekintjük az öregek és gyermekek nélkül (Móricz [1930b]).

Számos erdélyi vonatkozású írása közül terjedelmileg is kiemelkedik a több mint 200 oldalas „Az erdélyi föld sorsa”, amely 1932-ben, majd 1942-ben, angol nyelven pedig 1934-ben jelent meg (Móricz [1932d], (Móricz [1934a])). Bírálja az Angliában élő román származású publicista *David Mitranynak* a román földreformról írt tudományos igényű, de politikai indíttatású és hatású, sőt propagandisztikus célokra is jól

felhasználható hét és félszáz oldalas művét. Felrója a szerző egyoldalúságait, melyek arra indítják, hogy kiegészítse és helyesbítse a magyarságra sérelmes adatokat. Másfél századra visszatekintve összehasonlítja a regáti és erdélyi románság kultúrtörténetét, agrár- és jogviszonyait, statisztikai táblázatokkal és kartogramokkal szemlélteti a földreformtörvények végrehajtását. Ennek során a Regátban csak a 100 hektáron felüli birtokokat sajátították ki, Erdélyben pedig a kisebbeket is. Végül, a gazdacím-tárak adatai alapján, képet ad az erdélyi földbirtokok megoszlásáról és tulajdonosairól.

Több tanulmánya, cikke foglalkozik Románia, ezen belül Erdély gazdasági életének az 1920-as évtizedbeli alakulásával. „Románia tőkepolitikája Erdélyben 1919-1929 között” című munkája (Móricz [1931a]) számadatokkal jellemzi a román jegybank és az egész romániai bankrendszer, azon belül a régi romániai fejedelemségek (a regáti területek) bankjainak spekulatív és az inkább takaré- és folyószámlabetétekre épülő hagyományos erdélyi pénzügyintézeteknek a tevékenységét, a hitelszervezetek működését, amelyből végül is a Regát és Erdély küzdelme bontakozik ki. („Erdély és Regát” címmel már Brassóban is megjelentetett 1928-ban egy kis kiadványt (Móricz [1928])).

A *Magyar Statisztikai Szemlében* kilenc közleménye jelent meg. Elsőként 1931-ben „Magyarország fizetési mérlege 1923 óta” címmel (Móricz [1931e]). 1932-ben megjelent egyik cikkében Románia ipari részvénytárságainak 1919 és 1929 közötti adatait vizsgálja (Móricz [1932c]), egy másikban pedig Románia gyáriparáról az 1929. évi romániai hivatalos adatok alapján nyújtott tájékoztatást. Kimutatta, hogy Erdély, különösen az egykori Temes, Torontál és Krassó-Szörény megye, vagyis a Bánát (Bánság) néven is ismert régió gyáripára mennyivel fejlettebb Bukovina és Besszarábia gyáriparánál, a trianoni Magyarország gyáripára pedig – figyelembe véve a lélekszámkülönbségeket – háromszorosa a romániaiainak (Móricz [1932b]).

A romániai részvénytársaságokon kívül bemutatja a trianoni Magyarország részvénytársaságai számának és működésének az alakulását is a *Magyar Statisztikai Szemle* hasábjain: először 1933-ban, a korona háború utáni inflációját követően, az aranypengő 1925. évi bevezetésétől, a pengőkorszak kezdetétől (Móricz [1933d]), majd 1940-ben, megjelent írásában, melyben 1938. év végéig, közel másfél évtizedes időszakot tekint át a pénz- és hitelintézetek, valamint a gazdasági termelő tevékenységgel foglalkozó részvénytársaságok nyilvánosan közzétett mérlegeinek tételeinek (részvény-, tartalék-, idegen tőke, költségek stb.) elemzésével (Móricz [1940]).

Erdélyen kívül foglalkoztatták Móricz Miklóst a Csehszlovákiához csatolt, az erdélyinél nagyobb népsűrűségű Északnyugati és Északkeleti Felvidék viszonyai is, ahová az erdélyi 1,7 millióval szemben több mint 1 millió magyar anyanyelvű népesség került, jelentős számú zsidósággal és kettős nemzetiségi tudatú, nem teljesen asszimilálódott személyekkel együtt. Egy *Közgazdasági Szemlebeli* cikke 1932-ben a Felvidék gazdasági életét mutatja be a Trianon óta eltelt időszakban. Rámutat arra,

hogy a Csehszlovákiának ítélt terület gazdasági élete nem élénkült meg annak következtében, hogy a fejlettebb, régi gazdasági kultúrával rendelkező Cseh-Morvaországgal és Sziléziával került államjogi kapcsolatba (Móricz [1932a]).

A termelő részvénytársaságok pengőkorszakával 1937-ben is foglalkozik Móricz Miklós a kevésbé ismert, bár szakmailag színvonalas *Cobden* című folyóiratban (amely a minden állami beavatkozástól mentes gazdasági liberalizmus („manchesterizmus”) előfutárának tartott *Richard Cobden* nevét viseli). Ugyancsak évtizedes idősorban támaszkodik a részvénytársaságokról ágazatonkénti részletezésben közzétett hivatalos statisztikai adatokra, melyeket megállapítása szerint a magyar közgazdasági irodalom nem hasznosít, pedig azokból a részvénytársasági formában működő vállalatokra sok olyan következtetésre lehet jutni, melyek levonására a pénzügyi évkönyvek (kompaszok) nem alkalmasak. A következtetések azonban nem az egyes vállalatokra, hanem csak a részvénytársasági formában működő vállalati csoportokra érvényesek, melyeket a statisztika hét-nyolc alcsoport szerint (östermelés, bányászat és kohászat, ipar, kereskedelem, hitel, biztosítás és egyéb) tagol. Kritizálja is részvénytársasági adatközléseket, mert nem tudjuk, hogy a vállalatok miként oszlanak meg telephelyük szerint a főváros és vidék között. Ezenkívül nem ismerjük a gyáripari statisztika adatainak megoszlását egyéni vállalatok és részvénytársaságok szerint. Így a részvénytársasági statisztika adatait nem egészíthetjük ki a gyáripari statisztika adataival. Kritikával illeti a statisztikai adatközlést azért is, mert az adatok nem vállalatok szerint kerülnek nyilvánosságra, pedig annak elvi akadálya nem lenne, mert a társaságok nyilvános számadásra kötelezettek. (Megemlíti, hogy például Romániában a Statisztikai Hivatal adja ki évente a címtár jellegű gazdasági kézikönyvet, a kompaszt, hivatalos statisztikai adatok alapján.) (Móricz [1937a])

Ugyancsak a Cobdenben jelent meg másik tanulmánya, mely a szakirodalomból csaknem teljesen kimaradt hazai biztosító társaságok tevékenységét mutatja be a tőle megszokott, hosszabb távra visszatekintő elemzéssel. A főbb biztosítási ágazatok elterjedéséről nyújtott történeti áttekintés után részletezi a biztosító társaságok mérlegeinek teher oldalát, vizsgálja a díjtartalékok és a nyereség alakulását, majd pedig a társaságok vagyoni helyzetét. Mindehhez több oldalnyi táblázatos számszerű adatanyag csatlakozik hazai és külföldi vállalatok szerinti csoportosításban (Móricz [1937b]).

Szorosan vett statisztikai témájú cikke jelent meg ugyanitt 1937-ben. „A magyar mezőgazdaság üzem 1935-ben” címmel (Móricz [1938a]), az 1935-ben végrehajtott országos mezőgazdasági összeírás üzemgazdasági adatait közreadó kötet (Magyarország mezőgazdaságának főbb üzemi adatai az 1935. évben) anyagának részletes ismertetésével. A gazdaságok és haszonbérletek számának és nagyságcsoportonkénti területének közlésén túl kívánatosnak tartaná további adatok közreadását az alaposabb elemzési igények kielégítéséhez, annak megismeréséhez, hogy például hány gazdaság ad ki bérbe területeket nagyságcsoportonként stb. Tudja azonban, hogy ezeket a igényeket kielégítő adatok még egy másik kötetet töltenének meg.

Móricz Miklósnak önálló kiadványként megjelent első munkái pénzügyi vonatkozásúak voltak. Szívesen és gyakran foglalkozott pénz- és adóügyekkel, a közteherviselés kérdésével és adóstatisztikával, a pénzügyintézetek tevékenységével és bankügyletekkel. Az adófizető Erdélyről 1930-ban a *Magyar Szemlében* közreadott tanulmánya megállapítja, hogy a Romániának ítélt erdélyi országrész az első világháború előtt Magyarországon az adóterhekből jelentősen kisebb hányadot viselt, mint az ország területéből és népességéből elfoglalt aránya. Az 1920-as években azonban Erdély adóterhe Romániában fokozatosan emelkedett, „... a regáti országrészé pedig egyre csökkent, amit adónemenként is kimutat. Ebben annak jelét látja, hogy” a Regát ezekben az években mind jobban berendezkedett Erdély birtoklására.” (Móricz [1930a])

Az „Adóteher és társadalmi tagozódás” címmel (Móricz [1932f]), 1932-ben megjelent tanulmányában részletesen elemzi a pénzügyminisztérium 1929-31 évekről készített adóstatisztikáit. Ismerteti az adófizetők, illetve adókötelesek számát tíz kiemelt egyenesadó-nemben, áttekinti a kereseti ágak adózását hat foglalkozási csoport szerinti részletezésben, és rámutat a statisztika szakszerűtlenségeire, hiányosságaira, s ugyanakkor bizonyos adatsorok felesleges ismétlésére – miközben (véleménye szerint) fontosabb adatokat lehetett volna bemutatni.

A Székesfővárosi Statisztikai Hivatal által kiadott *Városi Szemle* 1933. évi egymást követő két számában megjelent „Budapest szerepe az ország teherviseléséből” című terjedelmes tanulmány képet nyújt az egész hazai adórendszeréről, a pénzügyminisztériumi adóstatisztikán kívül népszámlálási adatokra is támaszkodva. Statisztikai táblázatokban mutatja be az ország teherviselő (kereső-adózó) népét a legkülönbözőbb csoportosításban (korcsoport, foglalkozás, munkaviszony), a népesség megoszlását Budapest és vidék között (azon belül, kiemelve a városokat), és számuk változását az 1920-as években. Megismerhetjük az általános kereseti adóalapok összegét kereseti nemenként, a jövedelem- és vagyonadóalapokat források szerinti részletezésben. Foglalkozik a tanulmány az állami célokra szolgáló egyenes adókkal és a helyhatóságok egyenes adóival, megállapítva, hogy az utóbbiak költségvetésében az egyenes adóknak nagyobb a szerepük, mint az államéban. A közvetett adók viszont az állam háztartásában nagyobb összegekkel szerepelnek, mint a helyi hatóságokéban. Összegzése szerint Budapest közönsége által viselt állami közterhek fejtárlaga 1928-31 között emelkedő irányzatú, vidéken viszont rohamos a csökkenés. (Móricz [1933b])

Pénzügyi vonatkozásúak a pénzügyintézetekkel s bankszervezetekkel foglalkozó írásai is. A bankpolitika tíz évről írt tanulmánya (Móricz [1931f]) 1931-ben rámutat a pénzügyintézetek számának nagyarányú csökkenésére, bemutatja a tőkeerő alakulását, felhívja a figyelmet a bankszervezet függőségére a külföldtől, és számba veszi a tőkeforrások feltárásának lehetőségeit.

A „Szociológiai megjegyzések a magyar bankkérdéshez” címmel megjelent (Móricz [1932e]) átfogó tanulmány 1932-ben a bankpolitika 1910 utáni két évtizedét mu-

tatja be. Ismerteti a bankrendszer fejlesztését, a bankrendszer és a nemzeti vagyon közötti kapcsolat keretében vizsgálja a bankok tőkegyűjtő és -szétosztó tevékenységét. A bankoknak a nemzeti jövedelemre gyakorolt hatása az aktív és passzív kamatpolitika kérdését veti fel, s végül meghúzza a bankpolitika mérlegét nemzetközi összehasonlító adatok felvázolásával. A bankok földrajzi és társadalmon belüli elhelyezkedéséből kiindulva áttekinti az aktív és passzív ügyfelek körét, a bankok és a gazdasági fejlődés, valamint a művelődés közötti kapcsolatokat kívül bemutatja a bankok áltársadalmát (a bankárokat és bankalkalmazottakat), és áttekinti a háború utáni alakulást (a valorizációval és bankkattellel). Összeveti a pénzügyintézeteket a lakosság számával településcsoportonként. Közli, hogy az 1930. év végi állapot szerint Magyarországon részvénytársasági formában 557 pénzügyintézet működött, ennek több mint fele (287) volt községben, nagyjából tízezernél kevesebb lakosú helységben. továbbá, kimutatja azt is, hány lakosra jut egy intézet. Hiányolja a pénzügyintézeti alkalmazottak (a magas fizetésű vezetők és a gyengébben fizetett beosztottak) keresetének közzétételét. Rámutat a Takarékpénztárak és Bankok Egyesülete (TÉBE), mint a bankszervezetek érdekképviseleti szervének és a Pénzügyintézeti Központnak a szerepére, amely utóbbi átmenet az érdekképviselet és a hitelélet közvetlen felügyeletét gyakorló pénzügyminisztérium mint hatóság között.

Az állami beruházásokat a tőke, a munka és az adó szempontjából vizsgáló tanulmány (Móricz [1931b]) számba veszi ágazatonként a magyar állam 1926-29 közötti költségvetése keretei között végrehajtott beruházásokat. Elemzi a kiadásoknak az egyes ágazatokon belüli megoszlását a személyi kiadások, a bruttó tőke és az adók között, s végül megállapítja, hogy a beruházások jelentős bevételt eredményeztek az államkincstárnak.

A Magyar Statisztikai Társaság szakülésén tartott előadásában 1938 tavaszán fontosnak tartja, hogy az adóstatisztika rendszeres feldolgozása a Központi Statisztikai Hivatalhoz kerüljön. Kifejti azt a véleményét is, hogy a nemzeti jövedelem számításának a problémáját a személyi módszer alapján kell megoldani. Fellner Frigyes számításaival kapcsolatos – már említett észrevételein kívül „A nemzeti jövedelem és a statisztika” címen megjelent írásában megjegyzéseket fűz *Matolcsy Mátvás* és *Varga Istvánnak* az 1924/25 és 1934/35 közötti évekre végzett munkájához is, akik Fellner „tárgyi” (objektív) módszerével szemben a „vegyes” módszert alkalmazták: a materiális jószágmennyiségen kívül beszámították a nemzeti jövedelemben a szolgáltatások egy részét is. Az értelmiségi foglalkozások teljesítményének kihagyása miatt azonban Móricz szűknek tartja a nemzeti jövedelemben beszámított szolgáltatások körét. (Móricz [1935c])

Móricz Miklós számadatokra épülő, azok idő- és térbeli összehasonlításán alapuló statisztikai jellegű publikációinak nagyobb része gazdasági tárgykörbe sorolható. Gazdaság és népesség közötti átmenetet jelent az 1910-es évekből származó (már említett) néhány gazdaságdemográfiai cikk után a *Magyar Statisztikai Szemében*

1931-ben megjelent tanulmány, amely a világgazdaság és demográfia összefüggéseit vizsgálja a korabeli Népszövetség első statisztikai évkönyvének adataira támaszkodva. A világ akkor két milliárdos népességének mintegy felét képviselő 36 állam legfontosabb területi és népességi adatait mutatja be táblázatokban és szemléltető ábrákkal, foglalkozási megoszlásban csoportosítva és felsorolva az országokat a mezőgazdaságból élő lakosság, a kereső férfiak és nők és egyéb szempontok szerint, ezen kívül jelzi a népsűrűséget, a mezőgazdaságban hasznosított területekre számítva is (Móricz [1931c]).

Módszertanilag is figyelmet érdemel az a cikke (Móricz [1931d]), amely az 1930. évi népszámlálási adatok közreadása előtt, a születési évekre és az évenkénti halálozásokra támaszkodó számított adatok alapján mutatja be a munkabíró nép („a nemzet építő tőkéje”) várható csökkenését. Ezt a számítást az 1935. év végére is elvégzi, hogy felhívja a figyelmet a jelenségre, de a folyamatot megállítani nem lehetett (Móricz [1936b]). (A népesség kormegoszlásának vizsgálatára a későbbiekben is több nagyobb szabású kéziratot tanulmányában visszatér.) Demográfiai munkásságának másik jellemző vonása a népsűrűség figyelemmel kísérése, (amelynek, többek között, kartográfiai megjelenítéséről már szó esett) és a földrajzi szemlélet. A Földrajzi Társaság tudományos ülésein is a népességstatisztikai adatokat földrajzi vonatkozásaival több ízben elemezte.

A földrajzi szemléletű statisztikai elemzés jelentős teljesítménye a *Városi Szemle* 1933. évi megjelent egyik számában terjedelmes tanulmány, amely Budapest szerepét mutatja be Magyarország és a nemzet életében. A területi és talajviszonyokon túl vizsgálja a lélekszámot és népsűrűséget több mint egy évszázadra visszatekintő hosszabb történeti távon. A tanulmány terjedelmének több mint harmadát kitevő statisztikai táblázatok 1825-től részletezik a legfontosabb népességi adatokat Budapest korabeli közigazgatási határain kívül 25 főváros környéki, a későbbiekben a fővároshoz csatolt, (nagy-budapesti) településről, ezen kívül, összehasonlításként, 47 törvényhatósági jogú és megyei városra, valamint félszáz tízezernél több lelket számláló nagyközségről is. Megismerjük továbbá településcsoportonkénti összevonásban a földterület 1930. évi megoszlását művelési ágak szerint (Móricz [1933a]).

A Magyar Szemle Társaság idegen nyelvű negyedéves folyóiratában, a *Nouvelle Revue de Hongrie*-ban jelent meg 1943-ban a Balogh József szerkesztő felkérésére írt demográfiai tanulmánya „*Les nationalités de la Hongrie* (Magyarország nemzetiségei)” címmel, amely az 1938 és 1941 között többszörösen megnagyobbodott területű Magyarország mintegy 14 millióra növekedett lakosságának nemzetiségi megoszlását vizsgálja az 1941-ben végrehajtott népszámlálás adatai alapján (Móricz [1943b]). Ritkaságértékű a tanulmány, mert a részletes népszámlálási eredmények a háborús viszonyok között csak jelentős késéssel jelentek meg, és 1945 után szinte tabu lett a téma: aki a Kárpát-medence viszonyaival merészelt (volna) foglalkozni akár az iskolai oktatásban, akár a szakirodalomban vagy publicisztikában a nacionalizmus

és/vagy revizionizmus gyanújába keveredett. Előjáróban a világ különböző országaiban alkalmazott, vagy több államban éppenséggel hiányzó nemzetiségstatisztikai módszerekről és gyakorlatról nyújt nemzetközi összehasonlítást. Utána vizsgálja az országban élő etnikumok számának és arányának alakulását az 1880 óta alkalmazott számbavételi ismerv, az anyanyelv alapján, amelyhez 1941-ben egy másik, szubjektív jellegű kérdésfölvetés járult, és az lehetővé tette mindenkinek annak bevallását, milyen nemzetiségűnek érzi magát. Kimutatja minden etnikumnál, a délszlávoknál különösen nagy részletességgel a kétféle számbavételből adódó eltéréseket. Az 1941. évi adatok összesítve az ugyanazon területre vonatkozó 1910 évekkel, rávilágítanak az egyes nemzetiségek szaporodása és ereje közötti különbségekre, s egyben fényt vetnek a statisztikai számbavétel megbízhatósági fokára is.

A nemzetiségi statisztika kérdésével korábban – Romániából való hazatérése után is – foglalkozott Móricz a *Társadalomtudományban* megjelent első cikkében (*Móricz* [1929]). Rámutat arra, hogy számos állam a nemzetiségi kérdést saját belügyének tekintti, amely senki másra nem tartozik, és sok ország nem is foglalkozik a lakosság nemzetiségi hovatartozásával. A román statisztika álláspontja szerint a nemzetiség megismeréséhez a „nemzeti jelleg” meghatározása szolgál. Azt is megemlíti, hogy a román hivatalos statisztikai kiadványokban mennyire eltérő adatok szerepelnek az új román állam és a főváros nemzetiségi összetételéről.

A foglalkozási statisztikáról szóló elvi-elméleti fejtegetéseiben (*Móricz* [1935a]) fölveti az őstermelés és ipar foglalkozási ágba sorolás eltérő sajátosságait a társadalom gazdasági-technikai szintje (*Móricz* kifejezésével „kultúrfoka”) szerint. (Magyarország, avagy Bulgária statisztikájában az őstermelés jelentéstartalma nem ugyanaz, mint például az Egyesült Államokban vagy Kanadában.) Elismeri azonban, hogy a magyar statisztikai szolgálat hiányosságai ellenére elsőrendű munkát végez a népesség foglalkozási tagolódásának jellemzésére. A foglalkozási statisztika nélkülözhetetlen eleme a *társadalomrajznak*, ami ugyancsak tárgya volt egy-egy tanulmányának 1934-ben, illetve előadásának 1943-ban (*Móricz* [1934b], *Móricz* [1943a]).

Móricz Miklós egyéniségének jellemző vonása volt az erős szociális érzék. A birtoktalan földműves népünk-ről 1933-ban megjelent több mint negyedszáz oldalas, számadatokban gazdag részletes tanulmányában bemutatja az ország legnagyobb lélekszámú népességcsoportjának a helyzetét az 1920. évi népszámlálás eredményeire támaszkodva (*Móricz* [1933c]). Foglalkozik a családi és életkorviszonyokkal, a gyermek- és a női munka kérdésével, a műveltségi és nemzetiségi, valamint a ház- és birtokviszonyokkal, érinti a termékenységét, vagyis a regeneratív erőt is, majd ismerteti az 1930. évi népszámlálásig bekövetkezett csekély változást, az első világháború utáni szűkkörű földreform jelentősnek nem mondható eredményeit. A tanulmány több mint felét kitöltő kereseti viszonyok elemzésében kimutatja az 1930-as évtized eleji legmagasabb, legalacsonyabb és átlagos férfi-, női- és gyermeknapszámbeérek alakulását, olykor az egyes mezőgazdasági és szőlészeti munkaszakaszok szerint is

részletezve, rámutat a munkanélküliség növekedésére, a munkaidő hosszának csak lassú csökkenésére. Véleménye szerint a földműves nép problémájának rendezése még nem kezdődött el. Megállapítja azt is, hogy a világválság időszakában, az 1930-34-es évek közötti, ma már alig ismert kísérleti boletta rendszerben¹ az államhatalom igyekezett a mezőgazdasági termelőket kártalanítani azokért a veszteségekért, melyeket a többi termelési ág okozott az őstermelésnek. A cél az volt, hogy a búza és a rozs kereskedelmi forgalomba került hányada alapján a gazdák az állam segítségével árkiegészítést kapjanak azoktól, akik ezeket a terményeket tőlük megveszik. Móricz Miklós megállapítja, hogy a bolettarendszer inkább csak a birtokos gazdáknak, az őstermelő népesség kis hányadának nyújtott segítséget (*Móricz* [1934c]).

„A 48 órás munkahét” címen 1935-ben megjelent dolgozatában a munkaidő kérdésével foglalkozik (*Móricz* [1935b]). Történeti és elvi fejtegetésein túl foglalkozási és gazdasági áganként, önálló és alkalmazásban levők szerinti részletezésben számszerű adatokkal tájékoztat a hazai viszonyokról. Megállapítja, hogy az egynegyed milliónál valamivel nagyobb tisztviselői rétegben is – a köztisztviselők kivételével – a napi munkaidő 9-10 óra, a kereskedelemben és közlekedésben dolgozóknál is jóval több nyolc óránál. A gyáripárban foglalkoztatottak negyedét képviselő textilipárban csak minden ötödik munkás munkaideje nem hosszabb nyolc óránál, a kisipárban pedig csak kivételesen fordul elő a heti 48 óra. Számításai szerint, ha megvalósul a 48 órás munkahét, a munkanélküliek többszöröse számára nyílna munkahely.

Statisztikai Társaságbeli székfoglaló előadásának bővített, nyomtatott változatában (*Móricz* [1936a]) Móricz megállapítja, hogy a népsűrűség a nagybirtokon kisebb, mint egyéb birtokkategóriájú községekben. Vizsgálja, milyen arányban részesedik a nagybirtok a község szántóföldjéből, s ennek összefüggését a népszaporodás mértékével. Rámutat arra, mennyivel alacsonyabb a népsűrűség azokon a vidékeken, ahol a határ nagyobb részét nagybirtok foglalja el, vagyis mennyivel nagyobb a kisbirtok „népeltartó ereje”. Ezen kívül munkai igényes elemzések eredményeképpen megállapítja: ahol a község határának nagyobb része nagybirtok, ott egységnyi területre kétharmad annyi agrárkereső jut, mint nagybirtok nélküli községekben. Másik megállapítása szerint a nagybirtok községeinek nagyobb ugyan a természetes szaporulata, de megtartani nem tudják a lakosságot.

Móricz Miklós már az első világháború vége felé, kísérletet tett a népességszám háború után várható alakulásának előrejelzésére (*Móricz* [1917c]). A szokásos statisztikai elemzésektől eléggé eltérő, újszerű módszerrel, több évtizedes időszakban mutatja be az egyes korosztályok halandóságát, és az átlagos életkort olyan alacsonynak tartotta, hogy azt a háborús veszteség nem szállíthatta sokkal lejjebb. Szerinte az ország népessége nem fog sokáig stagnálni, új fejlődési lehetőségek nyílnak,

¹ Főként a gabonatermelő gazdák támogatására kibocsátott „jegyek” (boletták), melyeket a termény értékesítésekor a fizetség egy részeként juttatott az állam a termelőknek, ahol a bolettáért cserébe meghatározott árukat „vásárolhattak”.

és a városi lakosság erőteljesen („aránytalanul”) emelkedni fog. Már az oroszországi (februári) forradalomra is utalást tett, amely megteremtette az alapot a radikális belső átalakuláshoz, amihez azonban – véleménye szerint – nem kell forradalom. A haladás útját elsősorban a társadalmi-gazdasági viszonyok javulásában, az élet meghosszabbításában keresi.

„A következő negyedszázad” címmel a *Magyar Szemlében* megjelent másik prognózis a népesség számának és összetételének várható alakulását 1960-ig vetíti előre (Móricz [1937c]). Szerinte 1935 és 1960 között folytatódik a gyermek- és fiatalok számának és arányának csökkenése, a munkabíró és időskorú népességnek pedig a növekedése. Növekszik a népsűrűség, a születések számának csökkenése ellenére emelkedik a középfokú iskolák növendékeinek száma, és növekedni fog a továbbtanulás a felsőfokú intézményekben. Az agrárréteg (östermelők) aránya a népességben belül hanyatlik. Valószínűnek tartja a nagybirtok egy bizonyos határon felüli eltűnését a birtokreform bekövetkezését, de – véleménye szerint – a kisbirtokos elem emberhez méltó életét csak a kisparcella intenzív művelése biztosíthatja, melyhez a feltételeket csak huszonöt évnél hosszabb időszak teremtheti meg. Úgy látja, hogy a bizonytalan, bár nagyobb jövedelmet ígérő önállóságnál többre fogja becsülni a társadalom jelentős része a kicsiny, de biztos kenyeret nyújtó alkalmazotti állapotot, s az alkalmazottak nem forradalmak, hanem bérharcok útján igyekeznek majd megjavítani helyzetüket.

3. A STUD szerkesztője

Móricz Miklós változatosan sokrétű (filozofikus, vallási jellegű, művészeti, politológiai, szépirodalmi, nyomdászati stb.) tevékenységén belül az 1920-as évek végétől 1944-ig tartó másfél évtizedben mennyiségileg is kiemelkedő helyet foglalnak el az előzőekben példaként, röviden érintett, szorosabb értelemben vett statisztikai cikkek, tanulmányok a gazdaság- és népességtudomány területéről. 1931-től munkajogi is a hivatalos statisztikai szervezet keretei között dolgozott sajtóreferensként, választott tagja volt a Magyar Statisztikai Társaságnak, két évi gondos hivatali és szakmai felkészülés után pedig, 1933-tól, több mint 11 éven át szerkesztője volt a *Statisztikai Tudósító* (ismertebb, rövidített nevén a STUD) című könyvmegosztás napilapnak. A világon valószínűleg máig egyedülálló napilappal olyan forrást kívánt biztosítani a magyar sajtó, a politika és a közvélemény számára, amely szüntelenül figyelemmel kíséri a mindennapi élet problémáit, a napilapok frissességével gyűjti és megfelelő kritikával közli a rendelkezésre álló adatokat, és mindenek fölött vigyáz arra, hogy csak valóban hiteles és mérlegelt adat kerüljön a nyilvánosság elé. Ugyan-

akkor a *Statisztikai Tudósítóval* olyan információs szervet kívánt teremteni, amely a hozzá intézett kérdésekre a leggyorsabb formában megbízható anyagot tud összeállítani a sajtó vagy más érdeklődők számára. A német nyelvű kiadással, 1934 júliustól a külföld felé is vállalni kívánta ezt a szolgáltatást, hogy elősegítse a Magyarországra és a szomszédos államokra vonatkozó megbízható statisztikai anyagnak a világsajtóban való rendszeres megjelenését. A budapesti reggeli lapok (egy kivételével) előfizettek a STUD-ra, és anyagát olykor több hasábnyi terjedelemben is felhasználták politikai és gazdasági rovataikban. Móricz arra vállalkozott, hogy segítséget nyújtson ahhoz, hogy a napilap frissességét összeegyeztesse és párosítsa a tudományos elmélyedéssel. Ily módon kívánta előmozdítani a statisztika népszerűsítését is, és egyúttal érdeklődést kelteni az olvasóközönségben a statisztika iránt. Móricz Miklós szerint ugyanis „...a statisztikát használni kell, a nyelve ugyanis oly végtelenül egyszerű, hogy bárki megtanulhatja. Nem a statisztika komplikált, hanem a társadalom, és a statisztika a társadalomról akar képet adni. A statisztika nem lelkiismerete, hanem öntudata a társadalomnak, és nem csal. Revolverrel is ölnek, de mégsem a revolver öl: egy gyilkos kéz kell hozzá és gyilkos szándék.” (Móricz [1942]). Arról is vall, hogy a gazdaságinak tartott jelenségeknek nem a közgazdasági, hanem a társadalmi oldala érdeklő elsősorban, „az emberi sors”. Mint írja: „...az újságok azt tartják fontosnak, ami érdekes, ő azt szeretné érdekessé tenni, ami fontos az olvasó, illetve az egész ország számára”. Az eseményeket nem kommentálni akarta, hanem ráirányítani a figyelmet a napirenden levő kérdésekre, és a javítás módozatainak felvillantásával, lehetőség szerint, részt venni a javítás munkájában is. Ezekkel az alapelvekkel és célkitűzésekkel indult meg naponta a lap 1933. szeptember 28-án, nyomatos technikával általában 6-8 oldalon. A STUD naponként közzétette az adatokat a legfontosabb mezőgazdasági termények tőzsdei kötéséről, hetenként pedig mintegy 70-80 részvénynek az értéktőzsdei árfolyamát szakágankénti csoportosításban, részletes elemzéssel. Jelzőszámai a hazai gazdasági élet legérzékenyebb mutatói voltak. A gazdasági élet egyik vezető egyénisége a képviselőházban a Statisztikai Hivatal és az egész gazdasági élet büszkeségeként emlegette a STUD-ot. Egy amerikai magyar olvasója írta: „Egyetlen magyar olvasmányunk a STUD. Mindenről tudunk, ami otthon lényeges, s ami azzal világviszonylatban összefügg.” Közölte a Központi Statisztikai Hivatal és a Magyar Statisztikai Társaság híreit, tájékoztatott bizonyos rendszerességgel a népesség- és gazdaságstatisztikai adatokról, nagyobb részletességgel a külkereskedelmi forgalom havonkénti főeredményeiről, mindig a korábbi időszak(ok)kal összefüggésben. Rendszeresen, évente többször is figyelemmel kísérte a lap a részvénytársaságok helyzetét: számuk hullámzását összekapcsolva mérlegeik főbb adatainak bemutatásával. Elkészítette a STUD a magyarországi községek birtokpolitikai kartotékrendszerét a terület, a művelési ágak és a demográfiai adatok, a községben székelő nagybirtokos(ok) nevének és a birtok nagyágának feltüntetésével. A lapban megjelent anyag nagyobb részét eleinte Móricz Miklós maga írta, az olvashatóságra

erősen törekedve. Ezt azzal igyekezett biztosítani, hogy az adatokat kis táblázatokban közölte, a szöveget lehetőleg mentesítette a számoktól. A későbbiekben a Hivatal vezető tisztviselői és külső szakemberek is rendszeresen írtak a lapba. A STUD, mint alcíme is mutatta, „a napilapok lapja” nem napi híreket közölt, hanem statisztikai adatokat és tanulmányokat. Természetesen elsősorban a hazai viszonyokat ismertette, megkülönböztetett figyelmet fordított azonban a határon kívüli, a trianoni békével az utódállamok jogi keretei közé került Kárpát-medencei és Duna-melléki területekre.

A hírek és cikkek burjánzó gazdagságába bizonyos rendszert vittek be az 1930-as évek végétől a tematikus különszámok. 1939 januárjától bővült a STUD a Kisebbségi Melléklettel, amely valójában – általában hetenként – a Pécsi Egyetem Kisebbségi Intézete heti értesítőjének az anyagát tartalmazta. A mezőgazdaságot érintő cikkek és a híryanag 1939 áprilisától az AGRÁR-STUD-ban jelentek meg, s ezen kívül megjelent még a MÉRLEG-STUD, amely a gazdasági élet keresztmetszete kívánt lenni és a faügyekkel foglalkozó ún. FÁS-STUD, amely a fakitermelés, -ipar, -kereskedelem, -feldolgozással foglalkozik. Az utóbbi azonban túlméretezettsége miatt nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket, és 1942 őszén megszűnt. Az 1930-as évek végén a STUD Kft. profilja könyvkiadással is bővült. 1939-ben *Emlékező Naptárral* lepte meg az érdeklődő olvasókat. Ebben a STUD eseménynaplói alapján közölte az utolsó öt év nemzetközi és hazai politikai, gazdasági és társadalmi életében, az egyes napokon történt eseményeket. Tartalmazott a Naptár több mint félszáz táblázatot az elmúlt öt év különböző gazdaság-, társadalom- és népességstatisztikai adatairól. Mind ezen kívül közölte a Naptár a naponkénti budapesti középhőmérsékletet Celsius-fokban és a budapesti csapadék adatait milliméterben az utolsó hét esztendő feljegyzési alapján.

A STUD a maga idejében alighanem a legterjedelmesebb statisztikai kiadvány volt: évente átlag 240 szám, hét oldallal számolva összesen 1600-1700 oldalas kötet negyedréte alakban, sűrű gépeléssel, a negyedévi kötetekhez tárgymutatóval. A szerkesztés munkája Móricz Miklós személyéhez kapcsolódott oly annyira, hogy amikor nyaranta szabadságra ment, egy hónapon át a lap nem naponta, hanem csak hetente kétszer tudott megjelenni. Az ország 1944 márciusi német megszállását követő hónapban azonban Móricz Miklós megvált szerkesztői tisztétől, mert nem akart közönséget vállalni a kialakult rendszerrel. A lap utolsó száma 1944. november 30-án, a főváros körülrzárása előtt három héttel jelent meg.

Központi Statisztikai Hivatal Levéltára 2004-ben kiadta a *Statisztikai Tudósító* több mint 600 oldalas repertóriumát. Pakot Levente példamutatóan gondos munkájának eredményeképpen ez tartalmazza – tudományos igényű bevezető tanulmányán kívül – a napilap számaiban is különböző tematikus kiadványokban megjelent tanulmányok, cikkek elemzések, ismertetések és egyéb közlemények teljességre törő címjegyzékét, a második részben pedig a tárgy- és földrajzi mutatókat, az intézmények és sajtótermékek mutatóját, valamint a szerzők névjegyzékét (*Pakot* [2004]). Ez

megkönnyíti az eligazodást a lap tízezres nagyságrendű teljes közleményanyagában. A repertórium szerint Móricz Miklósnak összesen mintegy félezer névvel ellátott cikke jelent meg a STUD-ban (a csupán M.M., mm., vagy m. jelzésű (minden bizonynyal ugyancsak tőle származó) cikkekkel együtt). Ezek összes terjedelme is jóval meghaladhatta az ezer oldalt. A cikkek közül a legtöbb – legalább minden negyedik – pénzügyi vonatkozású, ide értve az adózási, költségvetési ügyeket is. Cikkeinek másik nagy csoportja, a mezőgazdaság igencsak változatos kérdéseit boncolgatja. Kevesebb cikk foglalkozik a feldolgozó iparral, mint ahogy a nemzetgazdaság szerkezetében akkor beöltött súlya is kisebb volt a mezőgazdaságénál. A forgalmi szférából leggyakoribbak a külkereskedelmet érintő írások. A gazdasági tárgyú cikkeknél is változatosabbak a népesség számát, vallási, etnikai, foglalkozási stb. összetételét, mozgását, anyagi és szellemi szintjét, életviszonyait bemutató és elemző közlemények.

Az 1933-44 között megjelent Statisztikai Tudósító megteremtette a tudományos igényű hírlapírást, Móricz Miklós a számszerűsített tények közlését, a statisztikai „faktográfia” a publicisztikában is igyekezett meghonosítani. Talán nincs nagy túlzás abban a megállapításban, hogy Móricz Miklós hírlap- és szakírói munkásságának csúcsteljesítménye a STUD szerkesztése volt.

*

A második világháborút követően Móricz Miklós már nem térhetett vissza a Statisztikai Hivatal szervezeti kötelékébe. Publikációs lehetőségei is megszűntek, visszavonultan élt szerény óbudai otthonában, az asztalfióknak írva tanulmányait. Nyolcvanadik életévében érte utol a halál.

Irodalom

- MÓRICZ M. [1911]: Budapest amerikai kivándorlása. *Nyugat*. 1. sz. 100–107. old.
- MÓRICZ M. [1912]: Magyarország ipari népessége. *Közgazdasági Szemle*. 9. sz. 590–598. old.
- MÓRICZ M. [1913]: Árstatisztika. *Husadik Század*. 645–650. old.
- MÓRICZ M. [1914/a]: Viszonzó válasz az árstatisztika kérdésében. *Husadik Század*. 2. sz. 273–278. old.
- MÓRICZ M. [1914/b]: Külkereskedelmi mérlegünk passzivitása. *Közgazdasági Szemle*. 9. sz. 605–616. old.
- MÓRICZ M. [1914/c]: Az európai egyensúly gazdasági alapjai. *Közgazdasági Szemle*. 10. sz. 628–634. old.
- MÓRICZ M. [1915]: Magyarország népesedése 1913-ban. *Magyar Figyelő*. 4. sz. 90–100. old.
- MÓRICZ M. [1916]: A Nagy Magyar Alföld munkaereje. *Magyar Figyelő*. 3. sz. 326–334. old.
- MÓRICZ M. [1917/a]: Magyarország nemzeti jövedelme. *Husadik Század*. 1. sz. 44–53. old.

- MÓRICZ M. [1917/b]: A politika mögül. Magyarország népesedése 1914-ben. *Nyugat*. 6. sz. 572–581. old.
- MÓRICZ M. [1917/c]: Magyarország népesedése a háború után. *Nyugat*. 12. sz. 1108–1120. old.
- MÓRICZ M. [1917/d]: *Előterjesztés a Duna gazdasági jelentőségének növekedéséről*. Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara.
- MÓRICZ M. [1919/a]: *Magyarország népsűrűsége 1910-ben községenként*. Földrajzi Intézet. Budapest.
- MÓRICZ M. [1919/b]: Magyarország néprajzi térképe az 1910. évi népszámlálás alapján. (Kogutowicz Károllyal) Magyar Királyi Állami Térképészet. Budapest.
- MÓRICZ M. [1928]: *Erdély és Regát*. Brassó.
- MÓRICZ M. [1929/a]: *Adatok a magyar kartellkérdéshez (A szén, vas, cement és téglá áralakulása)*. Honi ipar könyvtára. 1. sz. 64 old.
- MÓRICZ M. [1929/b]: A nemzetiségi statisztika problémája. *Társadalomtudomány*. 3–4. sz. 396–400. old.
- MÓRICZ M. [1930/a]: Az adófizető Erdély. *Magyar Szemle*. Szeptember. 71–78. old.
- MÓRICZ M. [1930/b]: Agrárország vagyunk-e? *Nyugat*. 24. sz. 884–888.
- MÓRICZ M. [1931/a]: Románia tökepolitikája Erdélyben 1919–1929. Rumaniens Finanzpolitik in Siebenbürgen zwischen 1919–1929. In: *Asztalos Miklós* (szerk.): *Jancsó Benedek Emlékkönyv*. Erdélyi Férfiak Egyesülete. Budapest.
- MÓRICZ M. [1931/b]: Az állami beruházások a tőke, munka és az adó szempontjából. *Társadalomtudomány*. 3–4. sz. 275–278. old.
- MÓRICZ M. [1931/c]: Világgazdaság és demográfia. *Magyar Statisztikai Szemle*. 4. sz. 321–335.
- MÓRICZ M. [1931/d]: Magyarország munkabíró népe 1910 óta. *Magyar Statisztikai Szemle*. 10. sz. 931–938. old.
- MÓRICZ M. [1931/e]: Magyarország fizetési mérlege 1923 óta. *Magyar Statisztikai Szemle*. 11. sz. 1041–1048. old.
- MÓRICZ M. [1931/f]: A magyar bankpolitika tíz éve. In: *És mégis élünk 1920–1930*. Budapest. 65–68. old.
- MÓRICZ M. [1932/a]: A Felvidék gazdasági élete Trianon óta. *Közgazdasági Szemle*. 2. sz. 107–123. old.
- MÓRICZ M. [1932/b]: Románia gyáripára. *Magyar Statisztikai Szemle*. 5. sz. 366–368. old.
- MÓRICZ M. [1932/c]: Románia ipari részvénytársaságai 1919 óta. *Magyar Statisztikai Szemle*. 12. sz. 1082–1089. old.
- MÓRICZ M. [1932/d]: *Az erdélyi föld sorsa. Az 1921. évi román földreform*. Jancsó Benedek Társaság könyvei. Budapest.
- MÓRICZ M. [1932/e]: Szociológiai megjegyzések a magyar bankkérdéshez. *Társadalomtudomány*. 1. old. 25–45. old.
- MÓRICZ M. [1933/a]: Budapest, Magyarország és a nemzet. *Városi Szemle*. 1. sz. 219–246. old.
- MÓRICZ M. [1933/b]: Budapest szerepe az ország közteherviseléséből. *Városi Szemle*. 4. sz. 572–602. old. és 5. sz. 707–746. old.
- MÓRICZ M. [1933/c]: Birtoktalan földműves népünk. *Társadalomtudomány*. 1–2. sz. 50–75. old.
- MÓRICZ M. [1933/d]: Részvénytársaságaink a pengőkorszak kezdete óta. *Magyar Statisztikai Szemle*. 8. sz. 602–608. old.

- MÓRICZ M. [1934/a]: *The Fate of the Transylvanian Soil. A brief account of the Rumanian L. Land Reform of 1921.* Society of Transylvanian Emigrants. Budapest. 204 old.
- MÓRICZ M. [1934/b]: Budapest társadalomrajza. *Statisztikai Közlemények.* 64/2. sz. Budapest.
- MÓRICZ M. [1934/c]: A boletta kísérlet mérlege. *Társadalomtudomány.* 1-2. sz. 212–217. old.
- MÓRICZ M. [1935/a]: Foglalkozási statisztika. *Társadalomtudomány.* 1. sz. 50–54. old.
- MÓRICZ M. [1935/b]: A 48 órás munkahét. *Társadalomtudomány.* 2. sz. 209–215. old.
- MÓRICZ M. [1935/c]: A nemzeti jövedelem és a statisztika. *Cobden.* 8. 210–214. old.
- MÓRICZ M. [1936/a]: Nagybirtok, népszaporodás, népsűrűség. *Magyar Statisztikai Szemle.* 4. sz. 293–298. old.
- MÓRICZ M. [1936/b]: Csonka-Magyarország népének kor szerinti megoszlása 1935 év végén. *Magyar Statisztikai Szemle.* 10. sz. 850–857. old.
- MÓRICZ M. [1937/a]: Termelő részvénytársaságok pengő korszaka. *Cobden.* 8. sz. 182–186. old.
- MÓRICZ M. [1937/b]: A hazai biztosító társaságok az 1927–1938 években. *Cobden.* 9–12. sz. 281–294. old.
- MÓRICZ M. [1937/c]: A következő negyedszázad. *Magyar Szemle.* 1. sz. 17–28. old.
- MÓRICZ M. [1938/a]: A magyar mezőgazdasági üzem 1935-ben. *Cobden.* 6–7. sz. 90–92. old.
- MÓRICZ M. [1938/b]: A nemzeti jövedelemszámítás és az adóstatisztika problémái. In: *A Magyar Statisztikai Társaság szakértekezlete.* A Magyar Statisztikai Társaság kiadványai 1. Budapest. 126–130. old.
- MÓRICZ M. [1940]: A trianoni Magyarország részvénytársaságai 1925–1938 között. *Magyar Statisztikai Szemle.* 6. sz. 478–494. old.
- MÓRICZ M. [1942]: Statisztika a Népfőiskolán. *Kelet Népe.* február 15. 15–16. és április 1. 16–17. old.
- MÓRICZ M. [1943/a]: A magyar társadalomrajz fontos adatai. (Kézirat.)
- MÓRICZ M. [1943/b]: Les nationalités de la Hongrie en 1941. *Nouvelle Revue de Hongrie.* Octobre. 227–241. old.
- MÓRICZ M. [2003 és 2004]: *Válogatott tanulmányok, I-II.* Központi Statisztikai Hivatal Levéltára. Budapest.
- PAKOT L. [2004]: *STUD Statisztikai Tudósító 1933–1944. Repertórium. I. Bevezető és címjegyzék II. Mutatók.* Központi Statisztikai Hivatal Levéltára. Budapest.

Summary

The study introduces the unfairly forgotten life and work of the scientist-organiser-businessman Miklós Móricz, who dealt with statistics in his whole lifetime and counted himself a statistician. He was a brother of a great Hungarian writer Zsigmond Móricz who is not well known abroad and who is documented and introduced the main problems of the Hungarian rural society and its people of his period. His younger brother Miklós was more practical but he also had a strong interest toward the historical and recent aspects of the problems of Hungarian population and economy. He used the historical aspect to the better understanding of the recent problems as his brother has done in one of his great work in the historical trilogy of Transsylvania. The economist-statistician Miklós was not a theoretic scientist type. In his statistical, historical demographic and financial historic

studies focused to answer the social-economic questions of his period. Therefore he turned to journalism and arrived to the foundation of the first statistical lithographic daily Statistical Reports (Statisztikai Tudósítások – STUD) in the Hungarian Central Statistical Office which he edited for years. He studied demographical questions in economic statistical foundation and analysis and analysed them in their connections.

Az MST Gazdaságstatisztikai Szakosztályának tisztújító ülése és szakmai konferenciája

Az MST Gazdaságstatisztikai Szakosztály tisztújító ülésén elfogadta az eddigi vezetés beszámolóját és lemondását, és megválasztotta az új vezetőséget. A Szakosztály elnökké *Süveges Évát*, a KSH főosztályvezetőjét, alelnökké *Szőkéné Boros Zsuzsannát*, a KSH osztályvezetőjét és *dr. Vigh Juditot*, a KSH szakmai tanácsadóját, titkárává *Cseh Timeát*, a KSH tanácsosát választotta.

A szakmai program azzal a jelenséggel foglalkozott, hogy az Európai Unióban egyre több esetben készül olyan szabályozás, ami a statisztikai mutatók konkrét értékeihez közvetlenül köt gazdasági és igazgatási intézkedéseket. Ilyenek például: a támogatások előfeltételként az adott régióban az egy főre jutó GDP színvonala; a Gazdasági és Monetáris Unióhoz (EMU) való csatlakozáshoz kötődő egyes maastrichti kritériumok, mint a fogyasztói árindex, eladósodottság mértéke stb. Ez növeli ugyan a statisztika jelentőségét, de problémák is jelentkeztek. Ezek kezelése, megelőzése új kihívás¹ a statisztikai szakma számára.

Oblath Gábor (az MNB Monetáris Tanácsának tagja) előadásában a fiskális adatok „kreatív könyvelésével” kapcsolatos európai tapasztalatokat ismertette. Először bemutatta az euróövezetbe való belépés fiskális kritériumait (maximum 3 százalékos államháztartási

¹ Különösen azokon a területeken, ahol az adatok jellegüknél fogva, nem a tömegjelenségek mérésére kidolgozott, hagyományosan jól működő statisztikai módszereken alapul, mint az árindexek esetében, hanem gyakorlatilag könyvelési jellegű műveletek eredménye.

hiány a GDP százalékában, az államadóság a GDP 60 százalékát nem haladhatja meg), s ezek közgazdasági hátterét, amennyiben közösségi érdek a makrogazdasági stabilitás biztosítása, de egyes országok a felsorolt kritériumok megsértésével az egész euróövezet stabilitását veszélyeztethetik. A másik oldalról viszont a tagországok kormányai bizonyos esetekben (például automatikus stabilizátorok működtetése, választási ciklusok, megszorító intézkedésektől való félelem) érdekeltek lehetnek a szabályok megsértésében, de úgy, hogy ez ne derüljön ki, és ne váltson ki szankciókat. Az előadó az 1993 és 2003 között, az ellenőrzések során nyilvánosságra került kiigazítási eseteket ismertette. Ezek kisebb-nagyobb mértékben, de minden akkori tagországot érintettek. A kreatív könyvelés miatti újra besorolások az államháztartási hiány mértékét 1-2 százalékkal is növelték a GDP százalékában (például 1994-ben Finnországban, 2003-ban Olaszországban, Belgiumban, Portugáliában, de Görögországban szinte minden évben). Az alkalmazott technikák közül jellemző a privatizációs bevételek folyó bevételként való elszámolása, az állami vállalatok támogatásának pénzügyi befektetésként való elszámolása, az állami feladatok elszámolástechnikai kiszervezése (például PPP), az EU-transzferek sajátos elszámolása. Jó ellenpélda viszont egy nagy-szabású, de sikertelen kísérlet, amikor felmerült Németországban a Bundesbank aranykészletének ártértékelése (a különbözet befizettetése céljából), de ez a jegybank – közvélemény által is erősen támogatott – ellenállása miatt

megbukott. A kreatív könyvelésnek kedvezőtlen gazdasági, politikai következményei vannak, és reputációs veszteséget is okoz. Ez sokszor kamatfelárat indukál a nagyobb kockázatra elvárt prémium miatt, továbbá az elszámolási okokból formálisan a magánszektorba kerülő államadósság magasabb kamatteherrel jár, mint az állam által felvett hiteleké, és a halogatott kiigazítási intézkedések költségei is felmerülnek. Ezért a kreatív könyvelés lehetőségének kizárása érdekében az előadó a következő lépéseket tartaná hasznosnak:

- közgazdasági szempontból: az értékelési időtáv legyen hosszabb (a kritériumok teljesülését több év átlagában előírni), ne szűküljön egy évre, legyen a kormányoknak nagyobb mozgásteret;

- legyenek egyértelmű könyvelési szabályok, több és az összefüggésekre is kiterjedő statisztikai ellenőrzés;

- továbbá, az adatminőséget kormánytól független intézmény (statisztikai hivatal) világos eljárási, szakmai és etikai elveket követve értékelje.

Ezek, az előadás zárásaként összefoglalt javaslatok egyrészt szűkítik a kreatív könyvelés lehetőségeit, másrészt csökkentik a kormányok érdekeltségét ennek az eszköznek a használatában.

Vigh Judit előadásában az „Európai statisztika gyakorlati kódexe” (www.ksh.hu) tartalmát és előzményeit ismertette. A megbízható költségvetési adatok iránti igény az egyik előzménye volt az európai statisztika gyakorlati kódexének, melyet a Bizottság ajánlásként fogadott el 2005. május 25-én. A gyakorlati kódex a hivatalos statisztikát előállítók függetlenségét, integritását és elszámoltathatóságát hivatott javítani, így növelve a bizalmat a statisztika iránt. A hivatalos statisztikával szemben megfogalmazott, a statisztikai intézmény-

re, az adatelőállítási folyamatra, valamint az adatok minőségére vonatkozó 15 alapelv érvényesülését a statisztikai hivatalok és az Eurostat magára nézve kötelezőnek tekinti. A kódex elveinek megfelelően való működés minden statisztikai hivatal elfogadott célja, és megvalósulásának mértékét rendszeresen ellenőrzik. Már a 2005. év végére minden statisztikai hivatal egy egységes kérdőív alapján önértékelést hajtott végre, melynek EU-szintű zárójelentése 2006 májusában készült el. 2006. és 2007. években szakértői felülvizsgálatra került sor az EU minden tagországának statisztikai hivatalában. A jelentések az Eurostat honlapjának minőség fejezetében olvashatók (<http://epp.eurostat.ec.europa.eu>). A KSH az önértékelési kérdőívet és a felülvizsgálati jelentést saját honlapján is hozzáférhetővé tette (<http://www.ksh.hu/>). Az értékelések eredményei alapján kidolgozott fejlesztési tervek megvalósulásáról rendszeresen jelentést kell írni. Mivel a kódex az egész európai statisztikai rendszerre vonatkozik, így a hivatalos statisztikai szolgálat más szerveire is, ezért a megvalósulást itt is ellenőrizni kell, hasonló eszközök alkalmazásával, de ennek segítése már a nemzeti statisztikai hivatalok feladata. Végül az összefoglaló jelentés az EU Tanácsa, Parlamentje és Bizottsága elé kerül majd.

A költségvetési hiányról és államadósságról szóló, évente kétszer esedékes EDP (Excessive Deficit Procedure – Túlzott Kormányzati Hiány Eljárás) jelentésről *Bedekovics István* (a KSH főosztályvezető-helyettese) tartott előadást a szakmai fórum számára. A maastrichti kritériumként szereplő kormányzati hiány- és adósságadatok levezetése, bemutatása tartalmilag közel áll a nemzeti számlák keretében számlák sorozatával levezetett nettó hitelnyújtás/nettó hitelfelvétel mutatókhoz. A Pénzügyminisztérium (PM) által összeállított államháztartási hiányhoz képest viszont már több különbség adódik az államháztartás és a

költségvetési szektor fogalmainak eltéréséből, a pénzforgalmi és eredményszemléletű elszámolás különbözőségéből, a tranzakciók besorolásából. Az előadó ismertette a jelentési kötelezettséget, a jelentés tartalmát előíró jogi hátteret. Részletesen kitért az egyre alaposabb és részletesebb hazai és nemzetközi ellenőrzési folyamatra, publikálási gyakorlatra. Az alaprendelet 1993-ban jelent meg, de 2000-ben, 2002-ben és 2005-ben újabb módosító tanácsi rendeletek pontosították, bővítették a jelentés tartalmát, továbbá előírták az adatminőség ellenőrzési rendjét, az ezzel kapcsolatos jogosítványokat. Részletesen ismertette az Eurostat által végrehajtott ellenőrzési procedúrát, amikor a háromhetes időszak alatt az Eurostat kérdéseket, észrevételeket tesz a tagországok adataihoz, szöveges kiegészítéseihez és a válaszok alapján módosíthatja is a tagállamok által megküldött tényleges adatokat. Így készülnek a revideált jelentések, ami nem ritkaság, hiszen a 2007. októberi jelentések közül 20 ország esetében összesen 37 revízióra került sor, ez alkalommal nem módosultak a magyar adatok. Végül ismertette a jelentés összeállításának és publikálásának magyar gyakorlatát. A jelentés

összeállításához az MNB az államadósságra, a KSH az államháztartási hiányra, a PM az előrejelzésekre vonatkozó adatokkal járul hozzá közvetlenül. A három intézmény együttműködését egy megállapodás szabályozza. Az említett intézmények szakértőiből álló munkacsoport rendszeresen ülésezik a módszertani kérdések megvitatására. 2006 októbere óta a KSH a teljes jelentést publikálja, 2007 októberétől pedig előzetesként a beadáskori változatot is közli, ami akkor válik véglegessé, amikor az Eurostat ellenőrzési eljárása lezárul. A tagországok jelentései, az összefoglaló adatok az Eurostat honlapján hozzáférhetők.

Az előadásokat követő hozzászólásokban elhangzott, hogy a különböző nemzetközi fórumokon (OECD-rendezvényen, Eurostat-konferencián) az előadók gyakran foglalkoznak a statisztika megbízhatóságának kérdésével, a revíziók mértékével és a kritériumok teljesülési szintjének ezekkel való kapcsolatával.

Szép Katalin

kandidátus, a KSH főosztályvezetője
E-mail: katalin.szep@ksh.hu

Hírek, események

Kitüntetés. *Dr. Pukli Péter*, a KSH elnöke 2007. december 11-én „*KSH Szolgálatáért*” aranygyűrűt adományozott több mint három évtizedes eredményes munkássága elismeréseként: *Berta Györgynének*, a Veszprémi Igazgatóság igazgatóhelyettesének, a Tájékoztatási és információszolgáltatási osztály vezetőjének a területi tájékoztatás területén végzett színvonalas statisztikai elemzésekért, újszerű megjelenési formák bevezetésért; *dr. Falussy Bélának*, az Életszínvonal- és munkaügy-

statisztikai főosztály, Társadalmi rétegelemzés osztálya szakmai főtanácsadójának az időmérleg felvételek módszertani fejlesztése, végrehajtása során végzett tevékenységéért; *Faluvégi Albertnek*, az Igazgatási és nemzetközi főosztály, Igazgatási osztálya statisztikai tanácsadójának a területi statisztika területén folytatott életműveleért; *Farkas Jánosnak*, a Társadalmi szolgáltatások statisztikai főosztály főosztályvezető helyettesének, a Lakásstatisztikai osztály vezetőjének, a társada-

lomstatisztika, ezen belül a lakásstatisztika területén kifejtett módszertani tevékenységéért; *Hársfai Ferencnének*, a Gazdálkodási főosztály főosztályvezetőjének, szakmai főtanácsadónak, a hivatali gazdálkodás területén folytatott több évtizedes példamutató tevékenysége elismeréseként; *dr. Józán Péternek*, a Statisztikai és módszertani főosztály, Mintavételi és módszertani osztálya ny. szakmai főtanácsadójának a demográfia területén folytatott nemzetközileg is elismert tevékenységéért; *dr. Lakatos Miklósnak*, a *Statisztikai Szemle* főszerkesztőjének, szakmai főtanácsadónak a népszámlálások és a Foglalkozások Egységes Országos Rendszeréhez kapcsolódó statisztikai tevékenységéért; *dr. Pintér Máriának*, a Tájékoztatási főosztály, Tájékoztatási koordinációs és elemző osztálya vezető főtanácsosának, kiemelkedő szakmai színvonalú, közérthető elemző munkájáért; *dr. Pongrácz Tibornének*, a KSH Népeségtudományi Kutatóintézete tudományos főmunkatársának a demográfia területén végzett hazai és nemzetközi szakmai tevékenységéért.

Alapító okirat változása. *Dr. Pukli Péter*, a KSH elnökének 4/2007. (SK 2008.1.) KSH határozata alapján 2007. december 31-től a KSH alapító okiratáról szóló 3/2007. (SK 1.) KSH határozata a következőképpen módosul.

Az alapító okirat 4. pontja helyébe az alábbiak lépnek: „4. *Tevékenységi körének statisztikai besorolása:* 8411 általános közigazgatás. *Szakágazati megnevezés:* 841102 Kormány, kormánybizottságok, miniszterelnöki hivatal tevékenysége”.

Az alapító okirat 6. o) pontja a következők szerint módosul: „o) kötelezpéldányra jogosult országos feladatkörű tudományos szakkönyvtár fenntartása, üzemeltetése.”

Az alapító okirat 7. pontja helyébe a következő szöveg lép: „7. *Gazdálkodási jogköre:* önállóan gazdálkodó költségvetési szerv,

amely az alábbi, részben önálló költségvetési szervek – megállapodásban rögzített – gazdálkodási feladatait is ellátja: KSH Könyvtár, KSH Népeségtudományi Kutató Intézet.

A KSH vállalkozói tevékenységet nem folytat, gazdálkodó szervezetben nem vesz részt. Az alaptevékenység ellátására biztosított kapacitásait a KSH eseti jelleggel kiegészítő, kiegészítő tevékenység ellátására fordíthatja.”

*

Dr. Pukli Péter, a KSH elnökének 5/2007. (SK 2008.1.) KSH határozata alapján a KSH Könyvtár alapító okirata 2007. december 31-től a következőképpen módosul.

A KSH Könyvtár (HCSO Library) állami feladatként ellátandó alaptevékenysége: A statisztika országos, tudományos, köteles példányra jogosult, közművelődési feladatokat is ellátó szakkönyvtára. Szakágazati megnevezése: 910100 Könyvtári, levéltári tevékenység.

Országos szakkönyvtári feladatai: a hazai statisztikatudomány szakirodalmi információs bázisának folyamatos fejlesztése, ennek érdekében a külföldi szakirodalmi cserekapcsolatok építése; a statisztikával kapcsolatos tudományos és gyakorlati információs igények naprakész kielégítése; a könyvtári állomány korszerű számítógépes feltárása; statisztikatörténeti és történeti statisztikai kutatások végzése; a statisztika és határtudományai körében a könyvtári állományon alapuló szakirodalmi összeállítások, bibliográfiák, tanulmányok készítése és megjelentetése; valamint a külföldi és hazai szakkönyvtári együttműködés elősegítése.

Mint kötelezpéldányra jogosult, közművelődési feladatokat is ellátó könyvtár, feladata: a kötelezpéldányként érkező kiadványok kezelése; a kötelezpéldány-jogosultság alapján kezelt könyvtári állománnyal a legszélesebb olvasói igények kielégítése.

Gazdálkodási jogköre: részben önállóan gazdálkodó állami költségvetési szerv, amely a részére jóváhagyott költségvetési előirányzatok felett teljes jogkörrel rendelkezik. A főigazgató irányításával önálló jogi személyként működik. Vállalkozói tevékenységet nem folytat.

Felügyeleti szerve: a Központi Statisztikai Hivatal, szakmai felügyeletét a kultúráért felelős miniszter látja el.

Alapító szerve: a Központi Statisztikai Hivatal.

Kinevezési rend szerint vezetését főigazgató látja el. A főigazgató kinevezése a KSH elnökének jogkörébe tartozik.

A határozat hatályba lépésével egyidejűleg a KSH elnökének 20/1999. (SK 2.), valamint 3/2005 (SK 5.) KSH határozatai hatályukat veszítik.

*

Dr. Pukli Péter, a KSH elnökének 6/2007. (SK 2008.1.) KSH határozata alapján 2007. december 31-től a KSH Népeségstudományi Kutató Intézet alapító okirataról szóló 22/1999. (SK 2.) KSH határozata a következőképpen módosul.

Az alapító okirat 3. pontjának 4. bekezdése helyébe a következő szöveg lép: „Szakágazati megnevezés: 722000 Társadalomtudomány humán-kutatás, fejlesztés”.

Az alapító okirat 6. pontja az alábbiakkal egészül ki: „Az Intézmény vállalkozói tevékenységet nem folytat, gazdálkodó szervezetben nem vesz részt.”

Bizottsági ülés. Az Európai Bizottság Szociális Védelmi Bizottságának (Social Protection Committee – SPC) Szociális indikátorok fejlesztéséért felelős munkacsoportja (The Indicators' Sub-Group – ISG) 2007. december 4-én Brüsszelben tartotta ülését. A

KSH részéről *Salamin Pálné*, az Életszínvonal és munkaügy-statisztikai főosztály osztályvezetője vett részt a tanácskozáson.

A rendezvény célja a gyermekszegénység mérésére irányuló ajánlásokat tartalmazó jelentés elkészítése a Bizottság részére, és az ezzel kapcsolatos viták és megbeszélések lefolytatása, továbbá a 2008. évi munkaprogram megvitatása volt. Az ülés fő témáját a 2007. december 13-án az SPC elé beterjesztendő gyermekszegénységgel kapcsolatos anyag megvitatása képezte. A munkacsoport tagjai először az EU-országokban mért gyermekszegénység feltérképezésével foglalkoztak, utána a gyermekszegénység monitorozásával, majd megvitaták a levonható következtetéseket, ajánlásokat. Ezt követően az ülés résztvevőit tájékoztatták a 2009. évi anyagi deprivációval kapcsolatos EU-SILC modul elvetéséről.

Következő témaként megvitaták a 2008. évi munkaprogramot. Az éves munkatervben szereplő főbb témák: 1. Az indikátorok fejlesztése. Azon belül: a) a társadalmi befogadás terén a gyermekek helyzete, az anyagi depriváció; lakhatás és hajléktalanság (2007-ről áthúzódó, de valójában 2001-óta meglévő probléma), a migránsok helyzete, valamint az egészségi állapot terén tapasztalt egyenlőtlenségek; b) a nyugdíjasok helyzete; c) egészségi állapot, tartós ápolás; d) a biztonság és rugalmasság a munkaerőpiacon és az aktív időszak. 2. A statisztikai kapacitás bővítésének támogatása. 3. Módszertani kérdések (ezek megvitatási lehetősége az Eurostattal).

Szakértői értekezlet. Az Egészségügyi Felügyeletet Gyakorló Intézet (Institut de Veille Sanitaire – InVS) 2007. december 13–14-én Párizsban tartotta az ANAMORT-projekt II. általános és V. szakértői értekezletét. Az ülésen a KSH részéről *Bene Mónika*, a Népeségstatisztikai főosztály tanácsosa vett részt.

A rendezvény célja az erőszakos halálózások adatgyűjtési-adatfeldolgozási módszereit vizsgáló ANAMORT-projekt eredményeinek bemutatása, valamint az európai statisztikák jobb összehasonlíthatóságát célzó ajánlások véglegesítése volt.

A 2005 októberétől 2008 márciusáig tartó program célja az volt, hogy a halálloki statisztika minőségének és európai összehasonlíthatóságának színvonalát felmérjék, illetve a szakértői csoport segítségével ajánlásokat dolgozzanak ki ezek javítására. Bemutatták a projekt munkamódszerét. Minden kiemelt erőszakos halálózási csoport (közlekedési baleset, mérgezés, esés, öngyilkosság, emberölés) esetében összehasonlították a halálózások abszolút számát, a standardizált halálózási arányszámokat és ezek időbeli alakulását, majd megpróbálták magyarázatot találni az országok közötti különbségekre a projekt keretében szétküldött kérdőív vála-

sza, a rendelkezésre álló szakirodalmak és a Mortality Forumon felmerült kérdések alapján.

Ezután az elkészült ajánlások megvitatására munkacsoportok alakultak a halálloki adatgyűjtés és adatfeldolgozás fázisainak megfelelően: 1. a halottvizsgálati bizonyítvány kitöltése és ennek oktatása; 2. a halálloki kódolás; 3. visszakerdezés és adatelemzés.

A csoportok meghatározták, hogy a témakörhöz tartozó ajánlásokat mennyire tartják fontosnak és megvalósíthatónak, illetve szövegváltoztatásokat javasolhattak, a könnyebb megvalósíthatóság érdekében. Ezután a csoportok beszámoltak egymásnak munkájukról, majd a szakértői értekezleten összegezték az előző nap tapasztalatait, összegyűjtötték az általános javaslatokat és kiválasztották azokat az ajánlásokat, melyeket a csoportmunka során egyértelműen fontosnak és könnyen megvalósíthatónak ítélték meg az országok.

Folyóiratszemle

Konigsberg, S.:

A foglalkoztatás területi megoszlása az Egyesült Államokban

(The geospatial distribution of employment: a new visual asset.) – *Monthly Labor Review*. 2007. 3. sz. 51–60.old.

A tanulmány elérhető:
<http://www.bls.gov/opub/mlr/2007/03/art4full.pdf>

A megváltozott társadalmi igények, arra ösztönözték az Egyesült Államok Munkaügyi Statisztikai Hivatalát (Bureau of Labor Statistics – BLS), hogy alacsonyabb területi szinten is adatokat állítson elő. A BLS egy olyan új elemzési módszert dolgozott ki, amely lehetővé teszi az eddig nem észlelt információk felismerését. Az új, hatékony számítási módszerek, valamint térképészeti szoftverek segítségével lehetővé vált az adatok vizuális megjelenítése. A kulcs a földrajzi jellemzők, szélességi és hosszúsági koordináták „geokódok” meghatározásában van.

A geokódolás folyamata során a Földrajzi Információs Rendszer (Geographic Information System – GIS) adatállományát, adatbázisát geológiai adatokkal töltik fel. A GIS tevékenysége során, számítógépes programokat használnak, valamint személyzetet alkalmaznak, hogy megszerezzék, tárolják, korszerűsítsék, kezeljék, elemezzék és bemutassák a térbeli információkat gyakran térképek formájában. A geokódolás lehet pont vagy sokszög alapú. A pont alapú megközelítésben a szervezetek információi szélességi vagy hosszúsági adatokhoz kapcsolódnak, így lehetővé válik a helyek térképen

való megjelenítése. A sokszög alapú megközelítésben a szervezeti információk a sokszög középpontjához kötődnek. A geokódok két típusa létezik: cím geokódok és postai irányítószám központú geokódok. Az első esetben a címeket a BLS geokódolja kereskedelmi szoftverek segítségével, amely hozzáférhető az Egyesült Államok postai adatállományában. Ezek a szoftverek földrajzilag meghatározzák a betáplált adatállományban levő eltérő címek elhelyezkedését, és hitelesítik azokat. A hitelesített címeket újra ráillesztik a földrajzi alapú adatállományra, amely egyes utcarészek címjegyzékét tartalmazza. A másik típus, a postai irányítószám központú geokódok, amelyeknél az irányítószámok földrajzi központját hozzárendelik a címekhez. Ha a geokódoló rendszer nem alkalmas a címek újraindítására, akkor a postai irányítószám alapú geokódolást kell alkalmazni, bár ez kevésbé pontos.

A geokódolt adatokat általában a közigazgatásban, üzleti életben és a kutatásban alkalmazzák a széleskörű felhasználhatósága végett, amely magában foglalja a környezeti forráselemzést, a földhasználati tervezést, a helyzetelemzést, az adóbecslést, az érték és infrastrukturális tervezést, az ingatlanbecslést, a marketing és a demográfiai elemzést és a környezeti tanulmányokat.

A gazdasági adatok hagyományos közlési formája a tábla vagy grafikon, de ha a tábla adatok geokódoltak, akkor felhasználhatók rajzos illusztrációkhoz. Az internethasználat és a fejlett technológia elterjedésével a GIS lehetővé tette a gazdasági adatok térképes megjelenítését. A földrajzi információk használatával, valamint a

Megjegyzés. A Folyóiratszemlét a KSH Könyvtár (Rettich Béla) állítja össze.

földrajzi szoftverek segítségével létrehozható a térbeli adatok vizuális megjelenítése.

A geokódok gyakorlati alkalmazhatóságát jól mutatják a következő példák. 2003 szeptemberében az Isabel hurrikán elérte a keleti partot Észak-Karolinánál. A geokódolt adatok segítségével Észak-Karolina illusztrálhatta, hogy a szervezetek, vagy gyáregységek 11 százaléka és a foglalkoztatottak 10 százaléka helyezkedett el az ártér területén. 2004-ben Floridát három hurrikán is érintette: Charley, Frances és Jeanne. Florida képes volt nyomon követni az egyes hurrikánok útját egy 20 mérföldes sávban, hogy bemutassa a foglalkoztatásra gyakorolt lehetséges hatásokat az adott területeken. A geokódolt adatok segítségével lehetővé vált a tűzvészek során olyan térképek készítése a földrajzi adatok és a statisztikai adatok kombinálásával, amely az érintett területeken és annak félmérföldes sugarában levő szervezeteket mutatta meg. De készült már térkép a foglalkoztatás alakulásának bemutatására is a nagyobb országutak mentén. Ezzel a típusú térképpel, az államok megmutathatják a magas foglalkoztatási koncentrációval rendelkező területeket anélkül, hogy bizalmas információt adnának ki. A GIS sok időt takarít meg a döntéshozatalban és a katasztrófa hatásainak előzetes és utólagos felmérésében.

A geokódolt adatokkal a BLS képes új gazdasági információk előállítására alacsonyabb szintű területi egység esetén is. A geoadatok egyéb felhasználási lehetőségeként említhetjük az üzleti foglalkoztatási dinamika fejlesztését, így lehetővé válik a munkaerőpiaci információk új dimenzióban való megjelenítése. Ezek az adatok nemcsak a meglévő adatokat korrigálják, hanem fokozzák azok felhasználási lehetőségeit is. A GIS használatával, a geokódolás és a térképészeti szoftverek segítségével sok adatsor képpel is kombinálható, így az olvasó sokkal gyorsabban dolgozza a kapott információkat, valamint be-

pillantást nyerhet a már meglévő adatokba is. Így olyan összefüggések is láthatóvá válnak, amelyeket korábban nem is észleltünk.

A geokódolás során a címek javítására fordított idő volt a legszámottevőbb beruházás. A programban résztvevő államok elsődleges forrásként a címek meghatározásához az internetet, vállalati weboldalakat, online telefonkönyvet és online térképeket használtak. Ezen kívül telefonkönyvet és a telefonos megkeresést alkalmazták. Ez a két utolsó forrás biztosította a legkevésbé megbízható információkat, pedig az államok többsége a tanulmány szerint erre fordította a legtöbb időt. A legnehezebb feladat a hatósági címek megszerzése volt. Problémát jelentett az is, hogy a térképen található pontok mennyire fedik fel a szervezetek titkos adatait a címekre, foglalkoztatottakra, vagy iparágakra vonatkozóan.

2006. harmadik negyedétől kezdve az Egyesült Államok Negyedéves Foglalkoztatási és Kereseti Felvételében szereplő adatok 83 százalékát és a foglalkoztatottak adatainak 90 százalékát geokódolták. A BLS ezt az arányt rendkívül jónak tartja, és folytatja a munkát, hogy minél pontosabb adatokat állíthasson elő.

Póka Orsolya,

a KSH tanácsosa

E-mail: orsolya.poka@ksh.hu

Yang, X. – Xia, G.:

HIV-fertőzés Kínában

(Gender, Migration, Risky Sex, and HIV Infection in China.) – *Studies in Family Planning*. 2006. 4. sz. 241–250. old.

A tanulmány elérhető:
www.blackwell-synergy.com/doi/abs/10.1111/j.1728-4465.2006.00103.x?cookieSet=1&journalCode=sifp

Hivatalos becslések szerint Kínában a HIV(Human Immundeficiencia Virus)/AIDS

(Acquired ImmunoDeficiency Syndrome)-fertőzöttek száma 2005-ben, mintegy 650 ezer fő volt. A járvány a veszélyeztetett csoportokból kiindulva egyre inkább országos méretűvé válik. Az Egészségügyi Minisztérium jelentése szerint 2005-ben az új HIV-fertőzöttek fele szexuális kapcsolat révén vált vírus hordozóvá, míg 49 százalékuk a drogok injekciós tüvel való bevitelénél betegedett meg. Az új fertőzöttek között a nők aránya a világ más országaival hasonlóan folyamatosan emelkedik, a férfi/nő arány 1997. évben 5:1 volt, ami 2002-re 4:1-re csökkent.

A megfigyelések szerint a nők HIV-veszélyeztetettségét növeli a migráció, illetve az erre visszavezethető szexuális magatartásváltozás. A faluról városba kerülő nők sokszor megélhetésük biztosítása érdekében alkalmi szexuális kapcsolatokat létesítenek, egy részüknél pedig ez válik megélhetésük forrásává. E nők egy része visszatér falujába, ahol a HIV-vírust átadja szexuális partnerének. A Kínában megváltozott piaci viszonyok hatnak a foglalkoztatottságra is, a nők számára hátrányos helyzetet teremtenek a férfiakkal szemben, azaz növekszik anyagi függőségük és a szexualitásukkal való visszaélés, így a HIV-fertőzöttség is. A pénzügyi függőségben létrejövő szexuális kapcsolatok állandósítják az engedelmességet női ideáját. A női migránsok helyzetét az is súlyosbítja, hogy a munkaerőpiacon csak alacsony státusú állásokban tudnak elhelyezkedni, többnyire a szolgáltatásokban és a szórakoztatóiparban, amely stigmatizálja és marginalizálja őket.

A tanulmányban közölt adatok abból a nagymintás felvételtől származnak, amit 2003-ban hajtottak végre. A reprezentatív minta része volt annak a vizsgálatnak, amit Dél-Kínában az ideiglenes vándorlók, valamint az intravénás droghasználatból és a szexuális magatartásból adódó HIV-kockázatnak kitétek körében végeztek. A kérdőívre a migránsok

mellett a lakóhelyüket nem változtatók is választottak. Definíció szerint Kínában azokat tekintik ideiglenes vándorlóknak, akiket hivatalosan nem regisztráltak állandó háztartástagoknak ott, ahol élnek és dolgoznak.

A mintakiválasztás háromlépcsős volt. Először megyénként és városonként választották ki azokat az ismert HIV/AIDS-eseket, drogfogyasztókat, ideiglenes vándorlókat, akik a tartományi közegészségügyi szervezetek és közbiztonsági ügynökségek regiszterében, valamint az 1995. évi minicenzusban szerepeltek. A mintába nyolc várost/megyét emeltek be, ahol a felsorolt ismérvek koncentráltabban voltak jelen. A nagyvárosok nem, de a megyeszékhelyek a minta részét képezték. A második lépcsőben minden megyében 5 várost és környékét választották ki, így 40 városkörnyék képezte az elsődleges mintavételi-egységet. A harmadik szakaszban az ott élő 18-55 éveseket választották ki és sorolták négy csoportba: HIV-pozitív, droghasználó, ideiglenes vándorló és lakóhelyét nem változtató. A bizalmas adatok miatt a kiválasztásnál nagy körültekintésre volt szükség. Természetesen sokan kimaradtak a mintából, mert nem voltak regisztrálva, mint HIV-pozitívok, vagy drogozók.

A négy listát többször átvizsgálták és a személyeket a már említett négy csoportba rangsorolták. Ha valaki például HIV-pozitív volt és drogfogyasztó is, úgy a továbbiakban csak a HIV-pozitívok listáján szerepeltették. Az elsődleges valószínűségi mintavételi egységekbe körülbelül 150 személy került a következő megosztásban: 20 fő HIV-pozitív, 30 droghasználó, 40 ideiglenes vándorló, 60 lakóhelyét nem változtató. Ha a lista kevesebb személyt tartalmazott, mint a célként meghatározott szám, akkor kiegészítették a megkívánt mértékre. A ritka előfordulás miatt nem minden mintavételi egységben lehetett biztosítani az arányokat, ezért a mintavételi egységek között az átjárhatóságot meg kellett engedni.

A felvétel idején a kérdezőbiztosok elmagyarázták a résztvevőknek a vizsgálat célját, a megtagadás jogát, időigényét és felkérték őket a vizsgálatban való részvételre. Ha a mintába tartozó személy nem volt otthon még másodsorra sem, vagy visszautasította részvételét a munkában a központi iroda új személyt jelölt ki. Az eredetileg kijelölt 5687 személyből 5499 fő egyezett bele a személyes interjúba. A kérdőíves kikérdezés általában a válaszoló lakásában zajlott le, de kérésére más helyen is lehetőség volt a kérdőív kitöltésére. A kérdezőbiztos neme mindig azonos volt a kikérdezettel, az interjú általában mandarin nyelven folyt, kivéve ha a kikérdezett más nyelvjárást beszélt.

Az adatok feldolgozásához a STATA (Statistics/Data Analysis) statisztikai szoftver 9. verzióját használták. Az elemzés középpontjába annak bemutatása került, hogy nemenként milyen a HIV-fertőzötté válás a migránsok és a lakóhelyüket nem változtatók körében, illetve milyen a női ideiglenes vándorlók veszélyeztetettsége.

A mintába került népesség képzettségében nincs különbség férfiak és a nők között, de az ideiglenes vándorlók kevésbé képzettek, mint a lakóhelyüket nem változtatók. Az előbbi csoportba tartozóknak mindössze 12 százaléka végzett középiskolát, vagy folytatott felsőfokú tanulmányokat, míg a helyben lakóknál ez az érték 24 százalék. A két csoport közötti eltérések jelentősebbek voltak a nőknél, mint a férfiaknál. Megállapítható tehát, hogy a migrációban résztvevő nőket számottevő képzettségbeli hátrány jellemzi.

A két nem foglalkoztatásában szektoronként figyelemre méltó eltérések mérhetők. A mintába került személyeknél a férfiak 9 százaléka gyárakban dolgozik, ugyanez a nőknél 6 százalék. Az építőiparban, közlekedésben, hírközlésben foglalkoztatottak aránya 8, illetve 2 százalék. A közszolgáltatásban 16, illetve 12 százalék, de a mezőgazdaságban a férfiakkal

szemben a nők dolgoznak többen (55, illetve 50 százalék). Munkanélküli a migránsok 3, a helyben lakók 1 százaléka. A migrációban részt vevők 94 százaléka nem mezőgazdasági foglalkoztatott, míg a lakóhelyüket nem változtatóknál ugyanez az arány 58 százalék. Érdekes, hogy a migránsok közül kevesen dolgoznak a kormányzathoz tartozó intézményekben (például iskolák, kórházak) és állami vállalatoknál (4%), míg a helyben lakóknál ez egy jellemző foglalkoztatási lehetőség (15%). A migrációban részt vevő nők 63 százaléka a szolgáltatási szektorban dolgozik (a férfiaknak csak 12 százaléka), míg a férfiak 23–23 százaléka gyárakban és önállóként vállal munkát.

A mintában a nemeket tekintve nem talá-lunk különbséget az alkalmi és a megélhetési szexet folytatók között (4 százalék mind a férfiaknál, mind a nőknél). Ugyanez élesen eltér a migránsok és a helyben lakók között (14, illetve 3 százalék), sőt a megélhetési szexben résztvevőknél a szorzó hétszeres (14, illetve 2 százalék). A férfiak szexuális magatartását a migráció alig befolyásolja (bár az ideiglenes vándorlás valamelyest felfelé téríti el), de a női migránsok alapvetően megváltoztatják szexuális attitűdjüket. A lakóhelyükről elköltöző nők negyede (24%) alkalmi szexkapcsolatokat folytat (az otthonmaradóknál ez 2 százalék), de egynegyedet tesz ki (24%) azok aránya is, akik és/vagy megélhetési (üzleti) szex résztvevőivé válnak (ez a helyben lakóknál rendkívül ritka, 0,3 százalék). A 12-szeres (24:2), illetve a 80-szoros (24:0,3) szorzó minden várakozást felülmúló. Ha kiszűrjük a kor, a képzettség és a családi állapot eltéréseit a migráns és nem migráns csoportok között, a szorzók számottevően csökkennek, de még mindig jelentősek maradnak (9-szeres, illetve 15-szörös).

A migráns nők szexuális magatartását foglalkoztatási águk is nagyon befolyásolja. A szolgáltatási szektorban dolgozó nők 28 százaléka-nak vannak alkalmi szexuális partnerei

és/vagy 30 százalékuk pénzért bocsátja áruba testét. A faluról városba vándorolt munkanélküli nők esetében a megfelelő értékek: 17, illetve 15 százalék.

Összegezve megállapítható, hogy a nemnek és az ideiglenes vándorlásnak van meghatározó szerepe a HIV-vírus terjedésében. A migráns nők hátrányt szenvednek a foglalkoztatásban, alacsony státusú, rosszul fizetett munkakörökben alkalmazzák őket a szolgáltató szektorban, főleg a szórakoztatóiparban. Ezek a nők sokszor megélhetésük érdekében alkalmi kapcsolatokat létesítenek, sőt egy részük „szexmunkássá” válik. Általában szexuális aktusaikban nem védekeznek, ezért gyakran megfertőzik partnereiket, így a HIV/AIDS terjedése Kínában is megállíthatatlannak tűnik.

Hajnal Béla

kandidátus, a Debreceni Egyetem főiskolai tanára
E-mail: hajnalb@creative.de-efk.hu

Bittman, M. – Rice, J. M. – Wojcman, J.:

Kapcsolat a háztartás felszereltsége és a háztartási munkákra fordított idő között

(Appliances and their impact: the ownership of domestic technology and time spent on household work.) *The British Journal of Sociology*. 2004. 3. sz. 401–423. old.

A tanulmány elérhető:
www.blackwell-synergy.com/doi/abs/10.1111/j.1468-4446.2004.00026.x?journalCode=bjos

A szerzők az Ausztráliában 1997-ben készült időmérlegek alapján mutatják be a kapcsolatot a háztartásokban alkalmazott gépek, valamint a nem fizetett háztartási munkákra fordított idő között. A vizsgálat előzménye egy 1974-ben kiadott tanulmány, amely az említett tényezők összefüggéseit elemezte az Egyesült Államok háztartásaiban, az 1926 és 1966 kö-

zött eltelt időszak adatai alapján. A cikk áttekinti az Egyesült Államok viszonyaira vonatkozó lényeges megállapításokat, amelyek kiemelték az urbanizáció és a gyerekszám változásának hatását a háztartásbeli amerikai nők időfelhasználásának mind a nagyságára, mind a belső összetételére. A gépesítés eltérő mértékben könnyítette meg a háztartási munkákat, például a ruhák mosását. Sokféle feltétel említhető, például a vezetékes vízellátás, a moshatóanyagok elterjedése, a mosószer új kínálata, és főleg az, hogy az Egyesült Államok háztartásai az automata mosógépet a hatvanas években elterjedten alkalmazták. A csak háztartási munkát végző nők ilyen célú időfelhasználása azonban összességében nem csökkent, hiszen több textíliát kellett mosni a négy évtizeddel korábbival összehasonlítva.

A cikk felhívja a figyelmet azokra a módszertani fogyatékoságokra, amelyek *Joann Vanek* említett tanulmányában az időfelhasználás és a felszereltség összekapcsolására jellemzők. Az eszközök állományának megbízható adatai nem állt rendelkezésre az Egyesült Államok megfigyelt háztartásaira, a mind korszerűbb eljárásokat a „sarokévszám” megemlékezésével kezelték, például az elektromos mosógép megjelenését (1925), majd ennek az automata (1949), és később a ruhaszárítással kombinált (1955) változatát vették figyelembe. A „mosd és hordd” textíliák (wash-and-wear, 1964) további fejlődést hoztak a háztartások ruhatisztításaiban. A tanulmány megállapításai a kereső foglalkozást nem végző nőkre vonatkoztak, kiemelve, hogy az alkalmazásban állók a házi munkákra csak fele annyi időt képesek fordítani, továbbá, hogy a négy évtized alatt határozottan csökken a teljes időben háztartásban dolgozók aránya az Egyesült Államokban.

További tanulmány elemezte a háztartás felszereltsége és a házi munkákra fordított idő kapcsolatát az Egyesült Királyságban 1930-ban és az 1950-ben végzett felvétel adatai

alapján. A cikk ismerteti a brit tanulmány fontosabb következtetéseit, amelyek lényege, hogy a nagyobb gépesítettség meghatározott társadalmi rétegekben csökkentette az összes időfelhasználást, bár jelentősen módosult a vizsgált háztartási munkák összetétele, időinek megoszlása a két évtized alatt.

A cikk az 1997. évi ausztráliai mintavételes időmérleg-felvétel adatai alapján vizsgálja ezt a kapcsolatot. A reprezentatív mintába 4555 háztartás, ezen belül 8618 személy értékelt válasza tartozott. A szerzők bemutatják a személyes kérdés, illetve a naplóvezetés módszertani jellemzőit, valamint a válaszolási arányokat. A felvételben szerepelt az étel- és italkészítés, a kerti munka, valamint a mosás, ruhagondozás olyan házi munkáinak gyakorisága, amelyekkel helyettesítették az említett piaci szolgáltatás igénybe vételét a felmérés kéthetes időszakában. Része a felmérésnek, hogy a háztartás milyen gépek tulajdonosa, van-e gépjárművük. A felmérés eredményéből megállapították, hogy csaknem minden felmért háztartást felszereltek mosógéppel, tűzhellyel, ezért nincs mód olyan összehasonlításokra, amelyekben a tulajdonosaik időmérleg-adatait viszonyítják a tulajdonnal nem rendelkezőkhöz.

A szerzők megemlítik az egyes háztartási gépek szerepét a munka könnyítésében, ide értve például a mikrohullámú sütők, mélyhűtők és mosogatógépek birtoklását az étel- és italkészítéshez, edénytisztításhoz. A mosáshoz a mosó- és szárítógépeket, a kerti munkához a gépi vágószerszámokat (nyesőollót) vették figyelembe eszközként. Az időmérleg-felvétel részletes tevékenységjegyzéke a cikk függelékében szerepel (háromjegyű hierarchikus decimális kódokkal jelölve).

Az elemzésben nemenkénti bontásban is szerepel az említett eszközök hatása az időfelhasználásra. Bár a mosogatógéppel felszerelt háztartások étel- és italkészítésre fordított idői

nem csökkentek, de az edénytisztítás munkái sokkal könnyebbek. A szerzők utalnak a statisztikai elemzés megbízhatóságának alakulására, eszerint a technológiák időmegtakarító hatásait annál megbízhatóbban lehet elemezni, minél gyakrabban és minél hosszabban végzik el a vizsgált házimunkát (például a főzést, mosogatást, illetve mosást).

A cikk kifejti az elemzés regressziós modelljeit és a változóként alkalmazott mutatóikat. Független változó az egyes kiemelt házimunkákra fordított napi idő percben: ilyen az étel és ital készítésének, a textília mosásának, tisztításának valamint a kerti munkának a részesevé a felmért összes időből. A regressziós modell változója a házi munkák teljes időfelhasználása is. A modellek független változója az előbb említett háztartási gépek birtoklása (1 értékkel), vagy hiánya (0 értékkel). A modellek, ellenőrző változóként további adatsorokat is tartalmaznak, mint például a következők: a megfigyelés időpontja, a háztartás földrajzi jellemzői, a személyek életkora, egészségi állapota, iskolai végzettség, etnikum stb.

A regressziós modell alapján igen kevés esetben volt igazolható szignifikáns kapcsolat a háztartás említett gépekkel való felszereltsége és a házi munkára fordított idők alakulása között. A szerzők legfontosabb következtetése, hogy bár egyes házi munkák végzése könnyebb lett a nők körében, a háztartási gépek összességében nem csökkentették (de nem is növelték) a nők napi időfelhasználását.

A szerzők értékelik a háztartás jövedelmének szerepét ezekben az időfelhasználásokban. Egyrészt igazolható, hogy a nagyobb jövedelműek háztartásai jobban felszereltek a munkát könnyítő eszközökkel, másrészt az üzleti szolgáltatásokat is nagyobb arányban vásárolják, fogyasztják. A 100 ausztrál dollár heti többletjövedelemhez tartozó időmegtakarítás a nők esetében (napi 2,53 perc), a férfiak házimunkájában is ehhez közeli (napi 2,23 perc) a gépek

időmegtakarító hatása. Akik nem otthon étkeznek, vagy ételt hozatnak, azoknak nyilván kisebb az időigénye, és a férfiak kerti munkáját is rövidítheti a szolgáltatás vásárlása.

Külön is vizsgálták, hogy a háztartás összes jövedelemszerzésében való részesedés miként befolyásolja a nők, valamint a férfiak háztartási munkájára fordított időket. Igazolható, hogy minél nagyobb a nők által megszerzett jövedelmek részesedése, annál kisebb az összes háztartási munkára fordított idejük, ezen belül főleg a konyhai munkát, valamint a kerti munkát oldják meg másként. Férfiak esetén is ilyen az összes időráfordítás változásának iránya, azonban a ruhatisztítást és a kerti munkát nem jellemzi szignifikáns kapcsolat a növekvő jövedelemarányokkal.

A gépesítés legfontosabb hatása nem az, hogy kevesebb időt fordítanak a háztartási munkákra, hanem az, hogy jobb minőségű az élet, növekszik a létrehozott „kibocsátás”, bár ennek a mérésére nem alakultak ki általánosan elfogadott mértékek. Ízletesebb lesz az étel és ital, jobban tartósítható, tisztább a ruha, tetszetősebb a kert. Csak közvetett formában fejezhető ki az ilyen minőségi, illetve a közérzetet javító hatások. Mérhető, hogy miként függ a háztartás mértékadó jövedelmétől a termékek, szolgáltatások fogyasztása, a nagyobb jövedelmek birtokában nem csupán a háztartás felszereltségét növelik, hanem időmegtakarító kiegészítő szolgáltatást (gyerekfelügyeletet, kertgondozást) is vásárolnak.

A modellvizsgálatok tanulságaként a szerzők megállapítják, hogy a nőkre és a férfiakra eltérő hatású a háztartási gépek időmegtakarító (vagy azt növelő) hatása. Rendszerint a férfiak számára előnyösebb a konyhai vagy a kerti munkák gépesítése. Csökken a nemek szerinti munkamegosztás a konyhában, hiszen kisebb időigényű, könnyebb munkával jár a gépi mosogatás, mint a hagyományos kézi műveletekkel, azonban a gépi mosás és ruhaszárítás ez-

után is főként a nők feladata marad, ezen a szerepen a jobb felszereltség sem változtatott.

Nádudvari Zoltán,

a Központi Statisztikai Hivatal főtanácsosa

E-mail: zoltan.nadudvari@ksh.hu

**Sellach, B. – Enders-Drögassser, U. –
Libuda-Köster, A.:**

**A nők és férfiak időfelhasználásának
sajátosságai**

(Besonderheiten der Zeitverwendung von Frauen and Männern.) – *Wirtschaft und Statistik*. 2006. 1. sz. 83–95. old.

A tanulmány elérhető:

www.destatis.de/jetspeed/portal/cms/Sites/destatis/Internet/DE/Content/Publikationen/Querschnittsveroeffentlichungen/WirtschaftStatistik/WirtschaftsZeitbu-dget/Zeitverwendung,property=file.pdf

A Német Szövetségi Köztársaságban folyó társadalomkutatások között napjainkban növekvő figyelmet fordítanak az életmódelemzésekre, amelyek egyúttal a szegénységvizsgálatok alapjául is szolgálnak. A tanulmány szerzői abban a bizottságban működtek közre, amely a német Szövetségi Statisztikai Hivatal által 2001/2002-ről végrehajtott időmérlegfelvétel eredményeinek tudományos kiértékelésével, többek között az életmód új felfogású elemzésével foglalkozott.

Az „életmód”-fogalom az egyén, illetve a társadalmi csoportok tagjainak konkrét életköriülményeit különbözőképpen befolyásoló tényezők hatását együttesen jeleníti meg. A sokoldalú elemzés célja elméletileg megalapozottan különválasztani és lehetőleg számszerűsíteni mind az objektív – anyagi és nem anyagi – mind a szubjektív tényezők szerepét. A vizsgálat végső soron arra kívánt választ adni, hogy hogyan használják ki az egyes társadalmi csoportok tagjai azt a játékteret, amelyet a létezé-

süket behatároló, de általuk egyénileg nem befolyásolható körülmények nyújtanak számukra. Az életmód tehát többdimenziós fogalom, amely az olyan gazdasági ismérveken kívül, mint a jövedelmi színvonal, szubjektív dimenziókat is magába foglal, mint például a lakás-körülmények, az egészségi állapot vagy a jó közérzet. Az életmód szempontjából természetesen döntő tényező a háztartás összjövedelme, mert ez biztosít differenciált lehetőséget a szükségletek kielégítésére.

Az elemzés során elkülönített „játékterek” különböző döntési, illetve cselekvési szinteket jelentenek. Ilyen például az ellátási- és jövedelmi játéktér (azaz a termékek és szolgáltatások igénybevételének mértéke, hozzáférés a tartalékokhoz), vagy a tanulási, képzettség-szerzési játéktér (vagyis az érdekek érvényesítése az iskolázottság, a szakmai ismeretszerzés terén, a társadalmi és területi mobilitás mértéke stb.). A férfiak és nők eltérő helyzetének feltárása szempontjából különösen figyelmet érdemlő a szabadidő és a regenerálódási lehetőségek játéktere (vagyis a fizikai és pszichés terhelések kiegyenlítésének lehetőségei a munka-, a lakás- és a környezeti feltételek révén), továbbá a diszponálási és együttműködési játéktér (az élet különböző területeire vonatkozó közös döntések aránya, együttműködés a problémák megoldásában stb.).

A kiértékelés első fázisában a nemek közötti munkamegosztásra koncentrált elemzés céljaira speciális részmintát képeztek a 2001/2002 évi időmérleg-felvétel demográfiai jellemzői alapján. Azokat a keresőképes, azaz 18–65 éves korú férfiakat és nőket választották ki, akik vagy gyermek nélkül, vagy háztartásukban 18 évesnél fiatalabb gyermekkel (gyermekkel) élnek együtt. A háztartáshoz tartozó, 18 évesnél idősebb gyermek(ek) felnőttnek számított(ak). A részminta 17 426 időmérlegnaplót készítő személyre (a teljes minta 49 százaléka) terjedt ki.

A szerzők részletesen ismertetik, hogy az egyes „játékterek” definiálásakor milyen ismérveket vettek figyelembe. Például a *szociális jellegű játéktér* elemzése a háztartási és a gyermekek ellátásához szükséges munkákon, továbbá a szomszédsággal és a „szociális hálózattal” kapcsolatos tevékenységeken alapult. Az elemzéskor a következő háztartástípusokat különböztették meg: egyedülálló; gyermektelen felnőttek; házaspárok (élettársak) 18 évesnél fiatalabb gyermek(ek)kel; 18 évesnél fiatalabb gyermek(ek)et egyedül nevelők háztartása.

A kereső-termelőmunka játéktérének vizsgálatakor alkalmazott elhatárolások a teljes munkaidőben dolgozókat, a részmunkaidősöket (ideértve az alkalmi munkavégzést is), és a nemkeresőket különböztették meg. A háztartások jövedelmének nagyságától függően a következő három csoportot képezték: alacsony jövedelműek (az átlagjövedelem 50 százaléka alattiak); közepes jövedelműek (az átlagjövedelem 50–100 százalékát elérők); magas jövedelműek (az átlagjövedelmet több mint 100 százalékkal meghaladók).

Az első kiértékelési fázisban kétváltozós elemzéssel állapították meg összefüggéseket, illetve képeztek rangsorokat a férfiak és nők időfelhasználásának és életkörülményeinek kapcsolatáról.

A kiértékelés második fázisában ezeket az eredményeket összekapcsolva többváltozós regresszió számításokkal fejlesztették tovább az elemzést. Függő változóként az időfelhasználás szerepelt, ehhez az érintett tevékenységre fordított időt tízperces intervallumokban mérték. A naponta rendelkezésre álló 1440 perc megoszlott a vizsgálati körbe be nem vont generációs tevékenységek (alvás, testápolás), valamint az előzőleg definiált öt cselekvési játéktér időszükséglete között. A tanulmány részletesen ismerteti a három – egymás között is tesztelt – modellszámítás számszerű ered-

ményeit, és az ezek alapján levont főbb következtetéseket. Figyelemre méltó például, hogy a férfiak által ledolgozott átlagos napi munkaidő az új szövetségi tartományokban 11 perccel rövidebb, mint a régi tartományokban. Az elemzés utolsó lépését a férfiak és nők elégedettségi szintjének összehasonlítása jelentette.

Az életmód vizsgálatok a nők és férfiak időfelhasználásának különbségeit elsősorban a következő szempontokból elemezték:

– A tevékenységek mely fajtái mellett döntenek a nők, illetve a férfiak, amikor időfelhasználásuk szerkezetéről van szó?

– Eltérően használják-e fel a nők, illetve a férfiak a rendelkezésükre álló időmennyiséget, s mennyiben ismerhetők fel a nemektől függő viselkedési-minták (sémák) ezen a területen?

A 2001/2002 évi időmérleg-felvétel eredményeinek többváltozós elemzése egyértelműen igazolja, hogy a nők elsősorban a szociális jellegű játékokra (lényegében a háztartás és a család ellátására) koncentrálnak, míg a férfiak érdeklődése jellemzően a kereső-termelőmunka kérdésköréhez kapcsolódik, ennek rendelik alá a döntési körükbe tartozó egyéb tevékenységeiket.

A férfiak értékrendjében a szociális jellegű, illetve a szabadidős tevékenységek közel azonos szerepet játszanak. A nők esetében, meghatározottabb a sorrend: a családi feladatok (háztartás, gyermekellátás) egyértelmű prioritása mögött a kereső-termelő munka áll a második helyen és csak ezt követik a szabadidős tevékenységek. A férfiak főleg a foglalkozásukkal, hivatásukkal összefüggő, azt szol-

gáló képzésre fordítanak számottevő időt. A nők időfelhasználásának strukturáját tekintve döntő fontosságú, hogy van-e gyermek a háztartásukban, s hogy a gondozást egyedül kell-e megoldaniuk, vagy partnerrel is osztozhatnak-e a felelősségben.

A férfiak, illetve a nők mintegy fele helyesnek tartja időbeosztását és elégedett a helyzetével. A kifejezett elégedetlenség viszont erősebb a nők körében, mint a férfiaknál.

A tanulmányban bemutatott elméleti koncepció alapuló életmódelemzés másképpen tárja fel a nemek közötti kapcsolatokat, mint a nők, illetve a férfiak által az egyes tevékenységekre fordított időtartamok egyszerű összehasonlítása. A háztartások ugyanis egyéni ellátási egységek, s az egyes háztartások tagjainak felelősen kell dönteniük arról, hogy időkontingensük mekkora hányadát fordítják a háztartási-családi feladatok ellátására, illetve a piaccsalásban megszerezhető jövedelem elérésére. A döntések természetesen szorosan függenek egymástól. Ha például az egyik partnernél emelkedik a kereső tevékenység időráfordítása, ez követelményeket támaszt a másik féllel szemben is, mivel a háztartás időfelhasználását újra egyensúlyba kell hozni. A Németországban esedékes munkaidő-hosszabbítás kapcsán a férfiaknak várhatóan több időt kell a kereső tevékenységre fordítaniuk, amit feltételezhetően a háztartási területről vonnak majd el. Ezt végül a nőknek kell kompenzálniuk, s így ez is egyik oka lehet annak, hogy a német nők kevésbé elégedettek időfelhasználásuk szerkezeti arányaival, mint a férfiak.

Tóó Lászlóné,

a Központi Statisztikai Hivatal ny. osztályvezetője

Kiadók ajánlata

HILBE, J. M. [2007]: *Negative binomial regression*. (Negatív binomiális regresszió.) Cambridge University Press. Cambridge.

A könyvet a negatív binomiális modellnek és variációinak szentelték a szerzők. Minden olyan negatív binomiális modellt részletesen ismertet, amelyeket a kereskedelemben kapható statisztikai szoftvercsomagok tartalmaznak, bemutatja, hogyan fejlesztették ki, milyen módon oldják meg az eloszlási problémákat és számtalan példát hoz az alkalmazásukra. Sok módszert korábban egyáltalán nem vizsgáltak a válaszsámolási modellel kapcsolatban: a kanonikus negatív binomiális modellt; az NB-P-modellt, ahol a negatív binomiális exponens maga is parametrizált és a negatív binomiális vegyes modelleket. Mivel a modellek nem tesznek eleget az alap Poisson-eloszlás feltételeinek a túlszórás azonosítására és kezelésére van szükség. A könyvet gyakorló kutatóknak és statisztikusoknak szánják, akik fel szeretnék frissíteni tudásukat a Poisson- és a negatív binomiális modellekről. Széles körű áttekintést nyújt a becslőmódszerekről és a modellszámításokhoz használt algoritmusokról, valamint vezérfonalat kínál a modellezési stratégiához, illetve megmutatja hogyan kell az egyes modelleket elemezni, hogy jó illesztést érjünk el.

WEINBERG, S. L. – ABRAMOWITZ, S. K. [2008]: *Statistics using SPSS. An integrative approach*. (Statisztika SPSS-el integrált megközelítésben.) Cambridge University Press. Cambridge.

A könyv bevezetés a statisztika alkalmazásába, amit egyaránt használhatnak alap- és posztgraduális képzésben egy- vagy kétféléves kurzusokon. A mű nagy hangsúlyt helyez a gyakorlatias megközelítésre, valós adatok fel-

használására számos példával és gyakorló feladattal (ezek részletesen kidolgozott megoldásai megtalálhatók a függelékben). A statisztikai módszereket a fogalmakra koncentrálni, áttekinthetően, a módszerek történeti hátterét ismertette mutatja be a könyv. Az SPSS használatába, az egyes eljárások felhasználásával, lépésről lépésre vezet be az olvasót. A könyvben felhasznált adatállományokat egy CD-melléklet tartalmazza, így az érdeklődők maguk is elmélyülhetnek a módszerek használatában.

ANDERSON, D. R [2008]: *Model based inference in the life sciences. A primer on evidence*. (Modellalapú következtetés az élet-tudományokban. A bizonyítás alapjai.) Springer. New York.

Az információ absztrakt fogalma mennyire jellemezhető, és ez a felismerés az empirikus tudományokban az adatelemzések terén fontos előrelépésekhez vezetett. A könyv egy többszörös munkahipotézisen alapuló tudományfilozófiára összpontosít, és az azt reprezentáló statisztikai modellekre. Ebben az irányzatban alapvető tudományos kérdés a hipotézisen alapuló empirikus bizonyítást összekapcsolni annak formális érvényességével. A Kullack–Leiber-információ az az információ, mely elvész, mikor a modellt a teljes valóság közelítésére használják. *Hirotoji Akaike* kapcsolatot talált a K–L-információ (az információs elmélet alapköve) és a maximum loglikelihood (a matematikai statisztika alapköve) között. Ezek egyesítése egy új paradigma alapja lett a modellalapú levezetésben. A könyv többmodelles levezetést használ: a priori hipotézisek/modellek halmazából jut a formális következtetésekig.

Ez az impozáns megközelítés teszi lehetővé a tudományos hipotézisek és modelljeik

egyszerű rangsorolását. Egyszerű módszereket mutat be az *i*-modell likelihood függvényének számolásához, illetve az *i*-modell valószínűségének számolásához adott adatok mellett.

Ezek a mennyiségek a bizonyíték formális erejét mutatják és könnyű számítani és megérteni őket, megadva a becsült modellparamétereket és a kapcsolt mennyiségeket (például reziduális négyzetösszeg, maximum log-likelihood és a kovarianciamátrix). A multi-modell-levezetés kiegészítő változatai tartalmazzák a modellátlagolást, a feltétel nélküli változókat, és a becslőváltozók viszonylagos fontosságának rangsorolási módjait. A tankönyv olyanok számára íródott, akik nem ismerik a statisztikai levezetések információtechnológiai megközelítését, akár felsőbbéves diákok, doktori fokozattal rendelkezők vagy egyetemi, intézeti, ügynökségi szakemberek. Az olvasónak rendelkeznie kell az alapvető statisztikai alapelvek, a regressziós analízis, és a likelihood-módszer néhány kitételének ismeretével. A nem alapszintű szöveg jártasságot kíván a modellezésben és a paraméterbecslésben.

FRANKE, J. – HÄRDLE, F. J. – HAFNER, CH. M. [2008]: *Statistics of financial markets. An introduction.* (Pénzügyi piacok statisztikája. Bevezetés.) Springer, New York.

A könyv alapvető mű a pénzügyi ökonometria területével foglalkozók számára. Az olvasók üdítőnek fogják találni, ahogy a könyv dinamikus, de összeszedett stílusban mutatja be a pénzügyvel foglalkozók számára szükséges statisztikai és matematikai alapokat. A könyv végighalad a pénzügyi matematika és statisztika főbb gondolatain. A második kiadásra a könyvet frissítették, és jelentősen átdolgozták. Néhány új témát is felvettek, mint például a hitelkockázat-menedzsmentről szóló fejezetet. A kötet többek között foglalkozik az opcióértékeléssel, a pénzügyi idősorok elem-

zésével, a kockázati értékkel, a kopulákkal és az extremitások statisztikájával. A könyvet jól tagolt szerkezete alkalmassá teszi arra, hogy a témáról szóló előadásokon, szemináriumokon vagy akár gyorstalpaló tanfolyamokon használják. A könyv végén található regisztrációs kártyával egy teljes diasor letölthető, valamint a könyv internetes verziója is használható.

KJAERULFF, U. B. – MADSEN, A. L. [2008]: *Bayesian networks and influence diagrams: A guide to construction and analysis.* (Bayesi hálózatok és hatásdiagram: kézikönyv az alkotáshoz és az elemzéshez.) Springer. New York.

A valószínűségi hálózatok, melyeket bayesi hálózatnak és hatásdiagrammnak is neveznek az egyik legígéretesebb technológiának bizonyultak az alkalmazott mesterséges intelligencia területén, mely az elemzés, előrejelzés, döntés, osztályozás, problémák meghatározása és bizonytalan adatbányászat számára intuitív, hatásos és megbízható módszert kínál. A kötet átfogó kézikönyv gyakorlati szakemberek számára, akik megérteni, felépíteni vagy elemezni szeretnék a valószínűségi hálózatokon alapuló döntéstámogató, intelligens rendszereket. A főleg gyakorlati szakemberek számára készült könyv nem kíván magas fokú matematikai tudást, vagy a felhasznált elmélet és módszerek mély megértését, nem mutat be alternatív technológiákat a kevésbé kidolgozott érvelések helyett. A bemutatott elméletet és módszereket több mint 140 példa és gyakorlat támasztja alá, beleértve azokat is, amelyek az olvasó tudásszintjének mérésére alkalmasak. A tudás megszerzése, modellépítés és -igazolás, a modelltechnikák és trükkök, az adatokból tanuló modellek, és a modellelemzésre szóló technikák és módszerek számtalan olyan kurzusokon alapuló fejlesztés eredményei, melyeket a szerzők gyakorlati szakembereknek tartottak világszerte.

LIESE, F. – MIESCKE, K.-J. [2008]: *Statistical decision theory. Estimation, testing and selection.* (Statisztikai döntésmélet. Becslés, tesztelés és választás.) Springer. New York.

A monográfia a matematikai statisztikával és döntésmélettel foglalkozó felsőbbéves, és PhD-hallgatók, valamint kutatók számára készült. Minden fő témát először alap, majd fokozatosan egyre magasabb szinten mutatnak be. A könyv önállóan is megállja a helyét, mivel teljes bizonyításokat, kidolgozott példákat és problémákat tartalmaz. Használható felsőbbéves kurzusok, szemináriumok, PhD-programok és önálló tanulmányok tankönyveként vagy kézikönyvként. A szerzők a koncepciók részletes leírását adják, valamint a klasszikus véges mintanagyságú döntésmélet és a modern aszimptotikus döntésmélet fontosabb eredményeit. Kiemelten kezelik a paraméterbecslés, a hipotézistesztesztelés és a népeségválasztás rendszeres felhasználását a területen. A döntésmélet nagy részének lefedésével, mely magában foglalja a más, erre a terü-

letre specializálódott könyvek eredményeit, illetve új kutatási anyagokat is, a munka kitölti az űrt az általános felsőbbéves matematikai statisztikai tankönyvek és a modern aszimptotikus elméletekről szóló monográfiák között. Egyik célja, hogy hidat építsen a matematikai statisztika klasszikus eredményei és a döntésmélet, valamint a *LeCam* által alapított aszimptotikus döntésmélet között. *LeCam* elméletének meglepő tisztaságát és erős alkalmazási lehetőségeit középszinten mutatja be a becslésben, és a tesztelésben amely így elérhető a felsőbbéves hallgatók számára is. Másik célja, hogy lefedje a gyakorisági és a bayesi megközelítés nagy részét is a döntésméletben. A szerzők tanulmányozzák a bayesi és a minimax koncepciók közötti kapcsolatot, és a kötet a modern bayesi statisztikaelmélet alapvető aszimptotikus eredményeit is tartalmazza. A könyv harmadik célja, hogy most először tartalmazza a parametrikus családok választásának minden szempontot figyelembe vevő elméletét.

Társfolyóiratok

AZ MTA DEMOGRÁFIAI BIZOTTSÁGA
ÉS A KSH NÉPESSÉGTUDOMÁNYI KUTATÓ
INTÉZET FOLYÓIRATA

2007. ÉVI 2–3. SZÁM

Faragó T.: Történeti mutatószám az „emberi fejlődés” ábrázolására Magyarországon (1910–2001). Elemzési kísérlet.

Pongrácz T.-né: A gyermekvállalás, gyermektelenség és a gyermek értéke közötti kapcsolat az európai régió országaiban.

Monostori J.: A korai nyugdíjazás jelensége és annak társadalmi meghatározottsága.

Klinger A.: A halandóság társadalmi különbségei Magyarországon a XXI. század elején.

A FRANCIA GAZDASÁGI ÉS PÉNZÜGYMINISZTERIUM ÉS A STATISZTIKAI ÉS GAZDASÁGKUTATÓ INTÉZET FOLYÓIRATA

2007. ÉVI 403–404. SZÁM

Debrand, T. – Lengagne, P.: A munkahe-lyi stressz és az idős munkások egészsége Európában.

Blanchet, D. – Debrand, T.: Nyugdíjba vonulni, amint lehet: egészség, munkahelyi elégedettség és monetáris tényezők

Fonseca, R. – Michaud, P. C. – Soprseuth, T.: Önfoglalkoztatók az 50 év fölöttiek között: az egyéni vagyon és a vállalkozásindítás szerepe.

Adam, S. et al.: Nyugdíjasság, nem szakmai tevékenységek és ismereti öregedés. Egy Share-adatokon alapuló vizsgálat.

Fontaine, R. – Gramain, A. – Wittwer, J.: Családi segítő megoldások az eltartott idősebb embereknél Európában.

Wolff, F.C. – Attias-Donfut, C.: Generációk közötti transferviselkedés Európában.

Clark, A. E. – Vicard, A.: Adatgyűjtési feltételek és önértékelő egészség: európai adatok elemzése.

Lardjane, S. – Dourgnon, P.: Mérvadók a szubjektív egészségi állapot-összehasonlítások? Értékelés a standard vignetta módszer szerint.

A NEMZETKÖZI STATISZTIKAI INTÉZET
FOLYÓIRATA

2007. ÉVI 3. SZÁM

Darius, P. L. – Portier, K. M. – Schrevens, E.: Virtuális kísérletek és használatuk a kísérlettervezés tanításában.

Nolan, D. – Temple Lang, D.: Dinamikus interaktív dokumentumok a statisztikai gyakorlat oktatásában.

Wild, C.: Virtuális környezet és a kísérleti tanulás felgyorsítása.

Cobb, G. W.: Egy lehetséges keret a kísérleti tanulásról való gondolkodáshoz.

Schwartz, C. J.: Számítógéppel támogatott statisztikai utasítások – többszörösen közepes technohulladék?

Hardle, W. – Klinke, S. – Ziegenhagen, U.: Az e-tanulás hasznosságáról a statisztikában.

Schuyten, G. – Thas, O.: Statisztikai gondolkodás számítógépre alapozott környezetekben.

Garfield, J. – Ben-Zvi, D.: Hogyan tanulnak a tanulók felülvizsgált statisztikát: egy folyó kutatás áttekintése a statisztika tanításáról és tanulásáról.

Tamura, H.: A statisztikai képzés megalapozó értéke a menedzsmenttanulmányok során.

A SVÁJCI STATISZTIKAI ÉS KÖZGAZDASÁGI
TÁRSASÁG FOLYÓIRATA

2007. ÉVI 1. SZÁM

Arx, U.: Alapelvezérelt vizsgálat: kizáró szűrők alkalmazása és következményeik a zöld beruházásokra.

Ramirez, J. V. – Vassiliev, A.: Különböző külső feltételek mellett működő regionális foglalkoztatási hivatalok hatékonyság összehasonlítása.

Rime, B.: A regionális és kanton bankok csökkenteni tudják-e a hitelkockázatot az országos eltéréseken keresztül?

Zanetti, A.: Inflációhoz vezetnek a bérek? Svájci bizonyíték.

A CSEH STATISZTIKAI HIVATAL
FOLYÓIRATA

2007. ÉVI 6. SZÁM

Richter, S.: Az első három év az EU-ban: egy világos gazdasági siker.

Mihola, J.: Teljes faktortermelékenység: direkt számítás.

Hlaváček, J.: A jelzálogrendszer két várható változása Csehországban.

Dubská, D.: Az autótermelés, mint nevező a cseh gazdaságban.

Rezanková, H.: Felvétel munkavállalói igényekről az egyetemet végzettek körében a 2001/2002-es évektől.

Kraus, J.: Geostatisztika, mint a statisztikai jelenségek területi modellezése.

Kudlák, K.: Az áruk és szolgáltatások külkereskedelmi statisztikájának változásai és kilátásai.

Cyhelsky, L. – Cyhelsky, P.: A Montgomery-féle árindex eredete 70 évvel ezelőtt.

STS-mutatók felülvizsgálata – új bázisév 2005.

Vasúti áruszállítás, 2006.

Címelek párosítása az épület- és lakásregiszter, valamint a központi népesség nyilvántartás között.

2007. ÉVI 12. SZÁM

Népesség-előrejelzés Ausztriára és a tartományokra. 2007-től 2050-ig.

Folyamatos szakképzési felvétel (CVTS3).

Anyaginput-felvétel az iparban és építőiparban.

Sikertényezők az osztrák vállalkozások indításában.

Osztrák vállalatok a közúti áruszállításban, 2006.

Statistische Nachrichten

AZ OSZTRÁK KÖZPONTI STATISZTIKAI
HIVATAL FOLYÓIRATA

2007. ÉVI 11. SZÁM

Demográfiai struktúra és trendek, 2006.

A vándorlás hatása Ausztria népességére.

Társadalmi egyenlőtlenségek az okspecifikus halálozásban.

Az élelmiszertermékek árának alakulása az EU-ba belépés óta.

Vadgazdálkodás, 2006/2007.

Regionális idegenforgalmi szatelitelszámolások Alsó- és Felső Ausztriára, valamint Bécsre.

2007. ÉVI 6. SZÁM

Faluvégi A. – Típod F.: A területfejlesztés kedvezményezett térségeinek 2007. évi besorolása.

Dr. Patik R.: A Bács-Kiskun megyei innovációs rendszer vizsgálata.

Brandmüller T. – Faluvégi A.: A versenyképesség mérése a városstatisztikai adatgyűjtés (Urban Audit) adatai alapján Európa nagyvárosaiban, valamint Magyarország és a szomszédos országok megfigyelt városaiban.

Novák G. – Papdi Á.: Gazdasági egyenlőtlenségek a kibővült Európai Unióban.